

Kačaste fibule z območja Slovenije

Serpentine fibulae from Slovenia

Sneža TECCO HVALA

Izvleček

Zaponke za spenjanje oblačil so občutljiv kronološki pokazatelj in kažipot kulturnih stikov, zato jim je v arheoloških študijah namenjena posebna pozornost. Predmet te razprave so kačaste fibule z območja današnje Slovenije, njihova tipokronološka razčlenitev in razširjenost. Predlagana je klasifikacija v sedem osnovnih tipov z nadaljnjo delitvijo na več različic, poleg tega so predstavljeni tudi unikatni primerki. Kačaste fibule so vodilna vrsta zaponk v 6. st. pr. n. št., idejne pobude zanje je moč iskati na Apeninskem polotoku. Preoblikovali so jih v lokalnih delavnicah, pripadale pa so tako ženskim kot moškim opravam.

Ključne besede: Slovenija, starejša železna doba, halštatska doba, nakit, kačaste fibule, tipologija, kronologija, kulturni stiki

Abstract

Fibulae are chronologically sensitive items, and also good indicators of cross-cultural contacts. For this reason, particular attention was and is being paid to them in archaeological studies. This article is also dedicated to them, more precisely to the serpentine fibulae from Slovenia, their typo-chronological framework and distribution. A classification is proposed into seven basic types with further subdivision into variants; and unique examples are also presented. Serpentine fibulae represent the leading form of brooches for fastening clothes worn by both men and women in the sixth century BC. Although their basic form was conceived in the Apennine Peninsula, they quickly spread to neighbouring regions and were further developed by local workshops.

Keywords: Slovenia, Early Iron Age, Hallstatt period, jewellery, serpentine fibulae, typology, chronology, cultural contacts

UVOD

Repertoar fibul, ki so bile v uporabi v starejši železni dobi na ozemlju današnje Slovenije, je zelo pester in heterogen. Doslej so bile celovito obravnavane že dvozankaste (Gabrovec 1970), certoške (Teržan 1976), polmesečaste (Teržan 1990b), trortaste (Ogrin 1998) in čolničaste fibule

(Jerin 2001). Med pogostejše oblike zaponk spadajo še kačaste fibule, ki so zaznamovale modo proti koncu 7. in v 6. st. pr. n. št., po njih se imenuje tudi kronološka stopnja v razvojni shemi dolenjske halštatske skupnosti.¹

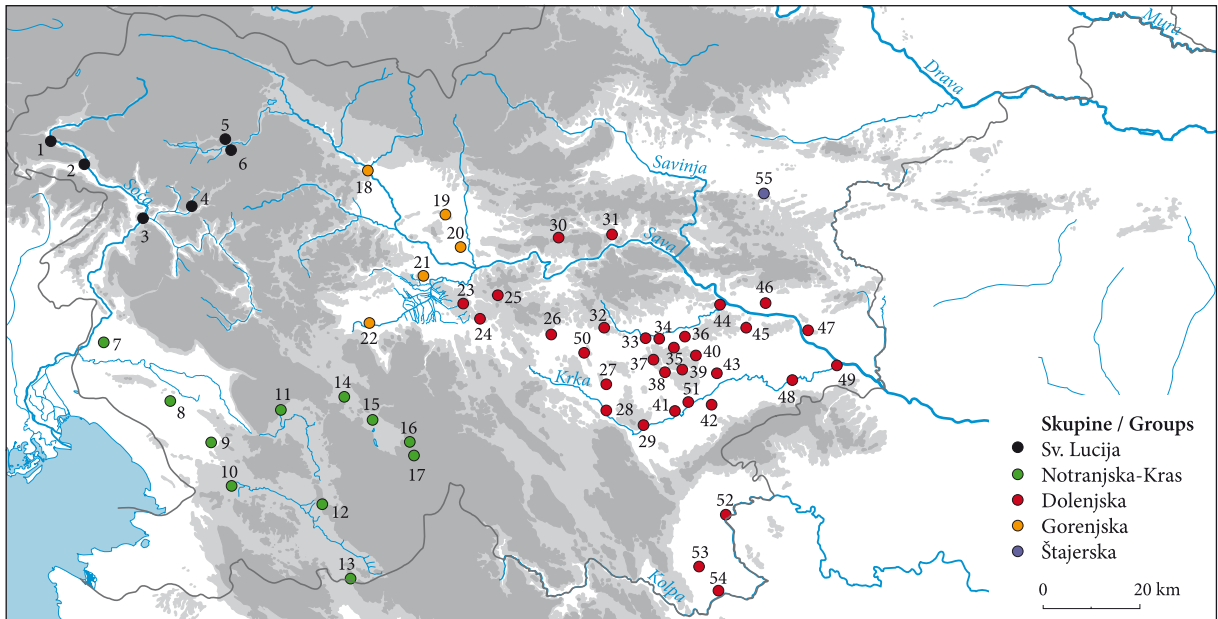
¹ Teržan 1976, 383 s, sl. 59; Gabrovec 1987, 55 ss, sl. 4; Dular J. 2003, 99 ss, sl. 51, 76–78; Teržan 2008, 286 ss, sl. 42.

Prva sistematična terminološka členitev kačastih fibul z obravnavanega območja je podana v objavi grobnih sestavov z Mosta na Soči, v kateri so za posamezne oblikovne različice uporabljene opisne oznake, denimo kačaste fibule z valovitim lokom, z zanko, s trakasto zanko, z diskom oz. brez njega, s pestiči, s pestiči in rozetama, s krilci, s ploščicami,

z zlito zanko.² V drugih tipoloških klasifikacijah so označene s kodami oz. šiframi (npr. S 2, S 3, S 4 po Mansfeldu),³ v nekaterih študijah pa so

² Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 24 s. Glej še Lunz 1974, 134: e, 139: u; Teržan 1987, 22, Fig. 12; Teržan 1990a, karta 20.

³ Mansfeld 1973, 5 ss, Abb. 2.

Karta 1: Najdišča kačastih fibul v Sloveniji v povezavi s halštatskimi kulturnimi skupinami.

Map 1: Sites with serpentine fibulae in Slovenia in relation to the different cultural groups of the Hallstatt period.

1 Srpenica	29 Vavta vas	Boštanj (44)	Novo mesto (41)
2 Kobarid	30 Vače	Brezje pri Trebelnem (38)	Novokračine (13)
3 Most na Soči	31 Zagorje	Brusnice (42)	Podbočje – Stari grad (48)
4 Koritnica	32 Zagorica pri Čatežu	Čužnja vas (40)	Podmolnik (23)
5 Jereka	33 Volčje Njive	Dobrnich (27)	Podzemelj (52)
6 Lepence	34 Log – Špičasti hrib	Dolenja vas – Tržišče (15)	Rifnik (55)
7 Šempeter pri Gorici	35 Laknice	Dragomelj (20)	Rihpovec (37)
8 Štanjel	36 Mokronog	Golek pri Vinici (54)	Roje pri Trebelnem (39)
9 Griže – Sv. Mihael (Štorje)	37 Rihpovec	Griže – Sv. Mihael (Štorje) (9)	Rovišče (45)
10 Škocjan	38 Brezje pri Trebelnem	Javor (25)	Srpenica (1)
11 Šmihel pod Nanosom	39 Roje pri Trebelnem	Jereka (5)	Stari trg pri Ložu – Ulaka (17)
12 Zagorje – Čepna	40 Čužnja vas	Kladje nad Blanco (46)	Stična (26)
13 Novokračine	41 Novo mesto	Kobarid (2)	Šempeter pri Gorici (7)
14 Unec – Stari grad	42 Brusnice	Koritnica (4)	Škocjan (10)
15 Dolenja vas – Tržišče	43 Veliki Vinji vrh (Šmarjeta)	Kranj (18)	Šmihel pod Nanosom (11)
16 Križna gora	44 Boštanj	Križna gora (16)	Štanjel (8)
17 Stari trg pri Ložu – Ulaka	45 Rovišče	Laknice (35)	Unec – Stari grad (14)
18 Kranj	46 Kladje nad Blanco	Lepence (6)	Vače (30)
19 Mengeš	47 Libna	Libna (47)	Vavta vas (29)
20 Dragomelj	48 Podbočje – Stari grad	Ljubljana (21)	Velike Malence (49)
21 Ljubljana	49 Velike Malence	Ljubljana (22)	Veliki Nerajec (53)
22 Ljubljana	50 Medvedjek	Log – Špičasti hrib (34)	Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (43)
23 Podmolnik	51 Mačkovec pod Trško goro	Mačkovec pod Trško goro (51)	Vinkov Vrh (28)
24 Magdalenska gora	52 Podzemelj	Magdalenska gora (24)	Volčje Njive (33)
25 Javor	53 Veliki Nerajec	Medvedjek (50)	Zagorica pri Čatežu (32)
26 Stična	54 Golek pri Vinici	Mengeš (19)	Zagorje (31)
27 Dobrnich	55 Rifnik	Mokronog (36)	Zagorje – Čepna (12)
28 Vinkov Vrh		Most na Soči (3)	

poimenovane po najdiščih (npr. tipi Este-Vače-Uffing, Tržišče, Cerinasca d'Arbedo, Fraore idr.).⁴

Namen tega prispevka je predstaviti celoten oblikovni spekter tovrstnih fibul z območja današnje Slovenije in zanje predlagati enoten sistem označevanja,⁵ ki temelji na tipološki analizi objavljenih primerkov in na še nekaterih neobjavljenih najdbah, predvsem iz slovenskih muzejev.⁶

TIPOLOŠKA ČLENITEV KAČASTIH FIBUL

Osnovno oblikovno shemo predstavlja sedlasto ali valovito zvit lok, ki prehaja v dolgo nogo z razčlenjenim zaključkom ali brez njega. Na prehodu loka v iglo sta običajno nameščena diskasta ploščica ali gumb, redkeje nastopa zanka oz. peresovina ali odebelitev.

Največje razlike so opazne v oblikovanosti loka in dodanih okrasnih prvinah, fibule pa se razlikujejo tudi po obliki prehoda loka v iglo in po zaključku noge ter kovini, iz katere so izdelane. Večina jih je izdelanih iz bronca, nekaj primerkov je železnih ali bimetalnih, nekateri so kombinirani celo z jantarjem. Glede na te kriterije sem fibule razvrstila v sedem osnovnih tipov in več različic.

Tip I

Tip I predstavlja kačaste fibule, ki imajo sedlast lok in dve zanki, od katerih je ena služila kot peresovina (sl. 1); noga je J-preseka in se zaključuje z gumbkom. Različica **Ia** je izdelana iz železa (sl. 1: 1), različica **Ib** pa iz bronaste žice okroglega preseka (sl. 1: 2).

V literaturi so fibule tipa I označene kot kačaste fibule z dvema zankama (*Zweischleifige Schlangenfibeln*; *fibule con arco serpeggiante a doppia molla e gomito*; *Serpentine fibulae with two loops*).⁷

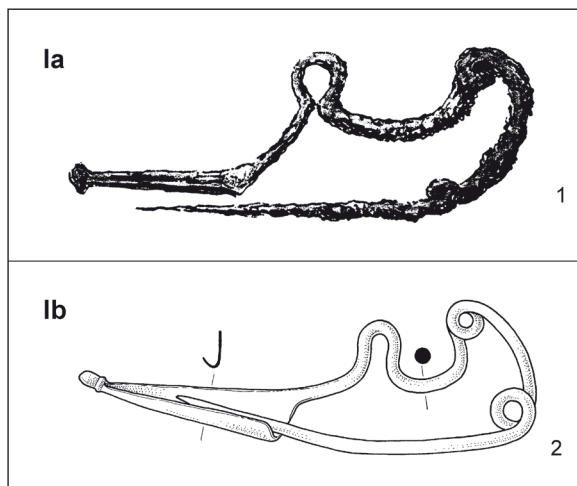
Vsi zbrani primerki z območja Slovenije izvirajo iz grobov (seznam 1).

⁴ Kossack 1959, T. 155B; Guštin 1973, karta 3, op. 51; De Marinis 1981, 212 ss.

⁵ Glej Tecco Hvala 2012, 231 ss.

⁶ Za neobjavljene primerke v seznamih posameznih tipov navajam inv. št. predmeta ali št. groba ter ustanovo, ki predmet hrani, pri čemer uporabljam sledeče kratice: DM Novo mesto = Dolenjski muzej, Novo mesto; GM Nova Gorica = Goriški muzej Kromberk – Nova Gorica; NMS = Narodni muzej Slovenije, Ljubljana; PM Celje = Pokrajinski muzej Celje; NHMW = Naturhistorisches Museum, Wien.

⁷ Lunz 1974, 139: u, T. 10: 6, 91A; von Eles Masi 1986, 212 ss; Teržan 1987, Fig. 12.

Sl. 1: Različici kačastih fibul tipa I. 1 – železo, 2 – bron. M. = 1:2.

Fig. 1: Serpentine fibulae variants of Type I. 1 – iron, 2 – bronze. Scale 1:2.

1 – Most na Soči; 2 – Magdalenska gora.

Seznam 1 / List 1

Različica / Variant Ia (železo / iron) (sl. / Fig. 1: 1)
 Most na Soči (karta / Map 1: 3; 1 prim. / example):
 Marchesetti 1893, Tav. 17: 15 (sl. / Fig. 1: 1).
 Vače (karta / Map 1: 30; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NHMW 8126.

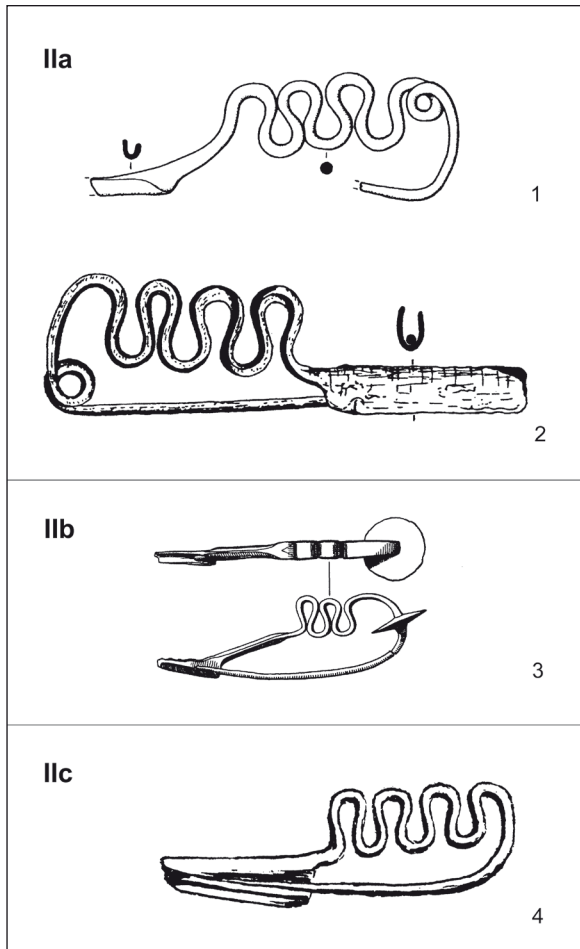
Različica / Variant Ib (bron / bronze) (sl. / Fig. 1: 2)
 Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 1 prim. / example):
 Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 121A: 1 (sl. / Fig. 1: 2).
 Most na Soči (karta / Map 1: 3; 1 prim. / example):
 Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 208A: 1.

Tip II

Tip II zajema bronaste fibule z žičnatim ali trkastim valovito oblikovanim lokom; noga je dolga in nima vselej izoblikovanega zaključka. Pri različici **IIa** prehaja lok prek zanke oz. peresovine v iglo (sl. 2: 1,2), medtem ko ima različica **IIb** namesto te nameščeno diskasto ploščico (sl. 2: 3); pri različici **IIc** (sl. 2: 4) pa se lok tekoče nadaljuje v iglo (morda je bil disk nataknen posebej in je kasneje odpadel).

V literaturi je ta tip opisan kot kačaste fibule z valovitim ali s serpentinastim lokom (*Drahtfibeln mit gewelltem Bügel*; *Wellendrahtfibel*; *fibule ad arco serpeggiante a gomiti multipli*).⁸

⁸ Teržan, Trampuž 1973, 427, 438, Fig. 2.3; Lunz 1974, 134, Taf. 83: A; Guštin 1973, 474, op. 49; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 24 s; von Eles Masi 1986, 214 s.

Sl. 2: Različice kačastih fibul tipa II. Vse bron. M. = 1:2. Fig. 2: Serpentine fibulae variants of Type II. All bronze. Scale 1:2.

1 – Most na Soči; 2 – Križna gora; 3 – Magdalenska gora; 4 – Škocjan.

Vsi zbrani primerki z obravnavanega območja so bili najdeni v grobovih (seznam 2).

Seznam 2 / List 2

Različica / Variant IIa (sl. / Fig. 2: 1,2)

Kobarid (karta / Map 1: 2; 1 prim. / example): Gabrovec 1976, T. 4: 6; id. 1976–1977, T. 4: 6.

Križna gora (karta / Map 1: 16; 1 prim. / example): Urleb 1974, T. 30: 12 (sl. / Fig. 2: 2).

Ljubljana? (karta / Map 1: 21; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 13140.⁹

Magdalenska gora? (karta / Map 1: 24; 1 prim. / example): Hencken 1978, Fig. 252c.

⁹ Najdišče ni znano, verjetno izvira iz Ljubljane; za podatek se zahvaljujem Barbari Jerin.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 9 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 84C: 1, 106E: 1, 113E: 1, 131F: 1, 133F: 2, 150F, 200A: 1 (sl. / Fig. 2: 1), 205A: 3, 219E.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 1 prim. / example): Stare V. 1973, T. 20: 9.

Različica / Variant IIb (sl. / Fig. 2: 3)

Magdalenska gora? (karta / Map 1: 24; 1 prim. / example): Hencken 1978, Fig. 249 (sl. / Fig. 2: 3).

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 2 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 247B: 1, 2.

Vače (karta / Map 1: 30; 2 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished, NHMW 7930.

Različica / Variant IIc (sl. / Fig. 2: 4)

Škocjan (karta / Map 1: 10; 1 prim. / example): Marchesetti 1903 (1981), Tav. 17: 19 (sl. / Fig. 2: 4); Ruaro Loseri et al. 1977, 81, Tav. X: 113/1.

Fragmenti tipa II / Fragments of Type II:

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 2 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 100H, 115A: 1.

Stična (karta / Map 1: 26; 1 prim. / example): Gabrovec et al. 2006, T. 162: 16.

Mecklenburška zbirka / Mecklenburg Collection (1 prim. / example): Dobiati 1982, 42, T. 3: 3 (Vorgeschichtliches Seminar der Philipps-Universität Marburg, inv. št. 3388).

Tip III

Poglavitni označevalec tipa III so okrasne prvine v obliki pestičev ali makovih glav na pecljih ter rozet, čašic ali kolesc in stiliziranih figuric rac ali drugih ptic; ti okraski so na lok pritrjeni z zakovico ali so nanj nataktnjeni ali pa spojeni oz. zlit z lokom (sl. 3a in 3b). Fibule tega tipa se medseboj razlikujejo v načinu izdelave, oblikovanosti loka in zaključka noge ter v okrasnih prvinah. Večina jih ima sedlasto usločen lok, ki je zvit v koleno, na prehodu v iglo pa je nameščen gumb ali disk (tip IIIa). Nekatere imajo masiven lok, ki je na prehodu v iglo odebeljen ali trombasto razširjen, zavoji so spojeni in tvorijo bolj ali manj okrogle odprtine (tip IIIb).

Tip IIIa. Fibule s sedlasto usločenim in v sredini odebeljenim lokom, ki prehaja na eni strani v zanko in na drugi v koleno, iz katerega izhaja par pestičev, označujem kot različico IIIa1 (sl. 3a: 1,2),¹⁰ kot različico IIIa2 (sl. 3a: 3)¹¹ pa primerke brez zanke,

¹⁰ To je oblika S 4 H po Mansfeldu (1973, 8 s, Abb. 4, 176, Fundliste 62) oz. *fibule a drago con cornetti, occhiello e nodulo fermapiege* po von Eles Masi (1986, 230).

¹¹ To je oblika S 2 H po Mansfeldu (1973, 8 s, Abb. 4, 156, Fundliste 15) oz. *fibule a drago con cornetti senza occhiello* po von Eles Masi (1986, 232).

ki imajo prav tako le en par pestičev zlitih s kolenom. Izdelke z dvema paroma pestičev, ki sta oba spojena z lokom, opredeljujem kot različico **IIIa3** (sl. 3a: 4).¹² Različica **IIIa4** se loči po tem, da je en par pestičev zraščan s kolenom, drugi par pa je pritrjen z zakovico na lok, ki ima zato luknjico (sl. 3a: 5–7); pritrjeni okraski so modelirani v rozeto, čašico ali kolesce, iz katerih izraščajo pestiči, nekatere primerke krasijo še stilizirane figurice rac ali drugih ptic.¹³ Različica **IIIa5** ima namesto drugega para pestičev z zakovico pritrjeni le okrasni rozeti, čašici ali kolesci (sl. 3a: 8–10),¹⁴ medtem ko različica **IIIa6** predstavlja izdelke, pri katerih sta dva para pestičev ali rozet z dvema zakovicama pritrjena na lok (sl. 3a: 11,12).¹⁵ Pri različici **IIIa7** je lok v sedlastem delu in na prehodu v nogo ploščato razširjen, poleg tega imajo par pestičev spojenih s kolenom in na loku stranska izrastka, na prehodu v iglo pa velik disk (sl. 3a: 13).

V literaturi so tovrstni izdelki generično označeni kot kačaste fibule s pestiči oz. *Dragofibeln*, *Hörnchenfibeln* oz. *fibule a drago*.¹⁶

Večina kačastih fibul tipa IIIa predstavlja grobne najdbe. Različica IIIa5 je zabeležena še v sklopu depoja iz Šempetra pri Gorici in v naselbini na Rifniku, različica IIIa7 pa med najdbami iz struge Ljubljane (*seznam 3a*).

Seznam 3a / List 3a

Različica / Variant IIIa1 (sl. / Fig. 3a: 1,2)

Brezje pri Trebelnem (karta / Map 1: 38; 1 prim. / example): Kromer 1959, T. 19: 4.

¹² To je oblika S 2 dH po Mansfeldu (1973, 8 s, Abb. 4. 159 s, Fundlisten 21–22) oz. *fibule a drago con due coppie di antenne* po von Eles Masi (1986, 238).

¹³ von Eles Masi (1986, 238 ss) uporablja zanje izraza *fibule a drago con due coppie di antenne e dischetti* oz. *fibule a drago con antenne e margherite*.

¹⁴ Mansfeld (1973, 8 s, Abb. 4, 157 ss, Fundlisten 17–20) je različici IIIa4 in IIIa5 označil kot S 2 H + R; von Eles Masijeva (1986, 234 ss) pa za različico IIIa5 uporablja izraz *fibule a drago con margherite e antenne* ali *fibule a drago con dischetti e antenne*, med slednje uvršča tudi različico IIIa7.

¹⁵ Mansfeld 1973, 8 s, Abb. 4, 156, 160, Fundlisten 13, 22 je primerke z dvema paroma rozet označil kot S 2 + dR, primerke z dvema paroma pestičev pritrjenih na lok z zakovicama pa je pripisal k S 2 dH; von Eles Masijeva (1986, 234) za prve uporablja izraz *fibule a drago con due coppie di rosette*.

¹⁶ Mansfeld 1973, 8; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 24 s; von Eles Masi 1986, 230 ss; Parzinger 1988, 153 ss, Taf. 142.2.

Libna (karta / Map 1: 47; 1 prim. / example): Guštin 1976, T. 59: 4.

Stična (karta / Map 1: 26; 2 prim. / examples): Gabrovec et al. 2006, T. 174: 40,43 (sl. / Fig. 3a: 1,2).

Velike Malence (karta / Map 1: 49; 1 prim. / example): Stare V. 1960–1961, T. 8: 7.

Različica / Variant IIIa2 (sl. / Fig. 3a: 3)

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 2 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 77A: 1, 261: 4 (sl. / Fig. 3a: 3).

Različica / Variant IIIa3 (sl. / Fig. 3a: 4)

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 5 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 77D: 2 (sl. / Fig. 3a: 4), 87A: 1,2, 210B: 1, 275D: 2.

Različica / Variant IIIa4 (sl. / Fig. 3a: 5–7)

Javor (karta / Map 1: 25; 1 prim. / example): Guštin, Knific 1973, T. 4: 10.

Kobarid (karta / Map 1: 2; 1 prim. / example): Moser 1900, 106, Fig. 2.

Libna (karta / Map 1: 47; 2 prim. / examples): Guštin 1976, T. 6: 8, 68: 26.

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 2 prim. / examples): Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, sl. 43, T. 143A: 3.

Mokronog (karta / Map 1: 36; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 1612.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 34 prim. / examples): Marchesetti 1885, Tav. 6: 12,13; id. 1893, Tav. 17: 10 (sl. / Fig. 3a: 7), 18: 9; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 189C: 1–3, 206C: 1–5, 208E: 1, 214D (sl. / Fig. 3a: 5), 219A: 1, 219C: 1, 220C: 1,2, 225A: 5, 230C: 2, 239A: 1,2 (sl. / Fig. 3a: 6), 247A: 2–4,8, 248A: 1, 248B: 3,4, 255G, 259D: 2, 263A: 1, 275D: 1, 276C: 3.

Novo mesto (karta / Map 1: 41; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, DM Novo mesto.¹⁷

Stična (karta / Map 1: 26; 5 prim. / examples): Wells 1981, Fig. 157a; Gabrovec et al. 2006, T. 18: 38,39, 162: 18, 174: 41.

Vače (karta / Map 1: 30; 4 prim. / examples): Stare 1955a, T. 90: 1; neobjavljeno / unpublished, NHMW 7926, 7927, 40147.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 2 prim. / examples): Stare V. 1973, T. 20: 4,8.

Različica / Variant IIIa5 (sl. / Fig. 3a: 8–10)

Brezje pri Trebelnem (karta / Map 1: 38; 1 prim. / example): Kromer 1959, T. 51: 2 (sl. / Fig. 3a: 8).

Dobrnič (karta / Map 1: 27; 1 prim. / example): Parzinger 1988–1989, T. 15: 3,4.

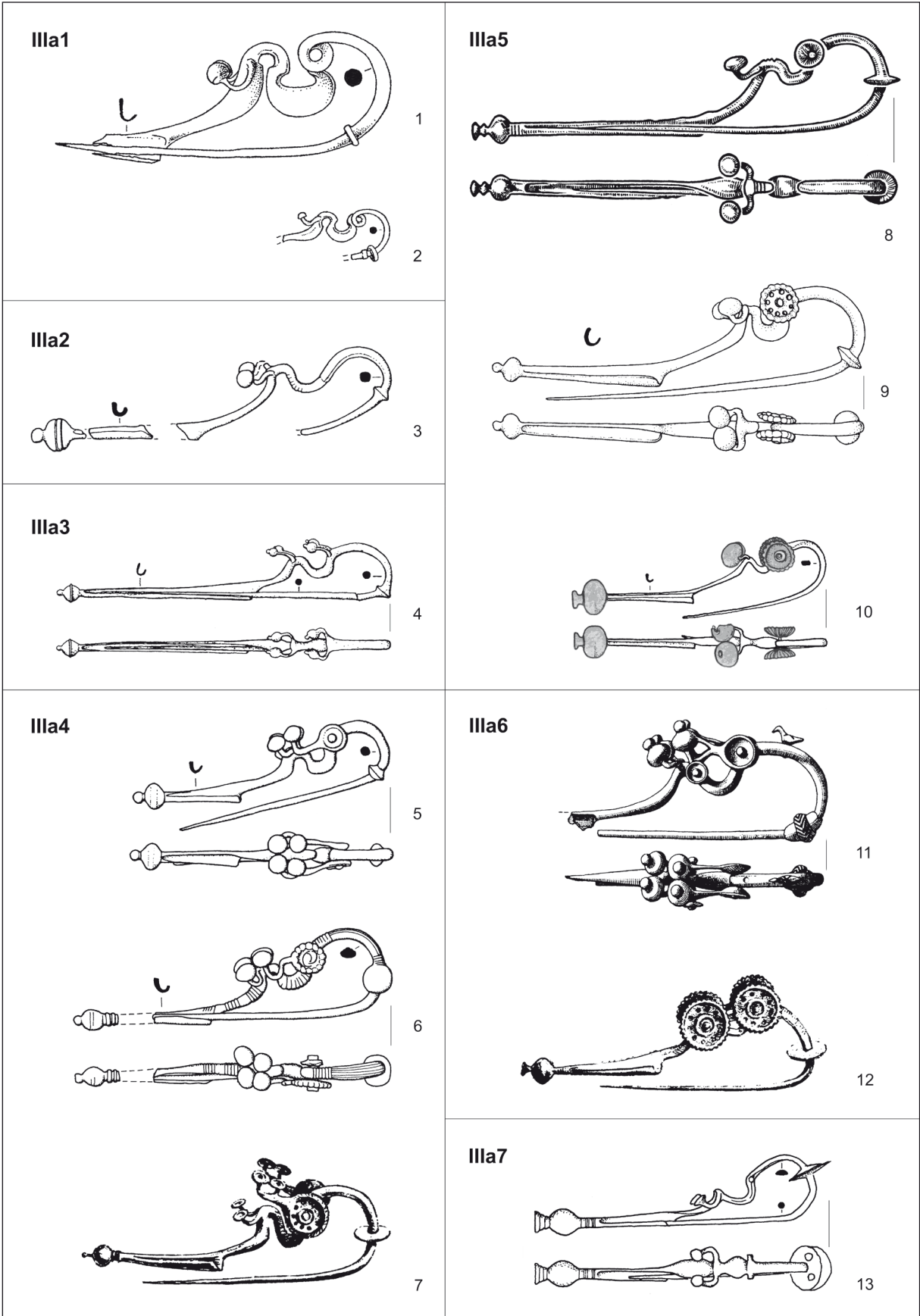
Lepence (karta / Map 1: 6; 1 prim. / example): Gabrovec 1974, T. 10: 1.

Libna (karta / Map 1: 47; 1 prim. / example): Guštin 1976, T. 68: 21.

Ljubljana (karta / Map 1: 21; 2 prim. / examples): Puš 1982, T. 6: 9,11.

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 2 prim. / examples): Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 143A: 2, 152: 16.

¹⁷ *Kapiteljska njiva*, gr. 33/19: za podatek se zahvaljujem Borutu Križu.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 46 prim. / examples): Marchesetti 1893, Tav. 18: 1; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 245, sl. 110, T. 8F: 1, 17A: 1,2, 76G: 1, 76E: 1, 102A: 1,2 (sl. / Fig. 3a: 10), 148B: 1, 149I: 1, 159A: 1, 175C: 1,2, 180B: 2, 180E, 183F, 186C: 3, 187A: 1, 187B: 1,2, 200B: 1, 201C: 1, 206A, 208E: 3, 209G, 215A: 2,4, 219B: 1, 228C: 1, 231B: 1, 237B: 1, 247A: 7, 257D: 1, 258A: 1,2, 258I, 258J, 260A: 1–4, 263A: 3, 264A: 2, 276C: 2,5 (sl. / Fig. 3a: 9).

Novo mesto (karta / Map 1: 41; 2 prim. / examples): Knez 1993, T. 25: 10; Križ 2013, T. 20: 16.

Rifnik (karta / Map 1: 55; 1 prim. / example): Teržan 1990a, sl. 24: 7.

Stična (karta / Map 1: 26; 2 prim. / examples): Wells 1981, Fig. 54a; Gabrovec et al. 2006, T. 165: 3.

Šempeter pri Gorici (karta / Map 1: 7; 1 prim. / example): Furlani 1996, sl. 4: 8.

Vače (karta / Map 1: 30; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NHMW 8152.

Mecklenburška zbirka / Mecklenburg Collection (1 prim. / example): Dobiat 1982, 48, T. 4: 1 (National Museum of Ireland, inv. št. 1933: 1110).

Različica / Variant IIIa6 (sl. / Fig. 3a: 11,12)

Libna (karta / Map 1: 47; 1 prim. / example): Guštin 1976, T. 59: 3.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 5 prim. / examples): Marchesetti 1885, Tav. 6: 14; id. 1893, Tav. 17: 8,13 (sl. / Fig. 3a: 12); Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 50C: 1, 264A: 1.

Stična (karta / Map 1: 26; 2 prim. / examples): Wells 1981, Fig. 87a (sl. / Fig. 3a: 11); Gabrovec et al. 2006, T. 109: 3.

Različica / Variant IIIa7 (sl. / Fig. 3a: 13)

Koritnica (karta / Map 1: 4; 1 prim. / example): Kos 1973, T. 1: 17.

Ljubljana (karta / Map 1: 22; 1 prim. / example): Turk et al. (ur. / eds.) 2009, 220–221: 28j.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 3 prim. / examples): Marchesetti 1893, Tav. 18: 2; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 283D: 1,2 (sl. / Fig. 3a: 13).

Stična? (karta / Map 1: 26; 2 prim. / examples): Gabrovec et al. 2006, T. 44: 1,2.

Fragmenti različic IIIa / Fragments of variants IIIa:

Dragomelj (karta / Map 1: 20; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 22891.¹⁸

Kobarid (karta / Map 1: 2; 2 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished, GM Nova Gorica.¹⁹

¹⁸ Za podatek se zahvaljujem Petru Turku in Barbari Jerin.

¹⁹ V *Logu*, gr. 45, 115: za podatek se zahvaljujem Ani Kruh.

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 2 prim. / examples): Hencken 1978, Fig. 354c; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 121B: 3.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 21 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 15E: 2, 38J: 2, 82D: 9, 150A: 1, 164E, 177D: 1, 181A: 3, 185B: 4, 218E: 1, 224A: 1, 224G, 230A: 3, 231B: 2, 233A: 1, 237B: 2,3, 247A: 5,6, 256A: 1; 257A: 1,2.

Podzemelj (karta / Map 1: 52; 1 prim. / example): Barth 1969, T. 32: 4.

Vače (karta / Map 1: 30; 2 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished, NHMW 7928, 8252.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 1 prim. / example): Dular A. 1991, T. 68: 21.

Neznano najdišče / unknown site (1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 13185/3.²⁰

Tip IIIb. Enodelne fibule z vlitimi zankami je prav tako moč deliti na več različic glede na velikost, masivnost in oblikovanost okrasnih elementov. Gracilnejše primerke z dvema odprtinama na loku in enim parom pestičev označujem kot različico **IIIb1** (sl. 3b: 1,2),²¹ kot različico **IIIb2** pa večje primerke s tremi odprtinami na loku, ki ga poleg enega ali dveh parov pestičev krasijo še razne druge okrasne prvine (sl. 3b: 3–5),²² medtem ko v različico **IIIb3** uvrščam robustnejše primerke z dvema odprtinama na masivnem loku in dvema paroma pestičev (sl. 3b: 6,7).²³

V katalogu grobov z Mosta na Soči je za tovrstne fibule uporabljena oznaka kačaste fibule z zlito zanko (*Dragofibeln mit zusammengeegossenen Bügelwindungen; fibule a drago con antenne fuse e gomito traforato*).²⁴ Primerke različice IIIb3 je kot poseben tip izdvojil že Guštin in ga poimenoval po najdišču na Notranjskem kot tip Tržišče, medtem ko je za različico IIIb2 v rabi oznaka tip Vače-Uffing ali Este-Vače-Uffing.²⁵

Kačaste fibule tipa IIIb z območja Slovenije (*seznam 3b*) izvirajo pretežno iz grobov, le ena pripada naselbinskim najdbam; gre za primerek različice IIIb3 z gradišča Čepna nad Zagorjem.

²⁰ Za podatek se zahvaljujem Barbari Jerin.

²¹ Sorodna majhna fibula z dvema luknjicama na loku, vendar brez pestičev, je bila najdena na Mostu na Soči v grobu 2846 z izkopavanj Marchessettija (1893, 127, Tav. 17: 11), ki jo je Mansfeld (1973, 181, Fundliste 75) označil kot osnovno obliko S 6.

²² To je oblika S 6 dH po Mansfeldu (1973, 8 s, Abb. 4, 182, Fundliste 79) oz. *fibule a drago con arco traforato* po von Eles Masi (1986, 238).

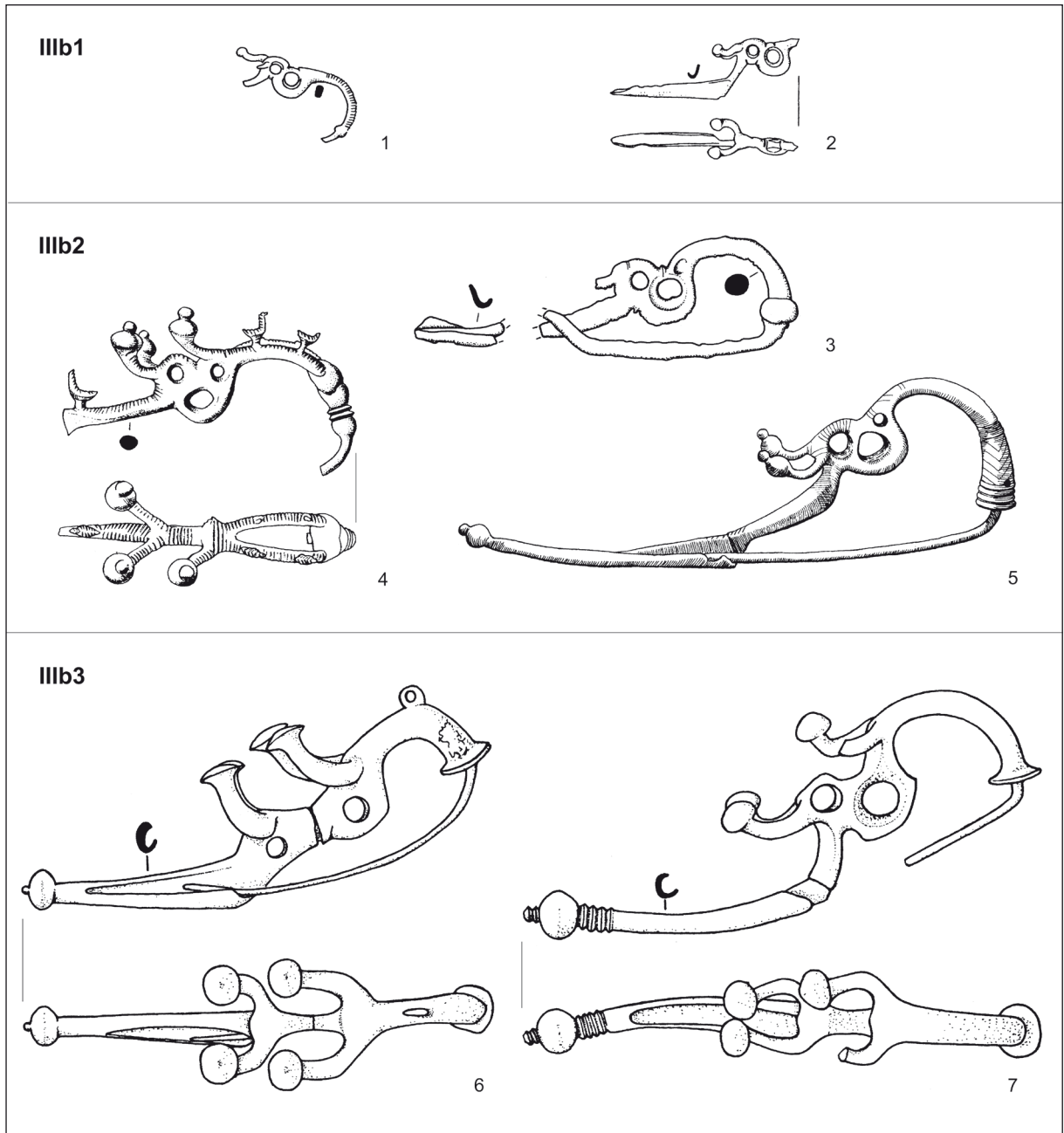
²³ Tudi to je oblika S 6 dH po Mansfeldu 1973, 8 s, Abb. 4, 182, Fundliste 78.

²⁴ Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 24 s.
²⁵ Kossack 1959, 293, T. 155B: 3,4; Guštin 1973, 475 s, karta 3.

←
Sl. 3a: Različice kačastih fibul tipa IIIa. Vse bron, 10 – z jantarnimi okraski. M. = 1:2.

Fig. 3a: Serpentine fibulae variants of Type IIIa. All bronze, 10 – with amber ornaments. Scale 1:2.

1, 2, 11 – Stična; 3–7, 9, 10, 12, 13 – Most na Soči; 8 – Brezje pri Trebelnem.

Sl. 3b: Različice kačastih fibul tipa IIIb. Vse bron. M. = 1:2.

Fig. 3b: Serpentine fibulae variants of Type IIIb. All bronze. Scale 1:2.

1, 2 – Libna; 3 – Most na Soči; 4 – Vače; 5 – Magdalenska gora?; 6, 7 – Dolenja vas – Tržišče.

Seznam 3b / List 3b

Različica / Variant IIIb1 (sl. / Fig. 3b: 1,2)

Libna (karta / Map 1: 47; 4 prim. / examples): Guštin 1976, T. 55: 6 (sl. / Fig. 3b: 1), 68: 4,5,9 (sl. / Fig. 3b: 2).

Različica / Variant IIIb2 (sl. / Fig. 3b: 3–5)

Magdalenska gora? (karta / Map 1: 24; 1 prim. / example): Hencken 1978, Fig. 11 (sl. / Fig. 3b: 5).

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 4 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 77D: 1, 180B: 1, 202B: 1 (sl. / Fig. 3b: 3), 248B: 5.

Rovišče (karta / Map 1: 45; 2 prim. / examples): Dular J. 2003, T. 75: 3.

Šmihel pod Nanosom (karta / Map 1: 11; 1 prim. / example): Guštin 1979, T. 60: 19.

Vače (karta / Map 1: 30; 2 prim. / examples): Stare F. 1955a, T. 26: 2,4 (sl. / Fig. 3b: 4).

Različica / Variant IIIb3 (sl. / Fig. 3b: 6,7)

Dolenja vas – Tržišče (karta / Map 1: 15; 7 prim. / examples): Guštin 1979, T. 19: 1–7. (sl. / Fig. 3b: 6,7).

Zagorje – Čepna (karta / Map 1: 12; 1 prim. / example): Guštin 1973, 475, op. 51; id. 1979, T. 3: 1.

Neznano najdišče / unknown site (2 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished, NMS P 13185/1,2.²⁶

Kranj (karta / Map 1: 18; 1 prim. / example): Stare V. 1980, T. 92: 5.

Libna (karta / Map 1: 47; 1 prim. / example): Guštin 1976, T. 28: 3.

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 9 prim. / examples): Hencken 1978, Fig. 38b, 48d, 318b, 334m,n; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 28B: 2 (sl. / Fig. 4: 1), 62B: 5, 90E: 2, 132A: 1.

Tip IV

Tip IV predstavlja preprosto obliko fibul s sedlastim lokom in dolgo nogo J-preseka, ki se zaključuje s kroglastim gumbkom. Pri različici IVa (sl. 4: 1,2) lok tekoče prehaja v iglo, medtem ko ima različica IVb (sl. 4: 3–6) disk na prehodu igle, ki je vlit ali nataknen na lok.

V katalogu grobov z Mosta na Soči so fibule tipa IV označene kot kačaste fibule z diskom oz. brez njega (*Schlangenfibeln; fibule serpeggianti a gomito (con fermapieghe e senza molla)*).²⁷ Mansfeld je tovrstne fibule opredelil kot osnovno obliko S 2,²⁸ Parzinger jih je označil za jugovzhodnoalpski tip kačastih fibul (*Südostalpine Schlangenfibeln*),²⁹ von Eles Masijeva kot *fibule ad arco serpeggiante a due gomiti*, Nascimbenejeva pa kot tip I.1 z različicami A–D,³⁰ pri čemer je njena različica D tukaj označena kot različica IVa, ostale različice pa kot različica IVb.

Fibule tega tipa so bile na obravnavanem območju najdene v grobovih, z izjemo enega primerka iz depojskega sestava Šempeter pri Gorici in treh iz naselbin Sv. Mihael pri Grižah in Rifnik (*seznam 4*).

Seznam 4 / List 4**Različica / Variant IVa** (sl. / Fig. 4: 1,2)

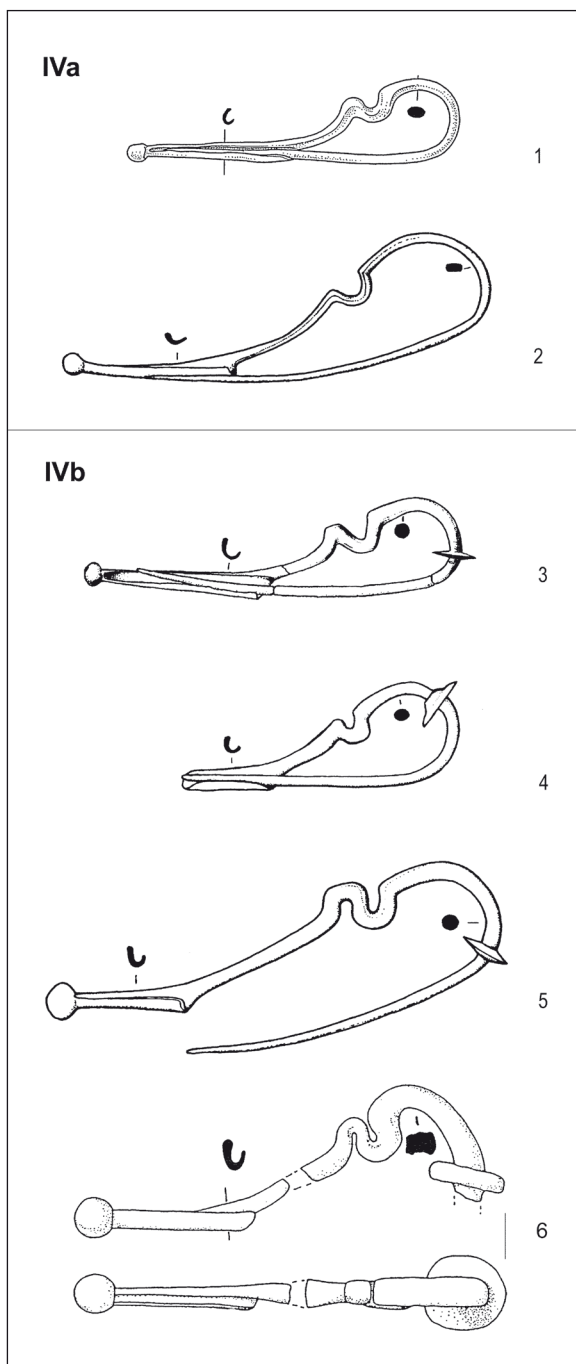
Boštanj (karta / Map 1: 44; 2 prim. / examples): Guštin 1974, T. 4: 2, 12: 2.

Brezje pri Trebelnem (karta / Map 1: 38; 1 prim. / example): Kromer 1959, T. 12: 3.

Dolenja vas – Tržišče (karta / Map 1: 15; 1 prim. / example): Guštin 1979, T. 19: 16.

Golek pri Vinici? (karta / Map 1: 54; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

Javor (karta / Map 1: 25; 1 prim. / example): Guštin, Knific 1973, T. 2: 6.

Sl. 4: Različice kačastih fibul tipa IV. Vse bron. M. = 1:2. Fig. 4: Serpentine fibulae variants of Type IV. All bronze. Scale 1:2.

1 – Magdalenska gora; 3 – Vače; 2, 4–6 – Most na Soči.

²⁶ Za podatek se zahvaljujem Barbari Jerin.

²⁷ Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 24 s.

²⁸ Mansfeld 1973, 5 s, Abb. 2, 153 s, Fundliste 9.

²⁹ Parzinger 1988, 153 s, Taf. 143.1: 2.

³⁰ von Eles Masi 1986, 226 s; Nascimbene 2009, 69 ss, Fig. 12.

Mokronog (karta / Map 1: 36; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 1610.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 12 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 65D: 2, 110H: 2 (sl. / Fig. 4: 2), 111D: 2, 151B: 3, 161D: 6, 178F: 4, 196B: 7, 228D: 1, 231F: 5, 239B: 2, 241B: 1, 269: 8.

Novo mesto (karta / Map 1: 41; 5 prim. / examples): Križ 2000, T. 35: 1; id. 2013, T. 13: 10, T. 32: 4; neobjavljeno / unpublished, DM Novo mesto.³¹

Rifnik (karta / Map 1: 55; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, PM Celje.³²

Stična (karta / Map 1: 26; 10 prim. / examples): Wells 1981, Fig. 56e; Gabrovec et al. 2006, T. 10: 1, 15: 1, 47: 2, 3, 78: 1, 2, 90: 1, 94: 1, 2.

Vače (karta / Map 1: 30; 3 prim. / examples): Stare 1955a, T. 28: 2, 29: 2 in neobjavljeno / and unpublished, NHMW 8149.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 8 prim. / examples): Stare V. 1973, T. 20: 6, 10, 67: 7, 8; Dular A. 1991, T. 20: 10, 11, 40: 1, 68: 22.

Različica / Variant IVb (sl. / Fig. 4: 3–6)

Boštanj (karta / Map 1: 44; 2 prim. / examples): Guštin 1974, T. 4: 1, 6: 1.

Brezje pri Trebelnem (karta / Map 1: 38; 4 prim. / examples): Kromer 1959, T. 1: 2, 19: 9, 25: 13.

Brusnice (karta / Map 1: 42; 1 prim. / example): Teržan 1974, T. 16: 8.

Dolenja vas – Tržišče (karta / Map 1: 15; 6 prim. / examples): Guštin 1979, T. 19: 8–10, 12, 13, 15.

Golek pri Vinici? (karta / Map 1: 54; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

Javor (karta / Map 1: 25; 2 prim. / examples): Guštin, Knific 1973, T. 3: 1, 8.

Jereka (karta / Map 1: 5; 2 prim. / examples): Gabrovec 1974, T. 11: 8, 9.

Kladje nad Blanco (karta / Map 1: 46; 1 prim. / example): Dular J. 2003, T. 50: 5.

Kobarid (karta / Map 1: 2; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, GM Nova Gorica.³³

Lepence (karta / Map 1: 6; 1 prim. / example): Gabrovec 1974, T. 9: 9.

Libna (karta / Map 1: 47; 1 prim. / example): Guštin 1976, T. 51: 16.

Ljubljana (karta / Map 1: 21; 2 prim. / examples): Puš 1982, T. 8: 12, 41: 1.

Log – Špičasti hrib (karta / Map 1: 34; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 1645.³⁴

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 20 prim. / examples): Hencken 1978, Fig. 13a, b, 49d, 62a, 66a, 82l, 86m, 90a, 133b, 154d, 172d, 259c, 313a, 322k, 326a, 330b, 345d; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 48B: 9, 134D: 6, 152: 14.

Mokronog (karta / Map 1: 36; 2 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished, NMS P 1609, 1611.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 119 prim. / examples): Marchesetti 1885, Tav. 6: 7, 8; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 56A: 2 (sl. / Fig. 4: 6), 60B: 1, 61D: 1–3, 64C: 1, 2, 66B: 1, 2, 66C: 2, 66E, 67A: 7, 67B: 1, 68E: 1, 69C, 69F, 70B: 1, 91A: 2–6, 117D: 3, 117G: 2, 117M, 157D: 1, 159A: 2, 161D: 4, 5, 163A: 2, 164D: 3, 165E: 1, 2, 170E: 2, 174G: 1, 178C: 4, 5, 178F: 3, 185C: 4, 188A: 1, 190B: 1–3, 193A: 5, 194A: 2 (sl. / Fig. 4: 5), 201D: 1 (sl. / Fig. 4: 4), 208C: 1–3, 209H: 1, 211C: 1, 216B: 1, 2, 217A: 1, 217B: 1, 2, 217C: 1–4, 217E, 218A: 1, 220G: 1, 3, 223C: 2–5, 224F, 226E: 1, 228A: 2, 228D: 2, 229B: 1–3, 229E: 1, 230A: 1, 231F: 4, 233C: 1, 234B: 1–3, 234D: 1, 2, 235E: 2, 236G, 237D: 1, 2, 240B: 1, 2, 242C: 1, 2, 243G: 1, 2, 247A: 1, 2, 248B: 1, 2, 250B: 4, 5, 251B: 1–4, 252C: 1, 2, 253C: 4, 253D: 3, 255C: 1, 2, 261B: 2, 265B: 1, 2, 265E: 1, 2, 266A: 1, 2, 269: 9, 276C: 7, 285C: 1; Mlinar 2002, Kat. št. 15; Mlinar 2008, T. 7: 2, 3, 19: 2.

Novo mesto (karta / Map 1: 41; 2 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished, DM Novo mesto.³⁵

Podmolnik – Orle (karta / Map 1: 23; 1 prim. / example): Stare V. 1962–1964, T. 3: 12.

Rifnik (karta / Map 1: 55; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, PM Celje.³⁶

Rihpovec (karta / Map 1: 37; 3 prim. / examples): Dular J. 2003, T. 32: 2, 34: 4, 5.

Rovišče (karta / Map 1: 45; 1 prim. / example): Dular J. 2003, T. 68: 5.

Srpenica (karta / Map 1: 1; 2 prim. / examples): Mlinar 2009–2010, T. 3: 1, 2.

Stari trg pri Ložu – Ulaka (karta / Map 1: 17; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 21349.³⁷

Stična (karta / Map 1: 26; 17 prim. / examples): Wells 1981, Fig. 35c, 67d, 71c, 107c; Gabrovec et al. 2006, T. 28: 1, 49: 1, 65: 1, 79: 2, 3, 85: 2, 87: 1, 93: 1, 94: 1, 99: 1, 102: 1, 103: 1, 129: 3.

Šempeter pri Gorici (karta / Map 1: 7; 1 prim. / example): Furlani 1996, sl. 4: 6.

Vače (karta / Map 1: 30; 22 prim. / examples): Stare F. 1955a, T. 28: 3–8 (sl. / Fig. 4: 3), 29: 4, 7, 9–12; id. 1955b, T. 1: 5 in neobjavljeno / and unpublished, NHMW 6716, 7917, 7918, 8100, 8483, 14214, 18512, 26546; Musée d'Archéologie nationale et Domaine national de Saint-Germain-en-Laye.

Velike Malence (karta / Map 1: 49; 1 prim. / example): Dular J. 2003, T. 59: 6.

Veliki Nerajec (karta / Map 1: 53; 1 prim. / example): Spitzer 1973, T. 5: 7; Škvor Jernejčič 2011, T. 6: 7.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 4 prim. / examples): Stare V. 1973, T. 20: 7; Dular A. 1991, T. 2: 3, 13: 6, 48: 1.

Vinkov Vrh (karta / Map 1: 28; 1 prim. / example): Stare V. 1964–1965, T. 1: 8.

Volčje Njive (karta / Map 1: 33; 1 prim. / example): Gabrovec 1956, T. 10: 5.

³¹ *Kapiteljska njiva, gr. 16/22, 34/13:* za podatke se zahvaljujem Borutu Križu.

³² *Naselbinska najdba, PN 1611 (22.10.1999):* za podatek se zahvaljujem Darji Pirkmajer.

³³ *V Logu, gr. 163:* za podatek se zahvaljujem Ani Kruh.

³⁴ Za podatek se zahvaljujem Barbari Jerin.

³⁵ *Kapiteljska njiva, gr. 16/3, 29/2:* za podatek se zahvaljujem Borutu Križu.

³⁶ *Najdena v naselbini 20.7.1967:* za podatek se zahvaljujem Darji Pirkmajer.

³⁷ Za podatek se zahvaljujem Barbari Jerin.

Zagorje (karta / Map 1: 31; 1 prim. / example): Gabrovec 1966, T. 4: 3.

Mecklenburška zbirka / Mecklenburg Collection (2 prim. / examples): Dobiati 1982, 41, 49, T. 4: 3,6 (Vorgeschichtliches Seminar der Philipps-Universität Marburg, inv. št. 3351; National Museum of Ireland, inv. št. 1933: 1117).

Fragmenti tipa IV / Fragments of type IV:

Boštanj (karta / Map 1: 44; 3 prim. / examples): Guštin 1974, T. 3: 23, 4: 2, 9: 4.

Brusnice (karta / Map 1: 42; 1 prim. / example): Teržan 1974, T. 16: 9.

Dobrnica (karta / Map 1: 27; 2 prim. / examples): Parzinger 1988–1989, T. 11: 7, 34: 7.

Dolenja vas – Tržišče (karta / Map 1: 15; 1 prim. / example): Guštin 1979, T. 19: 22.

Griže – Sv. Mihael (Štorje) (karta / Map 1: 9; 1 prim. / example): Guštin 1979, T. 6: 1.

Kobarid (karta / Map 1: 2; 3 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished, GM Nova Gorica.³⁸

Libna (karta / Map 1: 47; 3 prim. / examples): Guštin 1976, T. 32: 1, 61: 18, 68: 19.

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 1 prim. / example): Hencken 1978, Fig. 75d.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 15 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, sl. 127, T. 61D: 4, 161D: 3, 163A: 1, 176G: 1,2, 217D: 2, 220G: 2,4, 227A: 2, 241B: 2, 275: 2, 283E: 3, 283F: 3,5.

Novo mesto (karta / Map 1: 41; 1 prim. / example): Križ 2000, T. 37: 3.

Podzemelj (karta / Map 1: 52; 2 prim. / examples): Dular 1978, T. 3: 16,17.

Rihpovec (karta / Map 1: 37; 1 prim. / example): Dular J. 2003, T. 31: 2.

Stična (karta / Map 1: 26; 7 prim. / examples): Wells 1981, Fig. 110f; Gabrovec et al. 2006, T. 28: 1, 47: 1, 49: 1, 64: 1, 88: 1, 93: 2.

Velike Malence (karta / Map 1: 49; 1 prim. / example): Stare V. 1960–1961, T. 10: 8.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 2 prim. / examples): Dular A. 1991, T. 2: 4; Guštin, Križ 2007, Fig. 6: 8.

Tip V

Posebnost kačastih fibul tipa V so krilca, ki so v paru pritrjena na lok z zakovico (sl. 5), ta del je modeliran v rozeto, čašico ali kolesce. Zgornja ploskev krilca je nagrbčena v bunčice, na spodnji strani pa je ušesce. Krilca so z enim koncem pritrjena na lok, v njih pa bi lahko videli poenostavljeno obliko okraskov v obliki pestičev oziroma izpeljavo iz tipa IIIa, kar nakazujejo primerki z jasno izraženimi tovrstnimi prvini (sl. 5: 1,4). Fibule tipa V imajo praviloma disk ali trombasto odebeljen lok. Manjše primerke brez okrasa na loku in nogi označujem

³⁸ V Logu, gr. 163, 237, 277: za podatek se zahvaljujem Ani Kruh.

kot različico Va (sl. 5: 1–3), večje in okrašene z vrezanimi motivi ter razčlenjenim zaključkom noge pa kot različico Vb (sl. 5: 4–6).

V katalogu grobov z Mosta na Soči so fibule tipa V poimenovane kot kačaste fibule s krilci (*Schlangenfibeln mit geperlten Antennen; fibule a drago con rosette e appendici a baccello applicate*).³⁹ Mansfeld je zanje uporabil oznako S 2 + R,⁴⁰ von Eles Masijeva jih je označila kot fibule a drago con margherite e appendice a tre globetti, Nascimbenejeva pa kot tip I.2,⁴¹ ki ga deli v dve osnovni različici (A in B). V različico A je uvrstila večje bronaste primerke, okrašene z različnimi vrezanimi motivi na loku in nogi, ki imajo lahko vložke iz druge snovi (A1) ali konično odebeljen lok na prehodu v iglo (A2), medtem ko je manjše neokrašene primerke opredelila kot različico B.

Na območju Slovenije so bile take fibule najdene posamično v naselbinah na Mostu na Soči in Starem gradu nad Uncem, glavnina pa jih izvira iz grobov (seznam 5).

Seznam 5 / List 5

Različica / Variant Va (sl. / Fig. 5: 1–3)

Boštanj (karta / Map 1: 44; 3 prim. / examples): Guštin 1974, T. 2: 5, 7: 11.

Brezje pri Trebelnem (karta / Map 1: 38; 9 prim. / examples): Kromer 1959, T. 3: 7, 10: 1, 26: 5, 31: 4 (sl. / Fig. 5: 2), 33: 3, 47: 3, 50: 6.

Brusnice (karta / Map 1: 42; 2 prim. / examples): Teržan 1974, T. 16: 6,7.

Kobarid (karta / Map 1: 2; 2 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished, GM Nova Gorica.⁴²

Laknice (karta / Map 1: 35; 2 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished, NMS P 1649, 1650.⁴³

Libna (karta / Map 1: 47; 5 prim. / examples): Guštin 1976, T. 14: 3,6, 23: 12, 63: 3, 64: 1.

Mačkovec pod Trško goro (karta / Map 1: 51; 1 prim. / example): Udovč, Leben Seljak 2009, 66 s: kat št. 59.

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 9 prim. / examples): Hencken 1978, Fig. 72b, 127e, 345c, 348a, 353a, 359u; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 51: 7, 95B: 11, 134D: 7.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 87 prim. / examples): Marchesetti 1885, Tav. 6: 11; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 26E: 3,4, 57E: 1,2, 59C: 1–3, 61D: 5,6, 61E: 1, 64F: 2, 67A: 3,6, 68B: 3, 68D: 1–3, 69B: 1, 74E: 1,2, 112F, 112G: 1, 116E: 4, 117G: 1, 117I: 1,2,4, 136D, 145B: 2–5,8, 146C: 2–4, 152H: 2, 157C: 2,3, 161D: 1,2, 162D: 1,2,

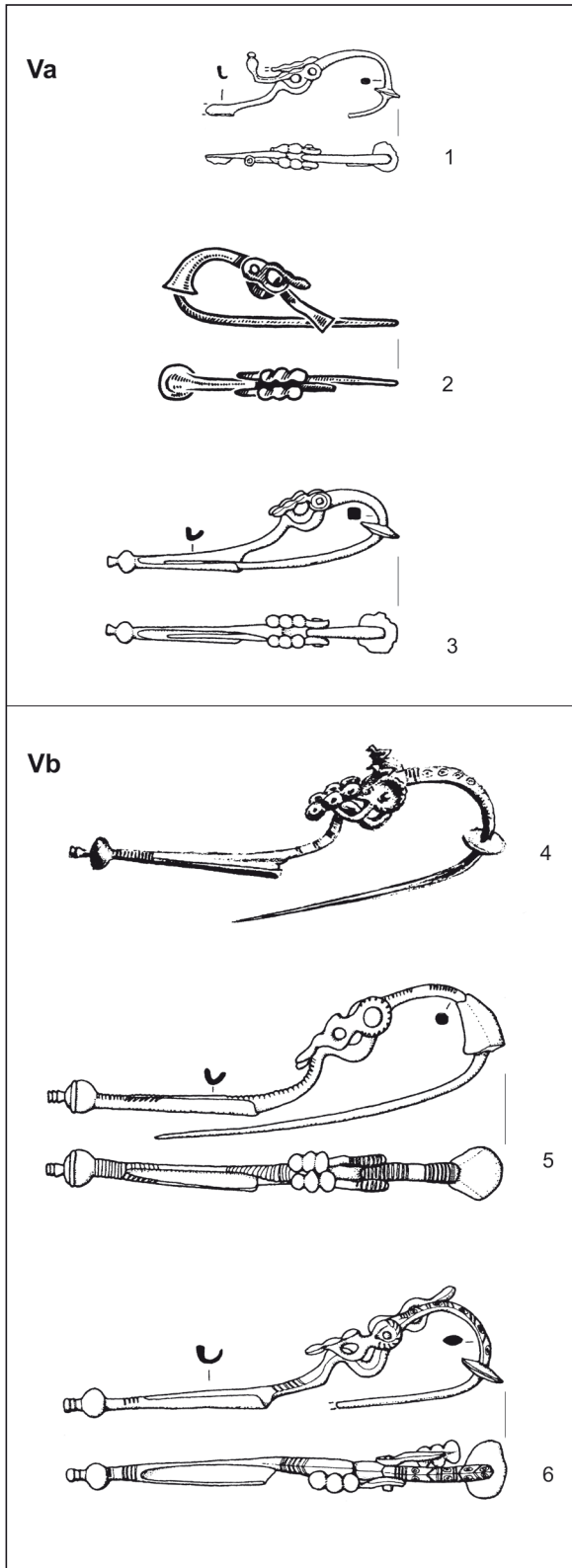
³⁹ Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 24 s.

⁴⁰ Mansfeld 1973, 8 s, Abb. 4, 154 s, Fundliste 10–12.

⁴¹ Von Eles Masi 1986, 241 s; Nascimbene 2009, 75 ss, Fig. 14, Tab. 4.

⁴² V Logu, gr. 45 in 258: za podatek se zahvaljujem A. Kruh.

⁴³ Za podatek se zahvaljujem Barbari Jerin.

Sl. 5: Različice kačastih fibul tipa V. Vse bron. M. = 1:2.
Fig. 5: Serpentine fibulae variants of Type V. All bronze.
Scale 1:2.

1, 3, 4-6 – Most na Soči; 2 – Brezje pri Trebelnem.

164D: 1, 170E: 1, 170G: 1,2, 171G: 1, 178C: 1,2, 211B: 1, 213A: 4, 213E, 216F: 3,4 (sl. / Fig. 5: 3), 225C: 3,4, 226D: 1, 228G, 233D: 1,2, 234C: 1,2, 237F: 3, 241E: 1,2, 242D: 3, 244B: 1,2, 249A, 252A: 1 (sl. / Fig. 5: 1),2-4, 253D: 4, 254A: 2, 269: 4,6,10, 276B: 4, 276C: 4,6, 283E: 1, 283F: 6, 285F: 5; Cunja, Mlinar (ur. / eds.) 2010, Kat. št. 47.

Podbočje – Stari grad (karta / Map 1: 48; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 27409.⁴⁴

Podzemelj (karta / Map 1: 52; 1 prim. / example): Barth 1969, T. 41: 3.

Rovišče (karta / Map 1: 45; 2 prim. / examples): Stare V. 1962-1963, T. 5: 5,8.

Stična (karta / Map 1: 26; 16 prim. / examples): Gabrovec et al. 2006, T. 78: 3-6, 94: 2, 103: 2, 115: 1, 122: 1,2, 124: 1,2, 148: 5,6, 154: 3,4, 162: 17.

Unec – Stari grad (karta / Map 1: 14; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 19844.⁴⁵

Vače (karta / Map 1: 30; 22 prim. / examples): Stare F. 1955a, T. 27: 3,4,6,7,10,11, 95: 7 in neobjavljeno / and unpublished, NHMW 1686, 6500, 7921, 7922, 7923, 7924, 7925, 7929, 8154, 8155, 14210, 14234, 18511.

Vavta vas (karta / Map 1: 29; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 3279.

Velike Malence (karta / Map 1: 49; 2 prim. / examples): Stare V. 1960-1961, T. 10: 9; Dular J. 2003, T. 59: 7.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 9 prim. / examples): Stare V. 1973, T. 20: 11,12; Dular A. 1991, T. 18: 1, 20: 8,9, 42: 1,2, 63: 12; Guštin, Križ 2007, Fig. 5: 1.

Volčje Njive (karta / Map 1: 33; 1 prim. / example): Gabrovec 1956, T. 6: 2.

Zagorica pri Čatežu (karta / Map 1: 32; 4 prim. / examples): Dular J. 2003, T. 39: 1,2,8,9.

Zagorje (karta / Map 1: 31; 1 prim. / example): Gabrovec 1966, T. 5: 3.

Mecklenburška zbirka / Mecklenburg Collection (1 prim. / example): Dobiat 1982, 49, T. 4: 2 (National Museum of Ireland, Inv. št. 1933: 1123).

Različica / Variant Vb (sl. / Fig. 5: 4-6)

Golek pri Vinici? (karta / Map 1: 54; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

Kobarid (karta / Map 1: 2; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, GM Nova Gorica.⁴⁶

Libna (karta / Map 1: 47; 2 prim. / examples): Guštin 1976, T. 27: 15, 28: 4.

Magdalenska gora? (karta / Map 1: 24; 1 prim. / example): Hencken 1978, Fig. 357b.

Mokronog (karta / Map 1: 36; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 1613.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 35 prim. / examples): Marchesetti 1893, Tav. 17: 6,9 (sl. / Fig. 5: 4); Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984-1985, T. 67A: 2-5, 91A: 7,8, 146C: 5,6, 178C: 3, 213A: 3, 214C: 1,2 (sl. / Fig. 5: 5), 226D: 2, 239A: 3,4, 241E: 3, 244A, 245B: 1 (sl. / Fig. 5: 6), 248C:

⁴⁴ Za podatek se zahvaljujem Barbari Jerin.

⁴⁵ *Stari grad – Hasberg*: za podatek se zahvaljujem Barbari Jerin.

⁴⁶ *V Logu, gr. 235*: za podatek se zahvaljujem Ani Kruh.

1, 251C: 1–3, 255D: 1–3, 269: 7, 283C: 2, 283D: 3, 283F: 1, 284A: 4,7, 285F: 3,4.

Podzemelj (karta / Map 1: 52; 1 prim. / example): Barth 1969, T. 35: 5.

Vače (karta / Map 1: 30; 4 prim. / examples): Stare F. 1955a, T. 27: 5, 95: 8 in neobjavljeno / and unpublished, NHMW 7590, 7591.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 1 prim. / example): Stare V. 1973, T. 67: 11.

Vinkov Vrh (karta / Map 1: 28; 2 prim. / examples): Stare V. 1964–1965, T. 15: 1,5.

Fragmenti domnevno tipa V / Presumably fragments of type V:

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 2 prim. / examples): Hencken 1978, Fig. 15a, 352h.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 6 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 185F: 1, 238C: 1, 247C: 3, 254F, 269: 3,15.

Stična (karta / Map 1: 26; 4 prim. / examples): Gabrovec et al. 2006, T. 6: 1,2, 75: 4, 198: 1.

Vače (karta / Map 1: 30; 2 prim. / examples): Stare F. 1955a, T. 28: 1 in neobjavljeno / and unpublished, NHMW 8057 (ali tip VI).

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 1 prim. / example): Dular A. 1991, T. 4: 4.

Mecklenburška zbirka / Mecklenburg Collection (1 prim. / example): Dobiat 1982, 39, T. 4: 5 (Vorgeschichtliches Seminar der Philipps-Universität Marburg, inv. št. 3307).

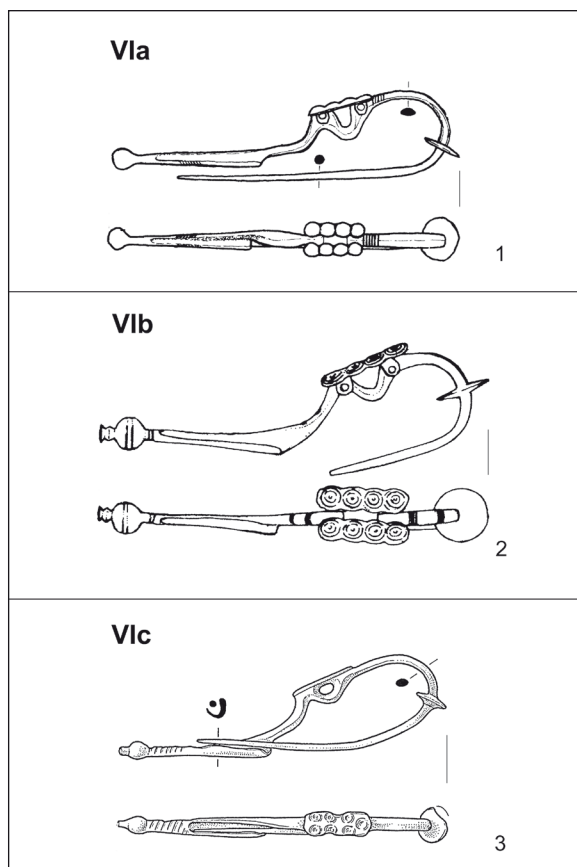
Tip VI

Poglavitna značilnost kačastih fibul tipa VI so okrasne ploščice, ki so bile bodisi posebej izdelane in v paru pričvrščene na lok z dvema zakovicama ali pa so spojene v enovito ploskev, ki je zlita z lokom (sl. 6). Pri različici VIa je zgornja ploskev ploščic reliefno oblikovana v bunčice (sl. 6: 1), podobno kot krilca pri tipu V. Pri različici VIb imata ploščici ravno površino, okrašeno z vtisnjenimi koncentričnimi krožci (sl. 6: 2), enak okras ima tudi ploščica različice VIc, ki je zlita z lokom (sl. 6: 3).

V katalogu grobov z Mosta na Soči je za fibule tipa VI uporabljen izraz kačaste fibule s ploščicama (*Schlangenfibeln mit Plättchen; fibule a drago con appendici a bacello fuse*).⁴⁷ Von Eles Masijeva jih je označila kot *fibule ad arco serpeggiante con sbarretta applicata fra i gomiti*,⁴⁸ Nascimbenejeva jih je opredelila kot tip I.3 in jih delila na različico A, ki ima ploščici okrašeni z vtisnjenimi koncentričnimi krožci (mednje je uvrstila tudi primerke z zlito ploščico), ter

⁴⁷ Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 24 s; Teržan 1990a, 223, karta 20.

⁴⁸ von Eles Masi 1986, 242.

Sl. 6: Različice kačastih fibul tipa VI. Vse bron. M. = 1:2. Fig. 6: Serpentine fibulae variants of Type VI. All bronze. Scale 1:2.

1, 2 – Most na Soči; 3 – Magdalenska gora.

različico B z reliefno oblikovano površino ploščic.⁴⁹ Mansfeld je ta tip fibul označil kot S 2 + Pl,⁵⁰ primerke pa je nazadnje zbrala in kartirala Manca Vinazza.⁵¹

Na območju Slovenije so bile najdene v glavnem v grobovih, dve sta bili odkriti še v naselbini na Mostu na Soči,⁵² ena fragmentirana v naselbinski plasti v Štanjelu in ena v strugi Ljubljanice (*seznam 6*).

Seznam 6 / List 6

Različica / Variant VIa (sl. / Fig. 6: 1)

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 2 prim. / examples): Hencken 1978, Fig. 72c; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 138: 18.

Mokronog (karta / Map 1: 36; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, NMS P 1608.

⁴⁹ Nascimbene 2009, 87 ss, Fig. 17, 18, Tab. 6.

⁵⁰ Mansfeld 1973, 8 s, Abb. 4, 156, Fundliste 14.

⁵¹ Vinazza 2011, 94 ss, sl. 67.

⁵² Svolfšak 1983, 203.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 5 prim. / examples): Marchesetti 1893, Tav. 17: 12; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 65A: 1, 284B: 1–3 (*sl. / Fig. 6: 1*).
Velike Malence (karta / Map 1: 49; 1 prim. / example): Stare V. 1960–1961, T. 10: 10.

Različica / Variant VIb (*sl. / Fig. 6: 2*)

Brezje pri Trebelnem (karta / Map 1: 38; 2 prim. / examples): Kromer 1959, T. 19: 10, 30: 4.

Čužnja vas (karta / Map 1: 40; 1 prim. / example) Dular J. 2003, T. 20: 3.

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 4 prim. / examples): Hencken 1978, Fig. 31b, 78c, 275c; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 152: 17.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 21 prim. / examples): Marchesetti 1885, Tav. 6: 9,10; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, sl. 88, T. 63D: 1, 68A: 1,2 (*sl. / Fig. 6: 2*), 110F: 3, 213A: 1,2, 216F: 1,2, 221E: 3, 226D: 3, 232A: 5, 247C: 1,2, 248C: 2, 254B, 275F: 2, 276C: 8, 285A: 5.

Novo mesto (karta / Map 1: 41; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, DM Novo mesto.⁵³

Rihpovec (karta / Map 1: 37; 1 prim. / example): Dular J. 2003, T. 31: 1.

Stična (karta / Map 1: 26; 3 prim. / examples): Gabrovec et al. 2006, T. 75: 3,4, 85: 1.

Vače (karta / Map 1: 30; 3 prim. / examples): Stare F. 1955a, T. 27: 8,9 in neobjavljeno / and unpublished, NHMW 8101.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 1 prim. / example): Stare V. 1973, T. 67: 15.

Fragmenti različic VIa ali VIb / Fragments of variants VIa or VIb:

Libna (karta / Map 1: 47; 1 prim. / example): Guštin 1976, T. 68: 18.

Stična (karta / Map 1: 26; 2 prim. / examples): Gabrovec et al. 2006, T. 76: 1, 143: 1(?).

Štanjel (karta / Map 1: 8; 1 prim. / example): Vinazza 2011, T. 1: 13.

Različica / Variant VIc (*sl. / Fig. 6: 3*)

Brezje pri Trebelnem (karta / Map 1: 38; 1 prim. / example): Kromer 1959, T. 34: 3.

Ljubljana (karta / Map 1: 22; 1 prim. / example): Turk et al. (ur. / eds.) 2009, 220–221: 28g.

Magdalenska gora (karta / Map 1: 24; 4 prim. / examples): Hencken 1978, Fig. 74; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 78B: 2 (*sl. / Fig. 6: 3*), 152: 18,19.

Most na Soči (karta / Map 1: 3; 9 prim. / examples): Marchesetti 1893, Tav. 17: 1(?),7; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 117I: 3,5, 149G: 1, 171G: 3, 208D: 2, 243E: 1, 269: 5.

Rifnik (karta / Map 1: 55; 1 prim. / example): Bolta 1981, T. 18: 5.

Stična? (karta / Map 1: 26; 1 prim. / example): Wells 1981, Fig. 184b.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (karta / Map 1: 43; 6 prim. / examples): Stare V. 1973, T. 20: 5,13; Dular A. 1991, T. 20: 4–7.

Tip VII

Tip VII zajema kačaste fibule, ki imajo lok zviti z zanko in koleno (*sl. 7*). Izdelane so bodisi iz brona bodisi iz železa ali v kombinaciji obeh kovin. Različica VIIa združuje železne primerke in bimetalne z bronastim diskom in gumbom na zaključku noge (*sl. 7: 1–3*). Različica VIIb predstavlja bronaste izdelke z žičnatim lokom okroglega preseka, ki tekoče prehaja v iglo oz. ima na prehodu majhen disk, noga J-preseka pa se zaključuje z gumbkom (*sl. 7: 4,5*). Za različico VIIc sta značilna sploščen ali trakast lok in disk, zaključek noge je kroglasto oblikovan s čepastim izrastkom (*sl. 7: 6–8*). Trakast lok ima običajno tudi različica VIId in na prehodu v iglo disk s kapico, ki je vlit ali pločevinast (*sl. 7: 9–11*), kroglast zaključek noge pa se nadaljuje v konični podaljšek in je lahko prevlečen s tanko pločevino. Tej različici pridružujem še fibulo, ki je na teritoriju Slovenije zastopana le z enim primerkom in ima trakast valovit in razcepljen lok, speljan v zanko, na prehodu v iglo pa je nameščen pločevinast disk s kapico (*sl. 7: 10*). Masivnejše izdelke z rombičnim presekom loka in nogo C-preseka označujem kot različico VIIe, zanje sta značilna zelo velik disk in masiven bikonični zaključek noge s koničnim podaljškom, okrašenim s prečnimi vrezi (*sl. 7: 12*).

Različica VIIb je v katalogu grobov z Mosta na Soči opredeljena kot kačasta fibula z zanko (*Schlängenfibel mit Bügelschleife; fibula serpeggiante con occhiello ed arco di verga*), različica VIIc pa kot kačasta fibula s trakasto zanko (*Schlängenfibel mit Bandbügelschleife; fibula serpeggiante con occhiello ed arco a fettuccia*).⁵⁴ Po Mansfeldu pripadajo različice VIIa–d k osnovni obliki S 4,⁵⁵ primerki z valovitim lokom pa je pripisal osnovni obliki S 3.⁵⁶ Parzinger jih je ločil na severnoalpsko in južnoalpsko izvedbo S 4 ter slednjo delil na *südalpine Variante (Eisen)* (= različica VIIa) in *südalpine Variante (Bronze)* (= različica VIIb), medtem ko je različico VIIc označil kot Tessiner Typus.⁵⁷ Za različico VIId von Eles Masijeva uporablja izraz *fibule ad arco serpeggiante a gomiti ondulate*, različica VIIe pa je v literaturi poznana kot tip Fraore po najdišču blizu Parme.⁵⁸

⁵⁴ Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 24 s. Podobno jih označuje tudi von Eles Masi, 1986, 216 ss.

⁵⁵ Mansfeld 1973, 5 s, Abb. 2, 163 ss, Fundlisten 26, 27, 29, 31, 34, 38–41, 46.

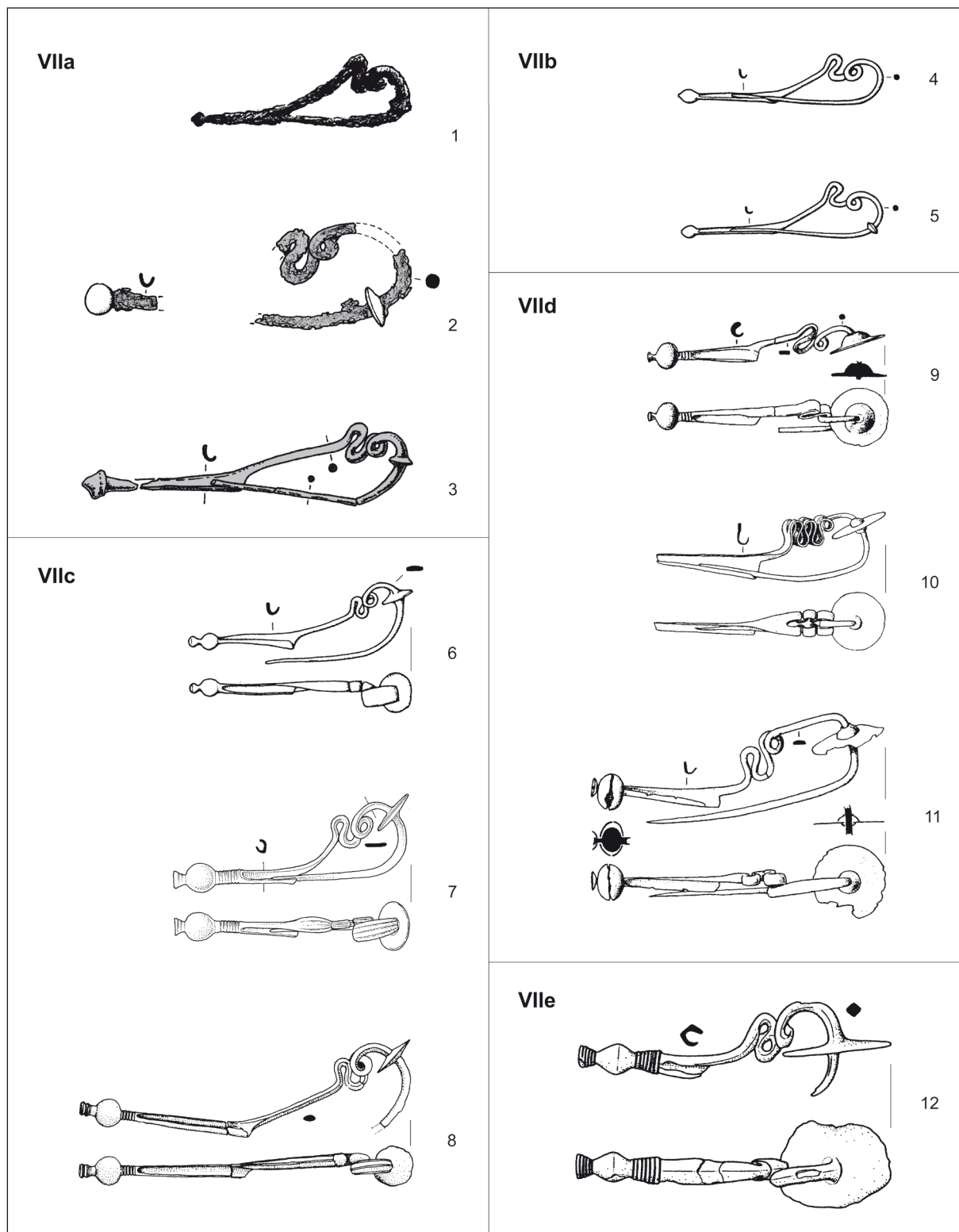
⁵⁶ Ibid., 5 s, Abb. 2, 161, Fundliste 24.

⁵⁷ Parzinger 1988, 154, 156, Taf. 143.2, 146.2: 4.

⁵⁸ von Eles Masi 1986, 229, De Marinis 1981, 216 s, Fig. 3.

⁵³ *Kapiteljska njiva, gr. 29/12*: za podatek se zahvaljujem Borutu Križu.

Sl. 7: Različice kačastih fibul tipa VII. 1, 3 – železo, 2 – železo in bron, 4–12 – bron. M. = 1:2.

Fig. 7: Serpentine fibulae variants of Type VII. 1, 3 – iron, 2 – iron and bronze, 4–12 – bronze. Scale 1:2.

1, 2, 4–6 – Most na Soči; 3 – Stična; 7, 8 – Magdalenska gora; 9–11 – Vače; 12 – Libna.

Zbrani primerki kačastih fibul tipa VII z območja Slovenije predstavljajo grobne najdbe, z izjemo dveh fibul različice VIIc, od katerih je bila ena najdena v strugi Ljubljanice, druga pa v sklopu depoja iz Šempetra pri Gorici (*seznam 7*).

Seznam 7 / List 7

Različica VIIa (*sl. / Fig. 7: 1–3*)

Križna gora (*karta / Map 1: 16*; 1 prim. / example): Urleb 1974, T. 4: 13.

Most na Soči (*karta / Map 1: 3*; 3 prim. / examples): Marchesetti 1893, Tav. 18: 8 (*sl. / Fig. 7: 1*); Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 215A: 1,3 (*sl. / Fig. 7: 2*).

Stična (*karta / Map 1: 26*; 1 prim. / example): Gabrovec et al. 2006, T. 90: 2 (*sl. / Fig. 7: 3*).

Različica / Variant VIIb (*sl. / Fig. 7: 4,5*)

Boštanj (*karta / Map 1: 44*; 1 prim. / example): Guštin 1974, T. 3: 10.

Dolenja vas – Tržišče (*karta / Map 1: 15*; 2 prim. / examples): Guštin 1979, T. 18: 14,15.

Golek pri Vinici? (*karta / Map 1: 54*; 1 prim. / example): neobjavljeno / unpublished, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

Kobarid (*karta / Map 1: 2*; 5 prim. / examples): Gabrovec 1976, T. 4: 10; id. 1976–1977, T. 4: 10 in neobjavljeno / and unpublished, GM Nova Gorica.⁵⁹

Lepence (*karta / Map 1: 6*; 1 prim. / example): Gabrovec 1974, T. 9: 8.

Most na Soči (*karta / Map 1: 3*; 62 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 295, sl. 128: 1, T. 15E: 1, 56A: 1, 67A: 8, 147B: 1, 151A: 1,2,5,6, 176F: 1, 179E: 1,2, 181A: 1,2, 202B: 2,3 (*sl. / Fig. 7: 4,5*), 204C: 1, 208C: 4,5, 210C: 3, 217F, 217H: 1,2, 220A: 1, 224B: 1,2, 226E: 2, 227A: 4, 227D: 1,2, 228A: 1, 228E: 1, 229C: 2, 230A: 2, 230C: 1, 233B: 1,2, 233E, 234A: 3, 236C: 1–3, 237C: 1–3, 238B: 1, 241B: 3, 244D: 1, 246D: 1, 250B: 1–3, 253A: 4, 255B, 257A: 3–5, 259C: 1, 259D: 1, 261B: 1, 263A: 2, 276C: 9.

Stična (*karta / Map 1: 26*; 1 prim. / example): Gabrovec et al. 2006, T. 18: 37.

Šmihel pod Nanosom (*karta / Map 1: 11*; 1 prim. / example): Guštin 1979, T. 61: 1.

Vače (*karta / Map 1: 30*; 4 prim. / examples): Stare F. 1955a, T. 27: 2, 29: 8 in neobjavljeno / and unpublished, NHMW 7920, 8157.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (*karta / Map 1: 43*; 2 prim. / examples): Stare V. 1973, T. 20: 14; Dular A. 1991, T. 20: 12.

Zagorica pri Čatežu (*karta / Map 1: 32*; 1 prim. / example): Dular J. 2003, T. 39: 10.

Različica / Variant VIIc (*sl. / Fig. 7: 6–8*)

Boštanj (*karta / Map 1: 44*; 1 prim. / example): Guštin 1974, T. 13: 1.

Dobrnič (*karta / Map 1: 27*; 1 prim. / example): Parzinger 1988–1989, T. 27: 6,7.

Ljubljanica (*karta / Map 1: 22*; 1 prim. / example): Turk et al. (ur. / eds.) 2009, 220–221: 28i.

Mačkovec pod Trško goro (*karta / Map 1: 51*; 1 prim. / example): Udovč, Leben Seljak 2009, 72 s: kat. št. 67.

Magdalenska gora (*karta / Map 1: 24*; 12 prim. / examples): Hencken 1978, Fig. 8a, 84g, 86l (*sl. / Fig. 7: 8*), 275b, 300i; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 41: 2,3 (*sl. / Fig. 7: 7*), 57A: 2, 118: 8, 132C: 1, 138: 17, 152: 15.

Most na Soči (*karta / Map 1: 3*; 17 prim. / examples): Marchesetti 1893, Tav. 18: 3,5–7,10; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 110F: 1,2, 117J: 1,2, 120A: 2, 181B: 1, 221E: 1,2, 244F: 5,6, 245G: 1,2 (*sl. / Fig. 7: 6*), 248B: 2.

Novo mesto (*karta / Map 1: 41*; 2 prim. / example): Knez 1986, T. 29: 6; Križ 1997, T. 64: 4.

Roje pri Trebelnem (*karta / Map 1: 39*; 1 prim. / example): Dular J. 2003, T. 29: 4.

Stična (*karta / Map 1: 26*; 3 prim. / examples): Gabrovec et al. 2006, T. 27: 1, 34: 1,2.

Šempeter pri Gorici (*karta / Map 1: 7*; 1 prim. / example): Furlani 1996, sl. 4: 7.

Veliki Vinji vrh (Šmarjeta) (*karta / Map 1: 43*; 6 prim. / examples): Stare V. 1973, T. 67: 13; Dular A. 1991, T. 20: 13,14, 27: 1,2, 38: 9.

Različica / Variant VIIId (*sl. / Fig. 7: 9–11*)

Medvedjek (*karta / Map 1: 50*; 2 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished.⁶⁰

Most na Soči (*karta / Map 1: 3*; 6 prim. / examples): Marchesetti 1893, Tav. 18: 4; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 190B: 4,5, 250B: 6,8; Mlinar 2002, Kat št. 16; id. 2008, T. 6: 4.

Vače (*karta / Map 1: 30*; 5 prim. / examples): Stare F. 1955a, T. 26: 3,5,6 (*sl. / Fig. 7: 10,11*), 27: 1 (*sl. / Fig. 7: 9*) in neobjavljeno / and unpublished, NHMW 14234.

Različica / Variant VIIe (*sl. / Fig. 7: 12*)

Libna (*karta / Map 1: 47*; 1 prim. / example): Guštin 1976, T. 67: 6 (*sl. / Fig. 7: 12*).

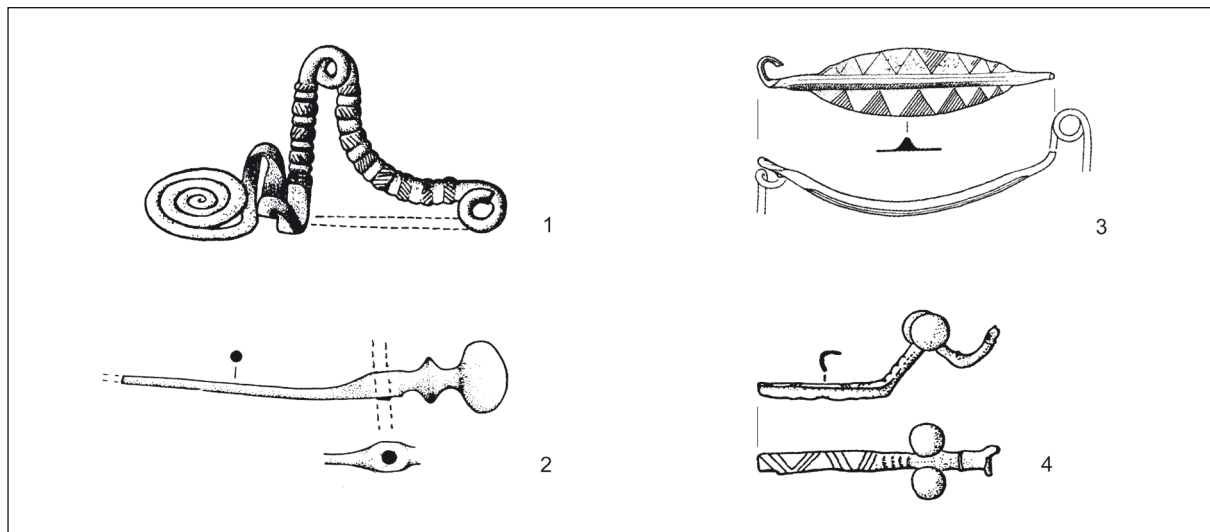
Most na Soči (*karta / Map 1: 3*; 6 prim. / examples): Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 201F: 1, 245A: 1,2; Mlinar 2002, Kat. št. 23; id. 2008, T. 2: 4–5, 22: 1.

Stična (*karta / Map 1: 26*; 1 prim. / example): Gabrovec et al. 2006, T. 185: 11.

Vače (*karta / Map 1: 30*; 2 prim. / examples): neobjavljeno / unpublished, NHMW 8158.

⁵⁹ V Logu, gr. 104, 111, 133, 209: za podatek se zahvaljujem Ani Kruh.

⁶⁰ Medvedjek, gr. 1/39: za podatek se zahvaljujem Danilu Breščaku.

Sl. 8: Kačaste fibule drugih oblik, ki so na območju Slovenije zastopane z enim ali dvema primerkoma. Vse bron. 1 ≠ v merilu; 2–4 M. = 1:2.

Fig. 8: Other forms of serpentine fibulae just with one or two examples documented on the territory of Slovenia. All bronze. 1 ≠ in scale; 2–4 in scale = 1:2.

1 – Škocjan – Mušja jama (po / after Szombathy 1912, Fig. 152), 2 – Škocjan – Brežec, gr. 111 (po / after Ruaro Loseri et al. 1977, Tav. 9: 1), 3 – Prečna (po / after Teržan 2009, sl. 2: 1), 4 – Podzemelj (po / after Dular 1978, T. 3: 14).

Druge oblike

Poleg predstavljenih tipov je z obravnavanega območja znanih še nekaj kačastih fibul drugačnih oblik (sl. 8), ki so zastopane zgolj z enim ali dvema primerkoma. Depojskim najdbam iz Mušje jame v okolici Škocjana pripada kačasta fibula italskega tipa s spiralno zvito nogo (sl. 8: 1);⁶¹ iz bližnjega grobišča v Brežcu pa je ohranjena igla, ki je zelo verjetno pripadala dvodelni kačasti fibuli (sl. 8: 2).⁶² Med redke oblike kačastih fibul v tem prostoru lahko uvrstimo še fragment listasto razširjenega loka iz Prečne pri Novem mestu (sl. 8: 3), ki je domnevno sodil k dvodelni fibuli,⁶³ in fragment loka s stranskima kroglastima izrastkoma iz Podzemlja (sl. 8: 4).⁶⁴

Tipološko neopredeljeni primerki

Med kačaste fibule lahko uvrstimo še več deset fragmentiranih primerkov, ki jih ni mogoče

podrobneje tipološko opredeliti.⁶⁵ V analizo pa niso vključene tiste kačaste fibule iz grobišča na Mostu na Soči, ki so prišle na plan med Marchesettijevimi izkopavanji v letih 1884–1893 in z izjemo manjšega izbora niso objavljene. Po njegovih podatkih je bilo takrat najdenih skupno 431 kačastih fibul in so predstavljale največji delež med vsemi vrstami zaponk.⁶⁶ Prav tako ni opredeljena kačasta fibula, ki je bila po navedbah v literaturi menda odkrita na gradišču Sv. Katarina pri Novokračinah.⁶⁷ Vse te najdbe hrani muzej v Trstu.

⁶¹ Szombathy 1912, 159, Fig. 152.

⁶² Škocjan – Brežec, gr. 111: Marchesetti 1903, Tav. 15: 23; Ruaro Loseri et al. 1977, 79 s, Tav. 9: 1.

⁶³ Dular J. 2003, T. 11: 1; Teržan 2009, sl. 2: 1.

⁶⁴ Dular J. 1978, T. 3: 14; Preložnik 2007, 131, Fig. 6a.

⁶⁵ Kobarid – V Logu, gr. 76, 235, 258: neobjavljeno, GM Nova Gorica; Ljubljana – dvorišče SAZU: Puš 1982, 41: 2; Mengeš – Gobavica: neobjavljeno, NMS P 21702; Most na Soči: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 12C: 2, 106B: 2, 126G, 161B: 1,2, 163A: 3, 165A: 4, 180F: 2, 181C: 3, 203A: 1,2, 220B: 2, 228C: 2, 235D: 1, 247C: 3, 254F, 255D: 5–7, 258E: 1, 259G: 1, 261: 4, 261: 3, 269: 11–15; Novo mesto – Kapiteljska njiva, gr. 33/7, 33/25 in najdba 3-2007: neobjavljeno Dolenjski muzej Novo mesto; Podzemelj: Barth 1969, T. 42: 7; Rifnik, naselbinske najdbe, PN 1064 (4.8.1992), 1518 (24.8.1999), 2387 (21.6.2007): Pokrajinski muzej Celje; Šempeter pri Gorici: Furlani 1996, T. 135: 47.

⁶⁶ Marchesetti 1885, 120, 123; id. 1893, 156 s, 322.

⁶⁷ Urleb 1975, 153.

KRONOLOŠKA OPREDELITEV IN GEOGRAFSKE RAZSEŽNOSTI POJAVA KAČASTIH FIBUL

Najstarejše znane kačaste fibule z območja današnje Slovenije so najdbe iz Mušje jame in Brežca pri Škocjanu v severnojadranskem zaledju ter iz Prečne pri Novem mestu na Dolenjskem. Depojski sestav iz Mušje jame je nastajal skozi stoletja, od Bd D/Ha A1 do poznega 7. st. pr. n. št.; predmeti v njem so različne provenience, med njimi je kačasta fibula s spiralno nogo (*sl. 8: 1*),⁶⁸ ki ima primerjave na Italskem polotoku, in sicer najboljšo v depojski najdbi Limone pri Livornu iz časa Ha B.⁶⁹ Iglo s kroglasto glavico in diskasto razširitvijo ter luknjico na vratu iz grobišča Brežec pri Škocjanu (*sl. 8: 2*)⁷⁰ pa lahko primerjamo z iglami dvodelnih kačastih fibul, ki se pojavljajo na Apeninskem polotoku in v vzhodnojadranskem zaledju, kjer najdemo tudi najboljši analogiji; podobno oblikovano iglo imata fibuli iz grobov v Kompolju in Grižanih, ki sta datirana v 10./9. st. pr. n. št.⁷¹ Lok fibule iz Prečne pri Novem mestu (*sl. 8: 3*) je Teržanova pripisala dvodelni kačasti fibuli s sedlastim, listasto razširjenim lokom.⁷² Primerjala ga je z izdelki iz japonskega prostora, ki po osnovni ideji spadajo v jadranski *koine* iz časa Ha B–C1. Ta fragment naj bi bil najden v planem žganem grobu skupaj z bronastima tordiranimi ovraticama in obročkoma.⁷³ Najdba iz Prečne pri Novem mestu na Dolenjskem je tujek v lokalnem okolju, soroden primerek je znan še s panonskega najdišča Sághegy in priča o stikih na dolge razdalje.⁷⁴ V zvezi z uporabo teh fibul domnevajo, da so služile za spenjanje las ali pripenjanje pokrivala.⁷⁵

Tujek v lokalnem okolju predstavlja tudi fragmentirana fibula iz Podzemlja (*sl. 8: 4*), ki ima kroglasta stranska izrastka na loku (*fibula serpeggi-*

ante con testa dell'arco raddoppiata oz. tip *Cales*). Najboljše analogije zanjo najdemo v Picenumu,⁷⁶ Etruriji⁷⁷ in v južni Italiji. Na območju Kampanije se pojavljajo v skeletnih grobovih iz časa druge polovice 7. st. pr. n. št.;⁷⁸ med njimi izstopa grob I iz Calesa, ki je bil prekrit s kamnito grobljo in je vseboval osem fibul tega tipa, eno železno pijavkasto fibulo, železne sulične osti in dva železna meča, tri ogledala ter dragoceno bronasto in keramično posodje za banket (12 *oinochoae*, 2 *kylixes*, 1 *kotyle*, 1 *aryballos*, 2 amfori, steklen balzamarij, nogo trinožnika, ognjiščno grebljico in prijemalko, strgalnik itd.).⁷⁹ Kontekst najdbe iz Podzemlja ni znan, vendar jo lahko štejemo med pomembne priče stikov v stopnji Stična med Apeninskim polotokom in jugovzhodnimi Alpami.

Tip I. Na območju Slovenije je zabeleženih nekaj več kačastih fibul z dvema zankama in kolenom (*sl. 1; seznam 1*). V vodilni nekropoli svetolucijske skupnosti, tj. na Mostu na Soči, zasledimo železno (**Ia**) in bronasto različico (**Ib**), ki sta pripadali skromnima pokopoma z lončenino, iz česar ni moč sklepati na spolno pripadnost umrlega.⁸⁰ Različica Ib je bila najdena skupaj z glineno situlo z nogo tipa 1 po Dularju, ki je najpogosteje zastopana v stopnji Sv. Lucija Ic (*t. 1: B*).⁸¹ En primerek fibule različice Ib je zabeležen še na teritoriju dolenske skupnosti, in sicer na Magdalenski gori v žarnem grobu v gomili skupaj s parom spiralnih žičnatih uhanov (*t. 1: A*),⁸² kakršne so nosile ženske še v času stopnje Stična, poslej pa le poredkoma.⁸³ Kačasto fibulo različice Ia bi lahko prepoznali v železnih fragmentih med neobjavljenimi najdbami z Vač.⁸⁴

Najdišča fibul tega tipa so zgoščena v prostoru med rekama Adižo in Piave (*karta 2*),⁸⁵ v največjem številu so zabeležene v Este, kjer sta zastopani obe

⁷⁶ Lollini 1976, 132, T. 6: 5; Beinhauer 1985, 750, T. 102A: 1119, 1120.

⁷⁷ Guzzo 1972, T. 14: Classe G: tip I.

⁷⁸ Preložnik 2007, 131, Fig. 6a: njegov seznam fibul tipa Cales je moč dopolniti še s primerki s kampanijskih najdišč *Madonna delle Grazie* in *Sala Consilina* po Lo Schiavo 2010, 796 ss, T. 578: 7241–7245, 579: 7246–7253.

⁷⁹ Lo Schiavo 2010, 796 s.

⁸⁰ *Marchesettijeva izkopavanja, gr. 1762*: Marchesetti 1893, 79, Tav. 17: 15; *Szombathyjeva izkopavanja, gr. 2055*: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 327, T. 208A.

⁸¹ Dular J. 2008, 97, 103, sl. 7: 13,10.

⁸² *Magdalenska gora – Preloge, gr. 13/158*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 77, 161, T. 121A.

⁸³ Tecco Hvala 2007, 478, Fig. 1: 1,2,9.

⁸⁴ Objavo pripravlja B. Teržan.

⁸⁵ Teržan 1987, 19, sl. 12.

⁶⁸ Szombathy 1912; Turk 1996, 102 ss; Teržan 1996, 252. Monografija o tem depoju je v tisku, izšla pa bo v seriji Katalogi in monografije Narodnega muzeja Slovenije.

⁶⁹ Montelius 1895, Pl. 121; Stare F. 1957, 215 s, T. 10: 4; Batović 1976, 25, Sl. 3: 2, 6: 3; Guštin 1979, 29, sl. 11; Gabrovec 1987, 155.

⁷⁰ Marchesetti 1903, Tav. 15: 23; Ruaro Loseri et al. 1977, 79 s, Tav. 9: 1; Gabrovec 1987, 155.

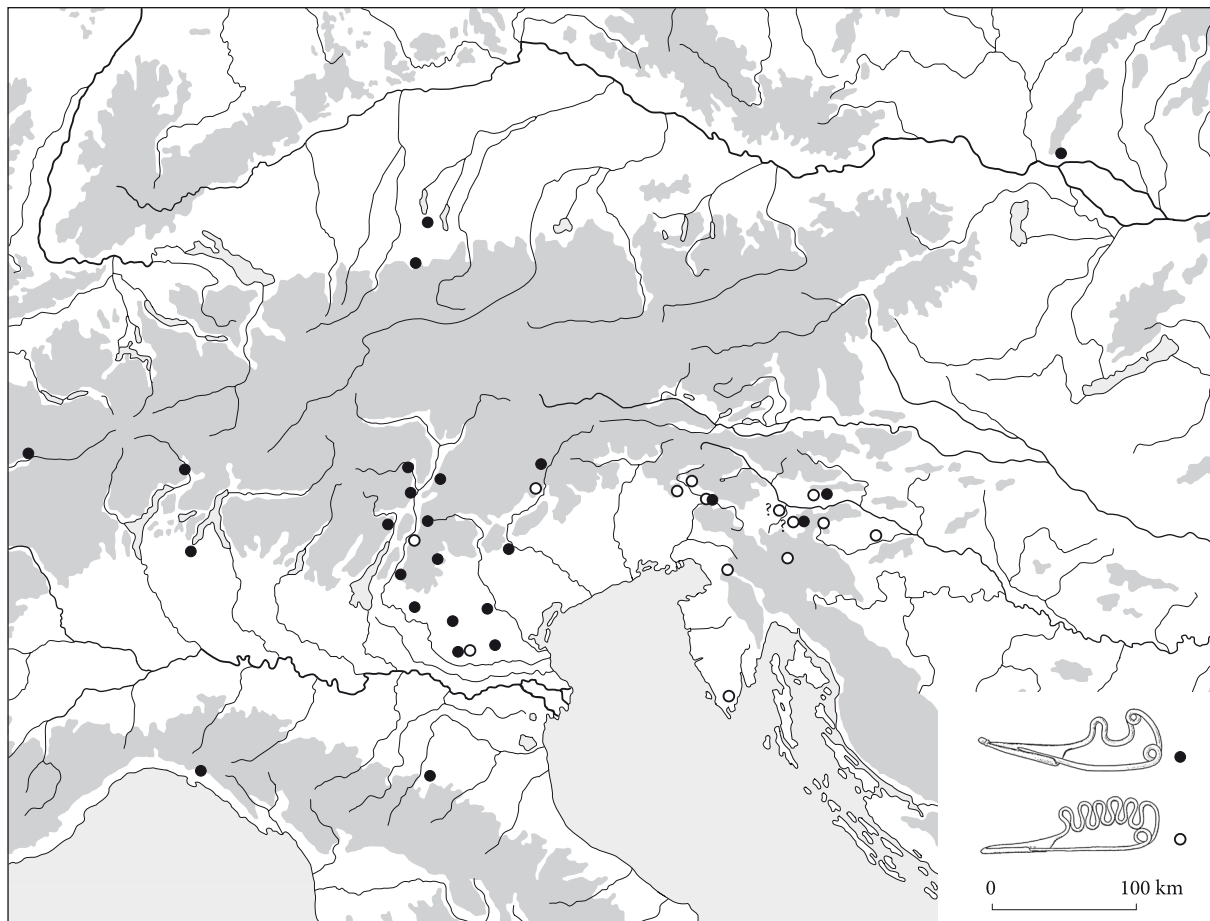
⁷¹ *Kompolje, gr. 191*; *Grižane, gr.*: Dreksler-Bižić 1962, T. 4: 5; Pare 1998, 328 ss, Abb. 16: 11, 17: 6; Glogović 2003, 47 ss, T. 47: 357; Blečić 2007, 111 s, Fig. 3.

⁷² Teržan 2009, 213 ss.

⁷³ Dular J. 2003, T. 11: 1–5.

⁷⁴ Patek 1968, 146: kat. št. 552, T. 10: 1, 28: 4.

⁷⁵ Teržan 2009, 213 ss.

Karta 2: Razprostranjenost kačastih fibul tipov I (●) in II (○). Za najdišča v Sloveniji glej seznama 1 in 2.
 Map 2: Distribution of serpentine fibulae Type I (●) and II (○). For the sites in Slovenia see Lists 1 and 2.
 (po / after Teržan, Trampuž 1973, Sl. 2.3; Lunz 1974, T. 83A; Teržan 1987, Fig. 12)

različici, v enem primeru celo v istem grobu.⁸⁶ Ti grobovi so povečini bogatejši od svetolucijskih, pretežno gre za ženske pokope,⁸⁷ ki so datirani v stopnje Este IIIA–IIIC po Peroniju⁸⁸ (= Este II srednje do III zgodnje po Freyu), tj. od sredine 7. in v 6. st. pr. n. št.⁸⁹ Posamični primerki so znani še južno od reke Pad (Bologna) in na območju kulture Golasseca ter celo onkraj donavskega

kolena na Slovaškem, kjer je taka fibula pripadala depojskemu sestavu iz Abrahama.⁹⁰

Tip II. Kačaste fibule z valovito oblikovanim lokom zasledimo v posoški, notranjsko-kraški in dolenski regiji (sl. 2; seznam 2). Na Mostu na Soči so kačaste fibule različice **IIa** pripadale grobnim sestavom, ki so poleg fibule največkrat vsebovali le lončenino,⁹¹ denimo glinene lonce z nogo, situle z nogo tipov 1, 2 in 3, skodelico tipa 3 (t. 1: D) ali latvico tipa 2 (t. 1: E) po Dularjevi tipologiji.⁹² Vse te keramične oblike so bile najpogostejše v

⁸⁶ Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, T. 42: 24, 267B: 3, T. 292: 143,144; von Eles Masi 1986, T. 164: 2155, 165: 2158A,2159,2164, 166: 2165; Capuis, Chieco Bianchi 2006, T. 13: 7,8, 96: 16, 97: 26, 145: 10, 182: 57, 223: 4,7.

⁸⁷ *Casa di Ricovero*, gr. 149; *Casa Alfonsi*, gr. 17; *Villa Benvenuti*, gr. 3, 62, 99, 122, 126; *Fondo Franchini*, gr. 26; *Carceri*, gr. 30; *Rebato*, gr. 77: Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, 88 ss, 398 ss, T. 35–48, 267B; von Eles Masi 1986, 212 ss; Capuis, Chieco Bianchi 2006, 71 ss, 194 ss, 267 ss, 320 ss, T. 13–14, 95–97, 141–149, 176–186.

⁸⁸ Peroni et al. 1975, 122 ss, Fig. 38: 1, 39: 3.

⁸⁹ Frey 1969, T. 7: 38, Abb. 21.

⁹⁰ Novotná 2001, 90 s, T. 22: 257 (tip Ib).

⁹¹ *Szombathyjeva izkopavanja*, gr. 852, 1032, 1183, 1419, 1463, 1595, 1992, 2027, 2142: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 163, 192, 210, 236, 242, 263, 319, 323 s, 339, T. 84C, 106E, 113E, 131F, 133F, 150E, 200A, 205A, 219E.

⁹² Dular J. 1982, 95 ss, sl. 7: 11–14, 8: 23,29.

stopnji Sv. Lucija Ic, z izjemo situl tipa 3, ki se v tej stopnji že pojavljajo, vendar so največji razmah doživele v stopnji Sv. Lucija IIA.⁹³ Med grobnimi pridatki mestoma nastopajo še fibula z dvogrbim razcepljenim lokom (*t. I: F*) in t. i. protocertoški fibuli (*t. I: E*), ki so datirane v stopnjo Sv. Lucija Ic2.⁹⁴ Bronasta igla in železni nož (*t. I: E,D*) v teh sestavih govorita v prid domnevi, da gre za pokop moških. Različica **IIB** z diskom je dokumentirana v grobu 2340-1 s Szombathyjevih izkopavanj skupaj z bronasto situlo, ki ima rob ustja zavihan navzven in ovit okoli svinčene žice (*t. I: C*),⁹⁵ kar je značilnost situl stopnje Sv. Lucija IIA.⁹⁶

Primerki kačastih fibul tipa II z območja Dolenjske niso ohranjeni v sklopu grobnih celot ali pa te niso zanesljive. V notranjsko-kraški regiji je znana različica **IIa** s Križne gore, kjer je bila najdena izven grobov,⁹⁷ medtem ko primerek različice **IIC** s tekočim prehodom loka v iglo izvira iz grobišča Brežec pri Škocjanu, najden pa je bil skupaj z ostanki gladke bronaste zapestnice in bronaste pločevine.⁹⁸ Notranjsko-kraški najdbi sta Guštin in Gabrovec kronološko uvrstila v stopnjo Notranjska IIIb (= stopnja Sv. Lucija Ic v Posočju oz. stopnja Stična na Dolenjskem),⁹⁹ čeprav konteksta ne ponujata oprijemljive kronološke opore. Različica **IIC** je znana le še iz istrskega Nezakcija, kjer je datirana v stopnjo Istra III.¹⁰⁰

V sosednjih pokrajinah na severovzhodu Italije se kačaste fibule tipa II pojavljajo v grobovih iz časa Este II pozno in III zgodnje po Freyu.¹⁰¹ Ta tip fibul je omejen na prostor med rekama Adižo in Savo (*karta 2*),¹⁰² vendar bi v oblikovanosti loka lahko videli sorodnosti z nekaterimi fibulami iz Picenuma, ki jih je Lollinijeva uvrstila v stopnjo

VI A.¹⁰³ Na podobno oblikovane fibule naletimo še v egejskem svetu in na območju Kavkaza (Koban), le da imajo lok zvit v še več zavojev in prek zanke speljan v iglo, medtem ko je drugi konec razkovan v ozko oz. kratko nogo.¹⁰⁴ Poleg tega so egejske fibule precej starejše, saj so datirane v subminojsko do protogeometrijsko obdobje. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali bi lahko v oblikovanju loka videli prenos ideje z Vzhoda in njeno postopno širjenje na Apeninski polotok in v jugovzhodne Alpe ali pa so picenski in jugovzhodnoalpski primerki samonikli.

Tip III. O širjenju in prenosu idej zgovorneje pričajo kačaste fibule z okraski v obliki pestičev in rozet, ki se na območju Slovenije pojavljajo v različnih izpeljankah (*seznam 3a*). Različico **IIIa1** (*sl. 3a: 1,2*) zasledimo le na Dolenjskem (*karta 3*), toda pripadajoče grobne celote niso znane, z izjemo enega primerka z Libne, kjer nastopa v kombinaciji z različico IIIa6, dvozankastima fibulama tipa 8 po Gabrovcu¹⁰⁵ in čolničastima z mrežastimi pasovi na loku (*t. 7: A*);¹⁰⁶ slednje so bile v modi v stopnji Stična 2.¹⁰⁷ Primerjave za kačaste fibule različice IIIa1 najdemo na jugu Italije,¹⁰⁸ v Etruriji¹⁰⁹ in Picenumu;¹¹⁰ v picenski Novilari so pogoste zlasti v moških grobovih 7. st. pr. n. št.,¹¹¹ prav tako v Verucchiu.¹¹² Primerek iz Nina na vzhodnojadranski obali morda nakazuje prekomorske stike;¹¹³

¹⁰³ Lollini 1976, 133 ss, T. 10: 21,26; *Eroi e regine* 2001, 129, Fig. 105, kat. št. 487, 488, 531.

¹⁰⁴ Sundwall 1943, Abb. 30a; Sapouna-Sakellarakis 1978, 114, T. 47: 1550–1554.

¹⁰⁵ Gabrovec 1970, 32, karta XI.

¹⁰⁶ *Brežje pri Trebelnem*, gr. 6/6: Kromer 1959, 61, T. 19: 4; Dular, Križ 1990, 537; *Libna, Deržaničeva gom. V/ gr. C*: Guštin 1976, 44, T. 59: 1–6.

¹⁰⁷ Gabrovec 1987, 49 s, sl. 3: 6,10; Teržan 1990a, 101 s, 219, karta 15.

¹⁰⁸ Lo Schiavo 2010, T. 565: 7076–7086, 566: 7088–7101, 567: 7102–7122, 568: 7123–7126, 568: 7127–7129, 7132, 7133.

¹⁰⁹ Sundwall 1943, 242, Abb. 397; Mansfeld 1973, 175 s, Fundliste 59–62.

¹¹⁰ Lollini 1976, T. 6: 4.

¹¹¹ *Molaroni*, gr. 84, 111; *Servici*, gr. 3, 6, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 26, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 51, 53, 59, 82, 90, 99, 107, 116: Beinhauer 1985, 708, 713, 725, 729 ss, T. 23F, 28B, 50B–52A, 57B–58A, 60B, 63A, 64–65, 66–67A, 67B, 71B–73A, 83–85A, 85C–86, 87–90A, 90B–91, 92–96A, 100–101, 105–106A, 108B–109A, 117B–119A, 133B–134A, 144A, 147B–148, 152–153A, 156.

¹¹² Gentili 2003, Fig. 57, T. 3: 22, 41: 26, 64: 3, 145: 11, 146: 16; Tamburini-Müller 2006, T. 5: 5.13, 5.14, 9: 10.7, 53: 56.5.

¹¹³ Glogović 2003, 54, T. 49: 406.

⁹³ Ibid., 103 ss, sl. 10: 11–14, 23, 29.

⁹⁴ Teržan, Trampuž 1973, 424 ss, pril. 1; Gabrovec 1987, 128.

⁹⁵ Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 368, T. 247B.

⁹⁶ Teržan, Trampuž 1973, 429, pril. 1; Gabrovec 1987, 129.

⁹⁷ Urleb 1974, 62, T. 30: 12; Cunja, Mlinar (ur.) 2010, 99, kat. št. 39.

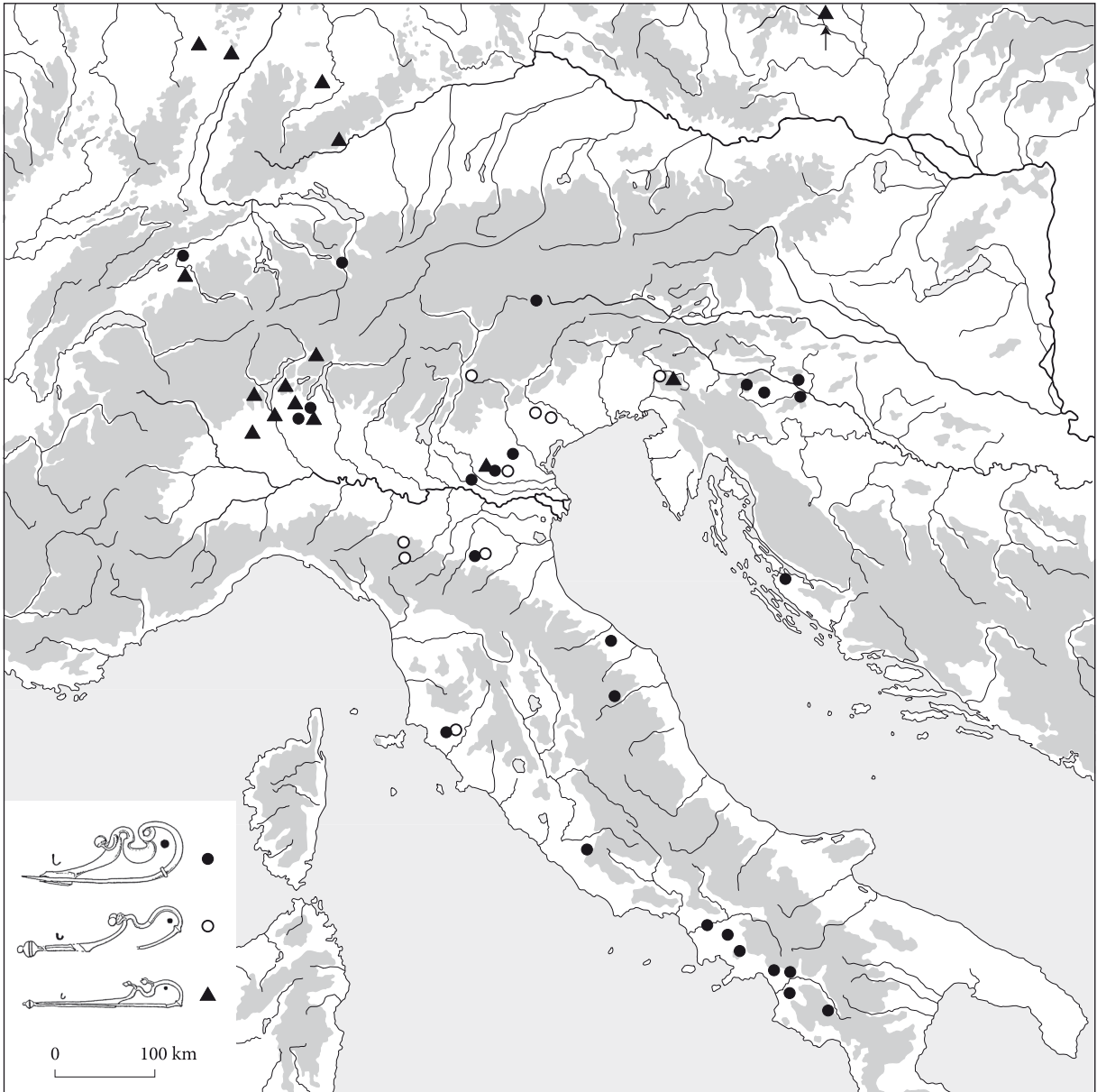
⁹⁸ *Škocjan – Brežec*, gr. 113: Marchesetti 1903, Tav. 17: 19; Ruaro Loseri et al. 1977, 81, Tav. X: t. 113/1.

⁹⁹ Guštin 1979, 28, sl. 7; Gabrovec 1987, 158, sl. 9: 15.

¹⁰⁰ Gabrovec, Mihovilič 1987, 310, T. 32: 5; Mihovilič 2001, 92, T. 54: 1; Glogović 2003, 52 s, T. 48: 401.

¹⁰¹ Frey 1969, T. 18: 3; von Eles Masi 1986, 214 s, T. 166: 2172, 2172A, 2173–21175; Capuis, Chieco Bianchi 2006, T. 182: 55, 56; Nascimbene 2009, T. X: 1.

¹⁰² Teržan, Trampuž 1973, 427, op. 32, sl. 2.3; Lunz 1974, 134: e, T. 39: 3, 83A.

Karta 3: Razprostranjenost kačastih fibul različic IIIa1 (●), IIIa2 (○) in IIIa3 (▲). Za najdišča v Sloveniji glej seznam 3a. Map 3: Distribution of serpentine fibulae Variants IIIa1 (●), IIIa2 (○) and IIIa3 (▲). For the sites in Slovenia see List 3a. (po / after Mansfeld 1973, Listen 15, 21, 22, 59–62; von Eles Masi 1986, T. 177–180, 184; Damiani et al. 1992, T. 63: 951–953; Glogovič 2003, T. 49: 406; Gedl 2004, T. 55: 259; Lo Schiavo 2010, T. 565–568)

zasledimo jih še v Padski nižini in sporadično v alpskem svetu.¹¹⁴ V estenskih grobiščih nastopajo v kontekstih iz časa Este IIIB1–B2 po Peroniju oz. II srednje in II/III po Freyu.¹¹⁵

¹¹⁴ Frey 1969, Abb. 16: 13, 18: 6,7, 19: 8, 24: 1; Mansfeld 1973, 175 s, Fundliste 59–62; Peroni et al. 1975, 301 ss, Fig. 91: 3, 95: 7; von Eles Masi 1986, T. 177: 2390,2391,2391A,B, 178: 2392A,2395,2396,2398,2399,2400,2401, 179: 2405,2406,2412.

¹¹⁵ Frey 1969, Abb. 2: 8, T. 7: 31, 15: 25,26; Peroni et al. 1975, 127 ss, Fig. 39: 4; Chieco Bianchi, Calzavara

Različici IIIa2 in IIIa3 (sl. 3a: 3,4) sta na ozemlju Slovenije dokumentirani le na posoškem koncu in tudi tam ne prav pogosto (seznam 3a; karta 3). Različica IIIa2 je bila na Mostu na Soči najdena v grobu 2439, odkritem med Szombathyjevimi izkopavanji, ki je vseboval reprezentativen inventar stopnje Sv. Lucija IIa, natančneje njene mlajše faze

Capuis 1985, T. 38: 9,10, 73: 10, 213: 16,17; Capuis, Chieco Bianchi 2006, T. 193: 13.

(t. 2).¹¹⁶ Več primerkov različice IIIa2 je zabeleženih v estenskih grobovih, ki so datirani v stopnjo Este III zgodnje po Freyu, tj. v 6. st. pr. n. št.¹¹⁷ Fibule različice IIIa2 so znane še z drugih najdišč v severovzhodni Italiji in Etruriji (Vetulonia),¹¹⁸ medtem ko se različica IIIa3 pojavlja v kulturnem krogu Golasecca in na severnem obrobju Alp,¹¹⁹ en primerek je znan še z območja jugozahodne Poljske (Zebrzydowa).¹²⁰ Različico IIIa3 zasledimo na Mostu na Soči v skromnih grobovih z lončenino,¹²¹ denimo skupaj s situlo z nogo tipa 3 ali z loncem z nogo in skodelo tipa 2 po Dularju; slednja sta najštevnejše zastopane v stopnji Sv. Lucija Ic, medtem ko je ta tip situle pogostejši v stopnji IIa.¹²² V enem od njih je bila pridana še fibula različice IIIB2, v drugem pa večglava igla in nož, ki bi ju lahko opredelili kot moška atributa.

Na ozemlju Slovenije sta bili precej bolj razširjeni različici IIIa4 in IIIa5 (karta 4). Kačastim fibulam različice IIIa4, ki ima en par pestičev pritrjen z zakovico na lok, drugi par pa je z njim spojen (sl. 3a: 5–7), lahko sledimo v zahodnohalštatski in venetski prostor, kjer so bile v uporabi v stopnji Este IIIB2–IIIC po Peroniju oz. II/III in III zgodnje po Freyu, tj. konec 7. in v 6. st. pr. n. št.¹²³ Parzinger je tovrstne fibule uvrstil v horizont 5, ki sega v čas med 620–600 pr. n. št.¹²⁴ V jugovzhodnih Alpah se pojavljajo v svetolucijski in dolenski kulturni

skupini (seznam 3a; karta 4). V vodilnem svetolucijskem grobišču so v skupnem seštevku grobov s kačastimi fibulami različice IIIa4 zastopane v dobri tretjini primerov kot edina vrsta zaponk,¹²⁵ mestoma v kombinaciji z večglavo iglo s stožčastim zaključkom, ki govori za moško nošo. V preostalem deležu grobnih sestavov¹²⁶ se povezujejo z različicami IIIa2, IIIa5, IIIB2, VIIb, VIIc ali tipoma IV in V, povezujejo se še z dolgonožno fibulo z nizkim lokom in s trortasto ter t. i. protocertoško fibulo. Večglava igla s stožčastim zaključkom, trortasta in t. i. protocertoška fibula pa tudi dolgonožna fibula z nizkim lokom govorijo za čas stopnje Sv. Lucija Ic2.¹²⁷ Med keramičnimi pridatki so zastopane situle z nogo tipov 1 in 3, z žeblički okrašena skodela tipa 1, lonec tipa 4, latvica tipa 2, pitosa tipa 2 in kelih tipov 1 in 2 po Dularjevi tipologiji.¹²⁸ Večina teh oblik je dosegla svoj vrh v stopnji Sv. Lucija IIa, razen situle z nogo in skodele tipov 1 ter latvice tipa 2, ki odražajo starejše značilnosti.¹²⁹ Na teritoriju dolenske halštatske skupnosti zasledimo različico IIIa4 kačastih fibul med nakitom vodilne predstavnice stopnje Stična 2 (Stična, gr. 48/27) in njenih sodobnic z Libne in Vač.¹³⁰

Podobno razprostranjenost in časovni razpon kažejo kačaste fibule različice IIIa5 (karta 4),¹³¹ ki imajo namesto drugega para pestičev na lok prikovičeni rozeti ali čašici oz. koleščka (sl. 3a: 8–10); najvzhodnejše najdišče pa za zdaj predstavlja

¹¹⁶ Teržan, Trampuž 1973, 428 ss, pril. 1; Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 260–262.

¹¹⁷ Frey 1969, Abb. 6: 16; Peroni et al. 1975, 127 ss, Fig. 46: 5; von Eles Masi 1986, T. 179: 2419,2421,2422, 180: 2423,2424,2425; Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, T. 84: 6, 265: 32, 292: 149.

¹¹⁸ Sundwall 1943, 252, Abb. 419; Mansfeld 1973, 156, Fundliste 15; Lunz 1974, T. 39: 2; von Eles Masi 1986, T. 179: 2420, 180: 2427.

¹¹⁹ Mansfeld 1973, 159 s, Fundliste 21–22; Peroni et al. 1975, 312 ss, Fig. 98: 3; von Eles Masi 1986, T. 184: 2482–2485,2487.

¹²⁰ Gedl 2004, T. 55: 259.

¹²¹ Szombathyjeva izkopavanja, gr. 776, 859, 2077: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 151, 164, 330, T. 77D, 87A, 210B.

¹²² Dular J. 1982, 95, 97, 103, 104, sl. 7: 11,14, 8: 22, 10: 11,14,22.

¹²³ Kossack 1959, 27, Abb. 3: 9; Frey 1969, T. 22: 19,20, 26: 32,34; Mansfeld 1973, 157 ss, Fundliste 16–20; Peroni et al. 1975, 127 ss, Fig. 41: 8, 47: 2,3; Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, T. 83: 3, 144: 7,8; 176: 25,26; von Eles Masi 1986, T. 184: 2490, 185: 2491–2493,2496,2498–2500; Parzinger 1988, Taf. 142.2: 2; Glunz 1997, 177: Form B, T. 29: 2, Karte 15; Jablonka 2001, 112, Karte 4; Capuis, Chieco Bianchi 2006, T. 164: 30,31.

¹²⁴ Parzinger 1988, 153 s, Taf. 142.2: 2.

¹²⁵ Szombathyjeva izkopavanja, gr. 1952, 2053, 2121, 2134, 2150, 2153, 2400: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 312, 326, 336, 337 s, 340, 377, T. 189C, 206C, 214D, 219A,C, 220C, 255G.

¹²⁶ Marchesettijeva izkopavanja, gr. 2773: Marchesetti 1893, 123, Tav. 18: 9; Szombathyjeva izkopavanja, gr. 2064, 2189, 2221, 2267, 2276, 2335, 2344, 2354, 2408, 2431, 2436: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 328, 345 s, 350, 358, 359, 367, 369, 370, 378, 381, T. 208E, 225A, 230C, 237B, 239A, 247A, 248A, 248B, 257A, 259D, 263A.

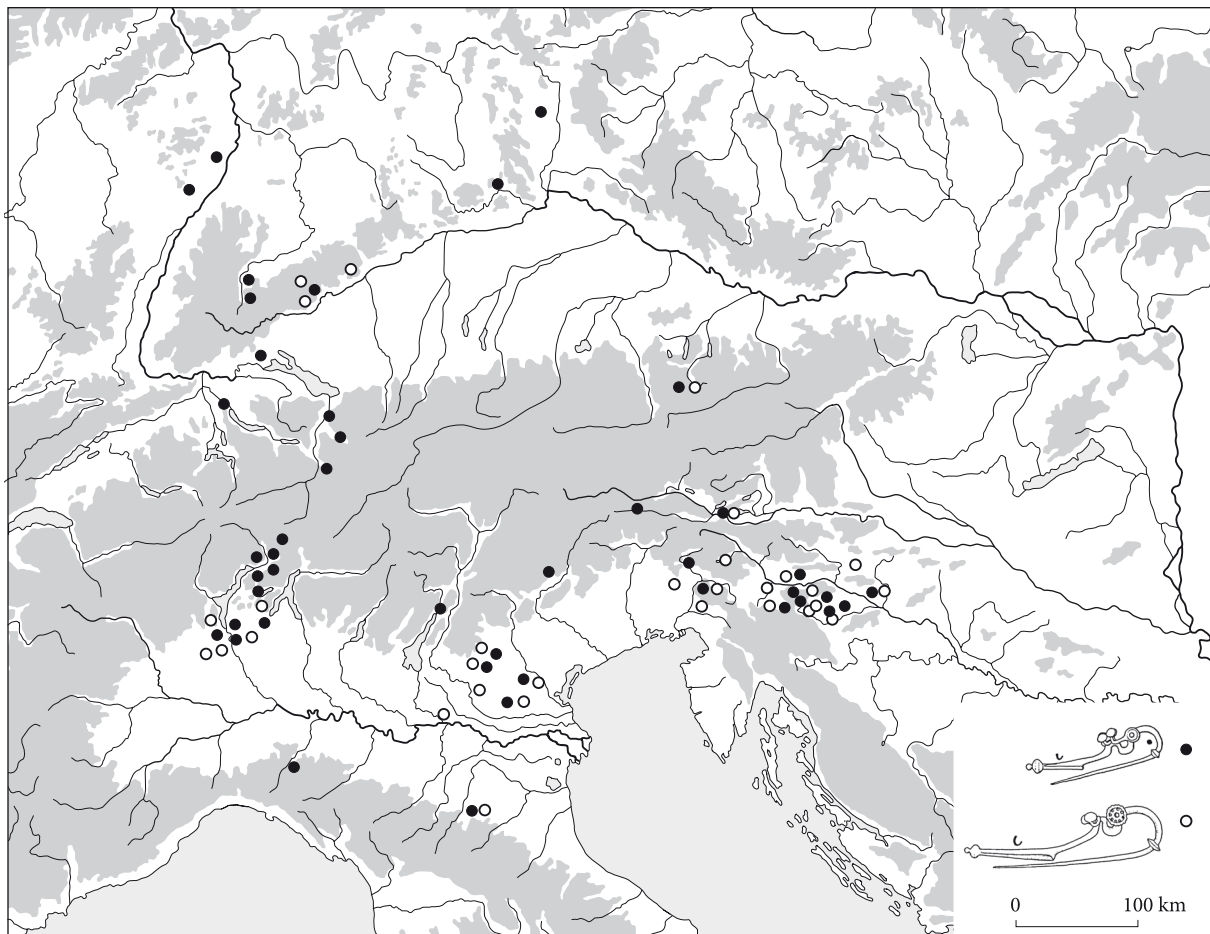
¹²⁷ Teržan, Trampuž 1973, 427, pril. 1; Gabrovec 1987, 128.

¹²⁸ Dular J. 1982, 95 ss, sl. 6: 2,8, 7: 12,15,16, 8: 21,29.

¹²⁹ Ibid., 103 ss, sl. 10: 2,8,12,15,16,21,29.

¹³⁰ Libna – Špilerjeva gom./gr. 5: Guštin 1976, 38, T. 6,7; Stična, gr. 48/27: Gabrovec et al. 2006, 32 ss, T. 17: 38,39; Vače – Apno, gr. 1: Stare F. 1955a, 58, T. 90: 1–4. Za kronologijo glej: Gabrovec 1964–1965, 34 s; id. 1987, 49 ss; Dular J. 2003, 130, sl. 73–75.

¹³¹ Kossack 1959, 39, Abb. 8: 22; Frey 1969, Abb. 6: 17, 7: 10, T. 26: 33; Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, T. 73: 11, 110: 4, 176: 24, 213: 15, 265: 33, 275B: 4, 292: 150; von Eles Masi 1986, T. 181: 2435–2439,2441,2445–2447, 182: 2449–2458, 183: 2465,2467,2472–2474; Glunz 1997, 176 s, karta 14, T. 4: 6, 28: 6, 29: 1; Capuis, Chieco Bianchi 2006, T. 75: 12, 76: 17.

Karta 4: Razprostranjenost kačastih fibul različic IIIa4 (●) in IIIa5 (○). Za najdišča v Sloveniji glej seznam 3a.

Map 4: Distribution of serpentine fibulae Variants IIIa4 (●) in IIIa5 (○). For the sites in Slovenia see List 3a.

(po / after Mansfeld 1973, Listen 13,16–20; von Eles Masi 1986, T. 181, 182: 2449, 183: 2465,2472,2473; Parzinger 1988, 142.2: 2; Glunz 1997, Karten 14, 15: B; Jablonka 2001, Karte 4)

štajerski Rifnik (seznam 3a). Take fibule nastopajo v grobovih na Mostu na Soči največkrat kot edina vrsta zaponk, mestoma skupaj z večglavo iglo in pogosto kot edini pridatek poleg lončenine,¹³² med katero se pojavljajo keramične oblike, ki so najpogostejše v stopnji Sv. Lucija Ic (lonec s stožčastim vratom tipa 1, situle z nogo tipov 1 in 2, latvice tipov 1 in 2) ali v stopnji IIa (situle z nogo tipa 3, pitos tipa 2, kelih tipa 1) po Dularju.¹³³ Nekateri od teh grobov so vsebovali tudi bronaste posode

(t. 3: A), značilne za stopnjo IIa.¹³⁴ Tretjina grobov s takimi fibulami je vsebovala še druge različice (IIIa4, IIIb2, IV, VIIa) pa tudi dvo- in trostaste, dolgonožne z nizkim lokom, protocertoške in svetolucijske fibule; najlepša primerka različice IIIa5 z jantarnimi okraski pa sta bila najdena skupaj s trakastima fibulama.¹³⁵ Večina jih govori za čas stopnje Sv. Lucija Ic2, le trakasta in svetolucijska fibula označujeta stopnjo IIa.¹³⁶ Med pridatki mestoma zasledimo še bronaste igle in železen nož ter šilo, ki so verjetno moški atribut.

¹³² Szombathyjeva izkopavanja, gr. 55, 159, 770, 785, 1483, 1571, 1603, 1837, 1889, 1925, 1943, 1993, 2009, 2045, 2079, 2144, 2206, 2226, 2410, 2423: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 52, 66, 150, 153, 245: sl. 110, 259, 264, 296, 303, 308, 310, 319, 321, 325 s, 330, 339, 348, 352, 378, 380, T. 8F, 17A, 76G, 76E, 148B, 149I, 175C, 180E, 187A, 187B, 200B, 201C, 206A, 209G, 219B, 228C, 231B, 258A, 258I.

¹³³ Dular J. 1982, 93 ss, sl. 6: 2,3, 7: 12–15, 16 8: 21,27,29, 10: 2,6,12–15,16,21,27,29.

¹³⁴ Gr. 1002: Teržan, Trampuž 1973, 429.

¹³⁵ Szombathyjeva izkopavanja, gr. 1002, 1673, 1881, 2064, 2113, 2233, 2267, 2335, 2436: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž 1984–1985, 187, 274, 302, 328, 335, 353, 358, 367, 370, 381, T. 102A, 159A, 180B, 208E, 215, 233A, 237B, 247A, 263A.

¹³⁶ Teržan, Trampuž 1973, 424, 427 ss; Gabrovce 1987, 128 s.

Na Dolenjskem se kačasta fibula različice IIIa5 pojavlja v skeletnih grobovih z bogatim ženskim nakitom in v povezavi s čolničasto in trortastimi fibulami (*t.* 7: B) ali fibulo z jantarnimi vložki,¹³⁷ ki so značilne za stopnjo Stična 2.¹³⁸

Različica **IIIa6** (*sl.* 3a: 11,12) s pritrjenima paroma rozet ali pestičev je znana predvsem z Mosta na Soči. O njeni sočasnosti z različico IIIa5 govori grob 2446 s Szombathyjevih izkopavanj, kjer nastopata obe različici skupaj. V tem grobu sta bili še bronasta situla in steklena skodelica.¹³⁹ S stekleno skodelico, bronasto situlo in še bronastim dolijem so izpričane v nekaterih ženskih grobovih, ki jih je odkril Marchesetti: eden je menda vseboval kar osem kačastih fibul, vključno s dvema primerkoma različice IIIa6, drugi pa štirinajst, od katerih sta dve imeli jantarne okraske.¹⁴⁰ Te grobove je moč uvrstiti v mlajši čas stopnje Sv. Lucija IIa.¹⁴¹ Podobni izdelki so znani z raznih najdišč v alpskem svetu,¹⁴² filigranski zlati primerki s konca 7. in začetka 6. st. pr. n. št. pa iz etruščanskega prostora.¹⁴³ Primerjave za kačaste fibule z jantarnimi okraski in oblogo najdemo tudi v Verucchio.¹⁴⁴ Na Dolenjskem je različica IIIa6 zastopana v grobovih na Libni (*t.* 7: A) in v Stični,¹⁴⁵ ki po drugih pridatkih sodeč spadata v čas stopnje Stična 2.¹⁴⁶

Kačaste fibule različice **IIIa7** (*sl.* 3a: 13) so v jugovzhodnoalpski svet prišle verjetno z območja kulture Golasecca. Tam so predstavljale značilno obliko zaponk v prvi polovici 5. st. pr. n. št.; njihovo razprostranjenost je zasledovala že Primasova,¹⁴⁷ De Marinis je seznam najdišč tovrstnih fibul dopolnil in jih poimenoval po depojski najdbi kot

tip Cerinasca d'Arbedo.¹⁴⁸ Najdišča takih fibul v Padski nižini so kažipot njihovega širjenja na vzhod, kjer predstavlja primerek iz reke Ljubljanice eno najvzhodnejših najdb (*seznam 3a; karta 5*). K tej različici bi morebiti lahko pripisali še fragmente iz groba 48/76 v Stični,¹⁴⁹ ki so skupaj z ostanki sulic, pravokotne pasne spone in pasnih jezičkov pripadali moški opravi, med grobnimi pridatki so tudi ročaj bronaste ciste, glinen ciborij tipa 10, skleda z nogo tipa 2 in latvici tipa 4 po Dularjevi tipologiji; vse te najdbe pa govorijo za časovno opredelitev groba v certoško stopnjo.¹⁵⁰ Na Mostu na Soči je bil par kačastih fibul različice IIIa7 najden v kombinaciji s tipom V;¹⁵¹ ena je zabeležena tudi v grobu 1349 z Marchesettijevih izkopavanj, ki je vseboval menda še bronasto situlo in pet certoških fibul,¹⁵² ki so zgovoren indic za datacijo groba v čas stopnje Sv. Lucija IIb.¹⁵³

Enodelnemu tipu kačastih fibul s pestiči in z odprtini na loku, tj. **IIIb** (*sl.* 3b; *seznam 3b*), je pozornost namenil že Kossack in jih poimenoval tip Vače-Uffing.¹⁵⁴ Guštin jih je razdvojil na tip Este-Vače-Uffing (*sl.* 3b: 3–5) in tip Tržišče, imenovan po notranjskem najdišču (*sl.* 3b: 6,7).¹⁵⁵ Glunzova je izpostavila manjše primerke (*sl.* 3b: 1,2) in jih opredelila kot formo D,¹⁵⁶ ki je tukaj označena kot različica **IIIb1**. Na območju Slovenije je ta različica znana le z Libne (*seznam 3b; karta 6*), kjer nastopa v grobu iz Deržaničeve gomile 3, odkritem leta 1889,¹⁵⁷ skupaj z bronasto gladko zapestnico s presegajočima koncema in trakastim uhanom ter loncem z nogo tipa 2 po Dularjevi tipologiji, ki se pojavlja v stopnji Stična.¹⁵⁸ Paralele zanjo je

¹³⁷ *Brezje pri Trebelnem, gr. 13/18*: Kromer 1959, 70, T. 51: 1–9; Dular, Križ 1990, 542; *Novo mesto – Kapiteljska njiva, gr. 1/26, I/77*: Knez 1993, 46 s, T. 25: 2–10; Križ 2013, T. 19, 20.

¹³⁸ Gabrovec 1987, 49 s; Dular J. 2003, 118 ss.

¹³⁹ Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 383, T. 264–265A.

¹⁴⁰ *Marchesettijeva izkopavanja, gr. 2038, 2607*: Marchesetti 1893, 90 s, 114 s, Tav. 17: 8,13.

¹⁴¹ Teržan, Trampuž 1973, 429.

¹⁴² Mansfeld 1973, 156, Fundliste 13; Lunz 1974, T. 41: 15, 47: 1; von Eles Masi 1986, T. 180: 2432–2434, 185: 2494,2501; Glunz 1997, T. 30: 2–7; Jablonka 2001, 112, T. 80: 4.

¹⁴³ Torelli (ur.) 2000, 571: kat. št. 87,88.

¹⁴⁴ Gentili 2003, T. 259: 13, 275: 9.

¹⁴⁵ *Libna, Deržaničeva gom. 5/gr. c*: Guštin 1976, 44, T. 59: 1–6; *Stična, gr. 5/4*: Gabrovec et al. 2006, 133 ss, T. 109–11.

¹⁴⁶ Gabrovec 1987, 49 ss; Kruh 2008, 83 ss.

¹⁴⁷ Primas 1970, 145, T. 53.

¹⁴⁸ De Marinis 1981, 212 ss, Fig. 3.

¹⁴⁹ Na enem fragmentu sta vidna stranska izrastka, drugi s pestičastima izrastkoma nakazuje razširitev na prehodu v sedlo in v nogo, kroglast zaključek noge pa ima značilen koničen podaljšek: Gabrovec et al. 2006, T. 44: 1,2.

¹⁵⁰ Gabrovec 1987, 63 ss, sl. 5; Dular J. 1982, 51 ss, T. 17, 25: 239, 26: 258,259; id. 2003, 135 ss.

¹⁵¹ Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 396, T. 283D.

¹⁵² Marchesetti 1893, 62, Tav. 18: 2.

¹⁵³ Teržan, Trampuž 1973, 430 ss, pril. 1.

¹⁵⁴ Kossack 1959, T. 155: B4.

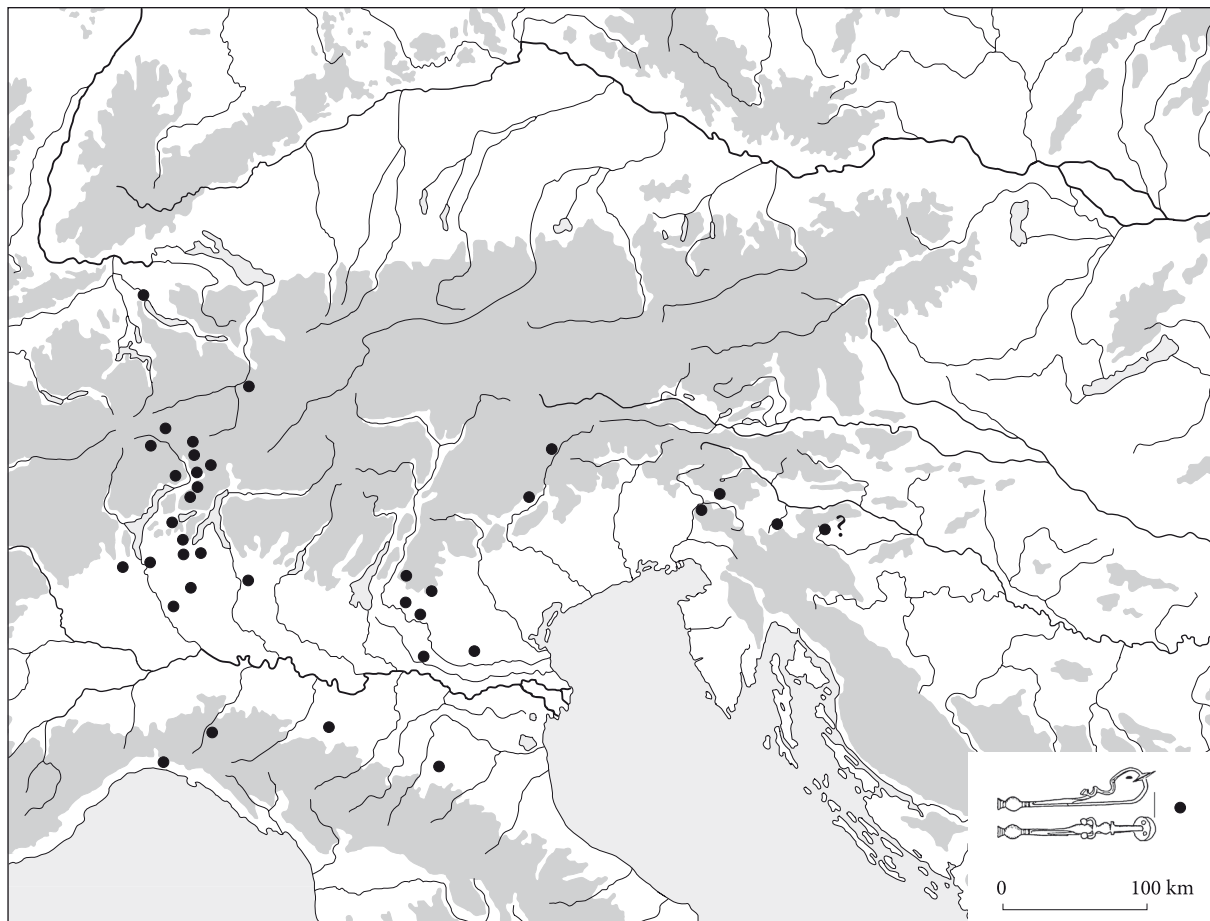
¹⁵⁵ Guštin 1973, 475 s, karta 3; glej še Spindler 1973, 654, Abb. 14, 16.

¹⁵⁶ Glunz 1997, 82, Karte 16.

¹⁵⁷ Guštin 1976, 44, T. 55: 6–9.

¹⁵⁸ Dular J. 1982, 42, T. 11: 105.

Karta 5: Razprostranjenost kačastih fibul različice IIIa7. Za najdišča v Sloveniji glej seznam 3a.

Map 5: Distribution of serpentine fibulae Variant IIIa7. For the sites in Slovenia see List 3a.

(po / after Primas 1970, T. 53; De Marinis 1981, 213, 214, T. 16: 3; von Eles Masi 1986, T. 183: 2463,2464,2466,2475; Damiani et al. 1992, T. 63: 962; Bondini 2005, T. 8: 40,41)

moč najti v Hallstattu, na panonskem najdišču Sághegy, na zahodu pa v Bologni.¹⁵⁹

Različica IIIb2 (sl. 3b: 3–5) se pojavlja v zahodnoalpskem svetu in Padski nižini,¹⁶⁰ zastopana je še v svetolucijski in dolenjski skupnosti (seznam 3b; karta 6) ter en primerek v Ninu na vzhodno-jadranski obali.¹⁶¹ V estenskem krogu so datirane v stopnjo Este IIIC po Peroniju oz. III zgodnje po Freyu.¹⁶² Na Mostu na Soči se povezujejo v glavnem

¹⁵⁹ Sundwall 1943, 253, Abb. 420; Patek 1968, 146: Kat. št. 553, T. 28: 3; Glunz 1997, T. 4: 3, 29: 6,7.

¹⁶⁰ Kossack 1959, T. 18: 11, 97: 1, 109: 10,12; Primas 1970, T. 17: 5, 25: 19; von Eles Masi 1986, T. 186: 2504–2509,2511, 187: 2512–2515.

¹⁶¹ Glogović 2003, 54, T. 49: 405.

¹⁶² Casa di Ricovero, gr. 151, 192, 199, 207, 232: Frey 1969, T. 26: 31; Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, 102 ss, 172 ss, 183 ss, 203 ss, 264 ss, T. 52–54, 103–104A, 110–114A, 127–128A, 173–180; Teržan 1976, 345, sl. 9:2.

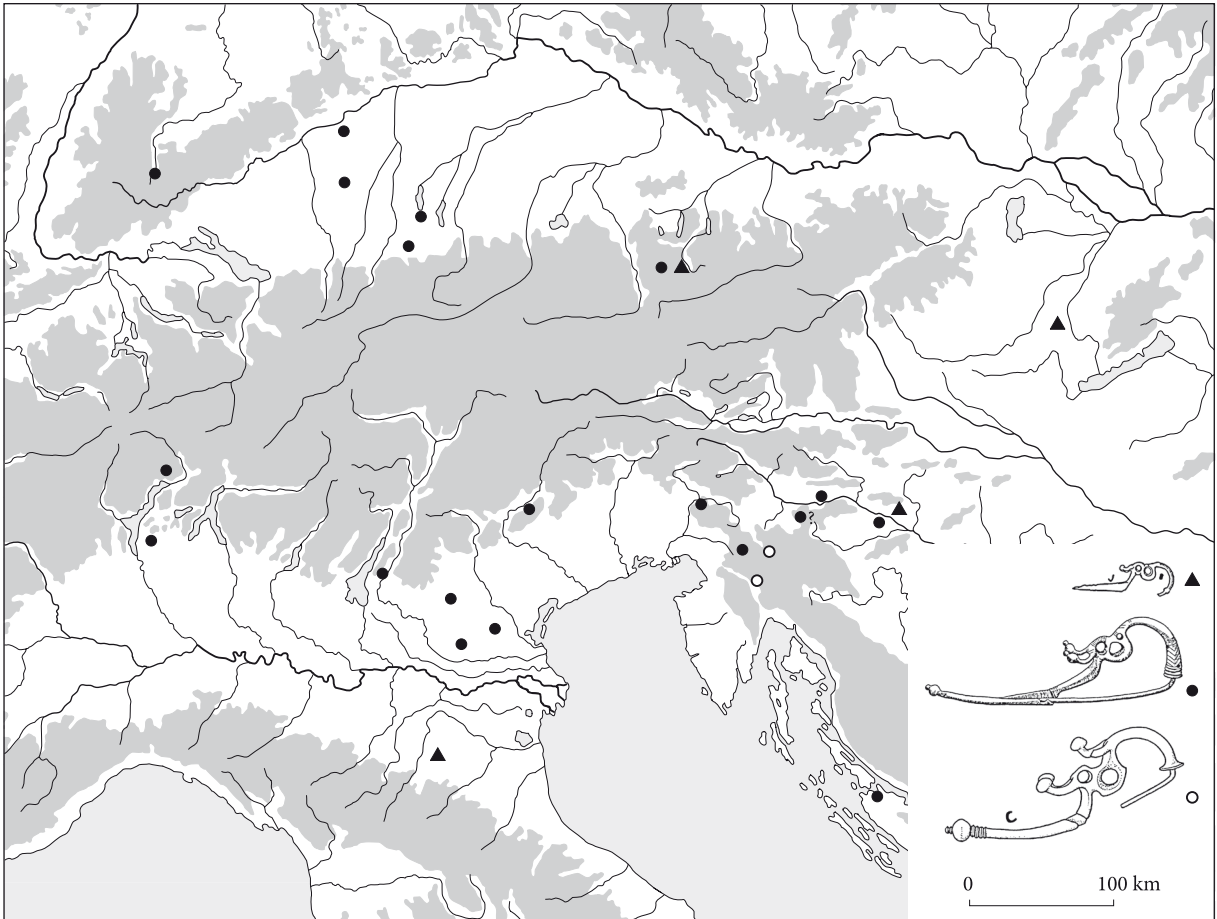
le s kačastimi fibulami (različice IIIa3, IIIa4, IIIa5, IVb, VIIb, VIIc) in dolgonožno ločno fibulo ter s tistimi oblikami lončenine,¹⁶³ ki so najpogostejše zastopane v stopnji Sv. Lucija Ic (situla z nogo in latvica tipov 2) in IIa (pitos tipa 2, situla z nogo tipa 3).¹⁶⁴ V Rovišču na Dolenjskem je bila različica IIIb2 najdena skupaj z narebrenim obročastim nakitom, jantarno ogrlico in uhani iz trakaste žice z vzdolžno kaneluro in presegajočimi konci (t. 8: A),¹⁶⁵ kar v tem okolju predstavlja tipično garnituro nakita v stopnji kačastih fibul.¹⁶⁶ Različica IIIb3

¹⁶³ Szombathyjeva izkopavanja, gr. 776, 1881, 2008, 2354: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž 1984–1985, 151, 302, 321, 370, T. 77D, 180B, 202B, 248B.

¹⁶⁴ Dular J. 1982, 93 ss, sl. 6:2, 7: 13,14, 8: 29, 10:2,13,14,29.

¹⁶⁵ Dular J. 2003, T. 75, 76.

¹⁶⁶ Gabrovec 1987, 59, sl. 4: 12a,13; Dular J. 2003, 131 ss, sl. 77.

Karta 6: Razprostranjenost kačastih fibul različic IIIb1 (▲), IIIb2 (●) in IIIb3 (○). Za najdišča v Sloveniji glej seznam 3b. Map 6: Distribution of serpentinite fibulae Variants IIIb1 (▲), IIIb2 (●) and IIIb3 (○). For the sites in Slovenia see List 3b. (po / after Guštin 1973, Karta 3; Mansfeld 1973, Listen 76–77; von Eles Masi 1986, T. 186: 2507,2508, 187: 2512,2513,2515; Parzinger 1988, T. 142.2: 1; Glunz 1997, Karte 16; Glogović 2003, T. 49: 405)

(sl. 3b: 6,7) je izrazito lokalni produkt notranjske skupnosti (seznam 3b; karta 6), datirana pa je v čas okoli 600 pr. n. št.¹⁶⁷

Tip IV. Najpogostejšo obliko kačastih fibul na območju Slovenije predstavlja preprost tip s sedlastim lokom, ki se pojavlja na najdiščih od Posočja do Štajerske (sl. 4; seznam 4). Primat v količini pripada vodilnemu svetolucijskemu grobišču na Mostu na Soči, kjer v slabi polovici grobov s takimi fibulami, ki jih je izkopal Szombathy, nastopajo kot edina vrsta zaponk (47 %) in velikokrat tudi kot edini pridatek poleg lončenine (37 %).¹⁶⁸ V drugi polovici grobnih

sestavov pa se največkrat pojavljajo skupaj s kačastimi fibulami tipov III, V, VI in VII (t. 2)¹⁶⁹

2137, 2145, 2157, 2182, 2203, 2214, 2217, 2237, 2243, 2246, 2269, 2271, 2286, 2299, 2308, 2363, 2373, 2388-2, 2451, 2453, 2464: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 129, 134, 137, 138, 140, 142, 212, 272, 279, 280, 299, 310, 329, 335, 336 ss, T. 60B, 64C, 66B, 66E, 68E, 69C, 69F, 70B, 117M, 157D, 163A, 165E, 174G, 188A, 209H, 216B, 217A, 217C, 217B, 217E, 218A, 220G, 224F, 228D, 229B, 229E, 233C, 234B, 234D, 236G, 237D, 240B, 242C, 243G, 251B, 252C, 255C, 265B, 265E, 266.

¹⁶⁹ Gr. 660, 698, 908, 1204, 1673, 1688, 1738, 1774, 1782, 1866, 1955, 2063, 2194, 2204, 2213, 2222b, 2293, 2335, 2354, 2359, 2375, 2439: ibid., 131, 137, 171, 212 s, 274, 277, 284, 288, 289: sl. 127, 300, 312, 328, 346, 348 ss, T. 61D, 67A, 91, 117G, 159A, 161D, 164D, 170E, 170G, 178C, 190B, 208C, 226E, 227A, 228A, 230A, 241B, 247A, 248B, 250B, 253D, 260–262.

¹⁶⁷ Guštin 1973, 475 s, sl. 2: 39; Gabrovec 1987, 159 s, sl. 10: 10.

¹⁶⁸ Gr. 651, 675, 696, 700, 707, 708, 722, 723, 1197, 1658, 1700, 1713, 1859, 1944, 2069, 2117, 2122, 2124, 2127,

ter s svetolucijskimi in trakastimi fibulami.¹⁷⁰ Bolj poredkoma jih zasledimo skupaj s starejšimi vrstami zaponk, kot so očalaste, dvozankaste (*t.* 3: C), čolničaste in razne rtaste (*t.* 4),¹⁷¹ ali pa z mlajšimi, tj. certoškimi fibulami vrste II (*t.* 3: D).¹⁷² Ta spekter fibul nakazuje, da je bil tip IV kačastih fibul v uporabi od stopnje Sv. Lucija Ic2 do Iib.¹⁷³ V teh opravah se pogosto povezujejo z ulitimi nažlebljenimi uhani svetolucijskega tipa, ki so značilni za tamkajšnjo žensko nošo v stopnji Iia.¹⁷⁴ Tu in tam jih zasledimo tudi z moškimi pridatki (s sulico, šilom ali nožem).¹⁷⁵ Bogatejši grobni sestavi vsebujejo še bronasto posodje (*t.* 2) in stekleno ali leseno skodelico, revnejši pa običajno glineni kelih (*t.* 3: D); ti grobni pridatki predstavljajo tipičen inventar stopnje Iia.¹⁷⁶ V žganih grobovih in skupaj s svetolucijskimi oblikami lončenine je ta tip fibule dokumentiran še v Jereki (s kelihom tipa 2) in v Ljubljani (s situlo z nogo tipa 3).¹⁷⁷

V drugačnih kontekstih se pojavljajo v dolenski regiji, kjer so bile najdene v skeletnih grobovih v gomilah, z izjemo enega žarnega pokopa iz gomile na Magdalenski gori,¹⁷⁸ ki predstavlja glede na pridano lončenino (pitos tipa 4 in lonec tipa 5 po Dularju¹⁷⁹) enega najstarejših kontekstov s kačastimi fibulami tipa IV v tej regiji. Od ohranjenih grobnih celot, v katerih so prisotne, so v 70 %

zastopane kot edina vrsta zaponk,¹⁸⁰ v preostalih 30 % pa so največkrat kombinirane s kačastimi fibulami tipov V, VI ali VII (*t.* 7: C, 9, 11: A).¹⁸¹ V posamičnih grobnih sestavih nastopajo skupaj s pijavkasto, čolničasto (*t.* 9), alpsko dvortasto, drobno ločno s pestičastim gumbkom na nogi, trakasto (*t.* 8: B), t. i. protocertoško in figuralno fibulo.¹⁸² Za razliko od svetolucijskega kroga jih na Dolenskem nikdar ne srečamo skupaj s kačastimi fibulami tipa III ali s certoškimi. Drugačne od svetolucijskih so tudi oprave, saj so se pogosto nosile v kombinaciji z jantarno ogrlico, narebrenimi zapestnicami in nanožnicami ter uhani iz trakaste žice z vzdolžno kaneluro in presegajočimi konci, ki predstavljajo tipičen nakit dolenskih žena v stopnji kačastih fibul.¹⁸³ Svetolucijski in dolenski grobni sestavi se razlikujejo tudi v repertoarju pridanih posod; na Dolenskem se kačaste fibule tipa IV pojavljajo predvsem s ciboriji tipa 9 pa tudi tipov 8, 6 (*t.* 9) in 3, z lonci s stožčastim vratom tipov 4 in 3, latvicami tipov 4 in 1 (*t.* 9) po Dularju, tu in

¹⁷⁰ Gr. 688, 690, 1190, 1616, 1738, 1886, 2094, 2170, 2194, 2227, 2250, 2375, 2378, 2439: *ibid.*, 136, 211, 266, 284, 303, 332, 343, 346 s, 352, 356, 374 s, 382, T. 65D, 66C, 117D, 151B, 164D, 181C, 211C, 223C, 227A, 231F, 235E, 253C, 253D, 260–262.

¹⁷¹ Gr. 908, 1109, 1190, 1876, 1960, 1971, 1974, 2125, 2147, 2284, 2378: *ibid.*, 171 s, 200 s, 211, 302, 313 s, 337, 340, 360, 374 s, T. 91, 111D, 117D, 178F, 193A, 194A, 217D, 220B, 239B, 253C.

¹⁷² Gr. 701, 2000: *ibid.*, 320, 138, T. 67B, 201D.

¹⁷³ Teržan, Trampuž 1973, 429, Pril. 1, T. 11: 7–11, 13: 10; Teržan 1976, 348 ss, pril. 1.

¹⁷⁴ Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 31 s; Kos 1973, 860 s, karta 1; Tecco Hvala 2007, 482, Fig. 4b.

¹⁷⁵ Gr. 651, 2203, 2388-2, 2464: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž 1984–1985, 129, 348, 376, 385, T. 60B, 228D, 255C, 266.

¹⁷⁶ Teržan, Trampuž 1973, 429, pril. 1; Dular J. 1982, 103, sl. 10.

¹⁷⁷ Jereka, gr. 3: Gabrovec 1974, 298, T. 11: 8–10; Ljubljana – dvorišče SAZU, gr. 281: Puš 1982, 120 s, T. 8: 7–12. Za keramična tipa glej Dular J. 1982, 97 s, 103, sl. 7: 14,16, 10: 14,16.

¹⁷⁸ Voselca, gr. 2/4: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 83, 166, T. 132A.

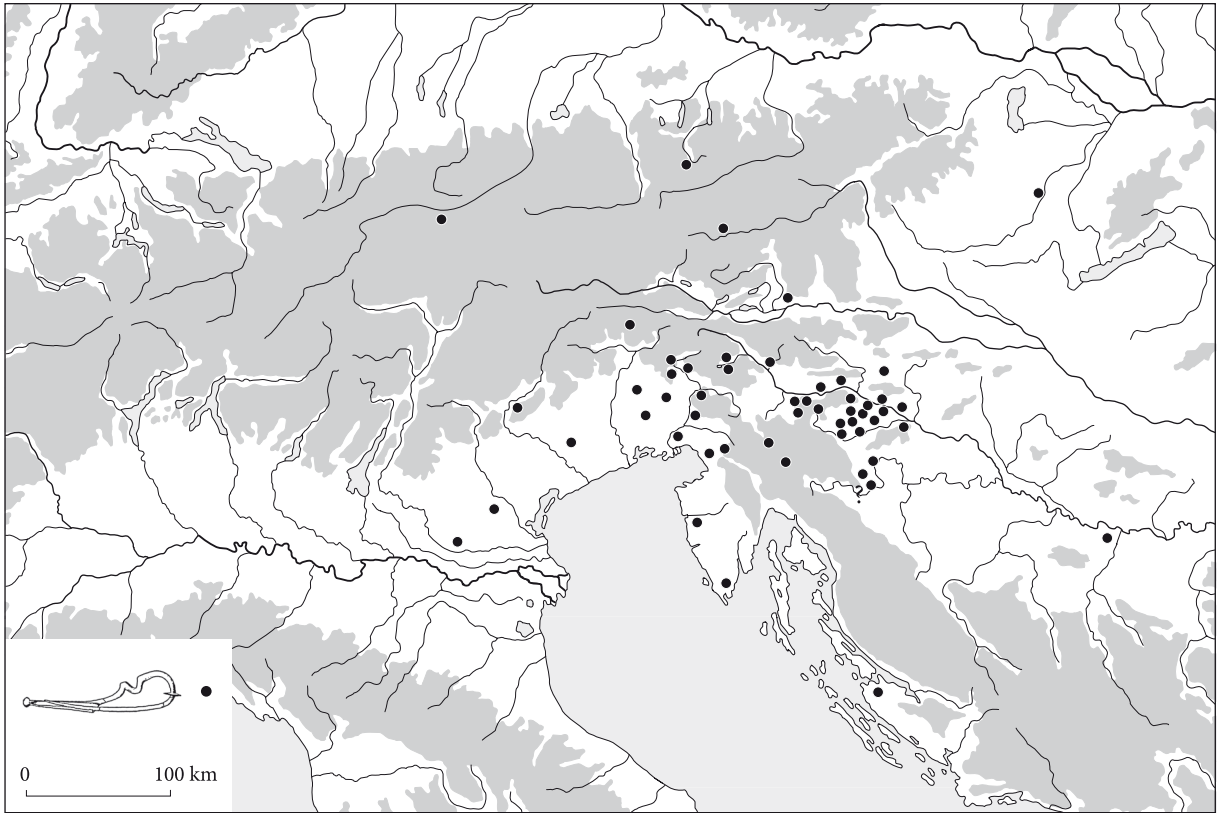
¹⁷⁹ Dular J. 1982, 31, 107 ss, sl. 11: 4, sl. 15, T. 7: 54–57.

¹⁸⁰ Boštanj – Kosmatec, gr. 14: Guštin 1974, 90, T. 12: 1–3; Brezje pri Trebelnem, gr. 7/17: Kromer 1959, 64, T. 12: 1–5; Dular, Križ 1990, 539; Veliki Nerajec, gr. 1/5: Spitzer 1973, T. 5: 7; Škvor Jernejčič 2011, 188, T. 6: 5–10; Javor, gr. 1/7, 1/8, 1/9: Guštin, Knific 1973, T. 2: 4–8, 3: 1–8; Kladije nad Blanco, gr. 1/c: Dular J. 2003, 219 s, T. 50: 5–10, 51: 1–6; Magdalenska gora – Preloge, gr. 2/19, 2/54, 13/73, Voselca, gr. 2/4: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 37, 44, 64, 83, T. 28B, 48B, 90E, 132A; Novo mesto – Kapiteljska njiva, gr. 5/57, 5/62: Križ 2000, 74, 76, T. 35: 1,2, 37: 1–4; Rihpovec – Zelkova hosta, gr. 1/1, 1/8: Dular J. 2003, 199 ss, T. 32: 1–5, 34: 3–7; Stična, gr. 48/17, 48/26, 48/37, 48/40, 48/84, 48/86, 48/109, 48/151, 48/153, 48/162, 48/164: Gabrovec et al. 2006, 26, 32, 43, 44, 67, 68, 82 s, 106 s, 112 ss, T. 10, 15, 28, 49, 65, 87, 88, 93, 94; Vače, ženski gr.: Stare F. 1955b, 288, T. 1: 5–9; Veliki Vinji vrh – Čevnice, gr. 6/1: Dular A. 1991, 49, T. 48: 1–12; Volčje Njive, gr. 1/9: Gabrovec 1956, 85, T. 10: 1–5.

¹⁸¹ Brezje pri Trebelnem, gr. 2/1: Kromer 1959, 59, T. 19: 5–11; Dular, Križ 1990, 536; Brusnice, gr. 21/3: Teržan 1974, 37, T. 16; Libna – Glogovškova gom. I/gr. 19: Guštin 1976, 40, T. 28: 3,4; Magdalenska gora – Voselca, gr. 2/12: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 85, T. 134D; Rihpovec – Ostrvec, gr. I/5: Dular J. 2003, 198, T. 31: 1–5; Stična, gr. 48/136, 48/147, 48/157, 48/163: Gabrovec et al. 2006, 98, 104 s, 109, 113, T. 78, 85, 90, 94; Veliki Vinji vrh – Ivanec, gr. 30/4: Guštin, Križ 2007, 491 ss, Fig. 5–7.

¹⁸² Boštanj – Mali Lukovec, gr. 4: Guštin 1974, 89, T. 9: 1–10; Brezje pri Trebelnem, gr. 7/41: Kromer 1959, 66, T. 1: 2–5; Dular, Križ 1990, 539; Libna – Volavškova gom./gr. 6: Guštin 1976, 45, T. 16–21; Magdalenska gora – Preloge, gr. 2/81: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 48, T. 62B; Stična, gr. 48/81, 48/136, 48/138, 48/172: Gabrovec et al. 2006, 65 s, 98 s, 117 s, T. 47, 78, 79, 99.

¹⁸³ Gabrovec 1987, 56 ss, sl. 4; Dular J. 2003, 131 ss, sl. 77.

Karta 7: Razprostranjenost kačastih fibul tipa IV. Za najdišča v Sloveniji glej seznam 4.

Map 7: Distribution of serpentine fibulae Type IV. For the sites in Slovenia see List 4.

(po / after Glogović 2003, T. 48: 379–387; Nascimbene 2009, Fig. 13; Tiefengraber (neobjavljeno / unpublished); Wedenig 2003, 91; Nagy et al. 2012, Pl. 5: 5)

tam še s situlo z nogo in s posnetkom apulskega kraterja,¹⁸⁴ medtem ko bronastih posod ni opaziti.

Izvorno območje kačastih fibul tipa IV smemo iskati na ozemlju Slovenije (karta 7).¹⁸⁵ Parzinger jih je označil kot vodilni jugovzhodnoalpski tip horizonta 6, ki zajema čas med 600–570/560 pr. n. št.¹⁸⁶ V svetolucijski skupnosti se je ta tip fibule dozdevno pojavil prej kot na Dolenjskem. Nekaj primerkov je znanih iz estenskih grobišč, kjer so datirani v čas Este IIIC–D1 po Peroniju oz. Este III zgodnje do III srednje po Freyu, tj. 6. in začetek 5. st. pr. n. št.¹⁸⁷ Najdene so bile še drugod v severnojadranskem zaledju in v vzhodnoalpskem

ter panonskem svetu,¹⁸⁸ na jug jim je moč slediti v Istro (Nezakcij, Picugi) in Nin¹⁸⁹ ter v Donjo Dolino ob spodnjem toku Save.¹⁹⁰

Tip V. Med izdelke jugovzhodnoalpskega delavniškega kroga lahko uvrstimo tudi kačaste fibule s krilci (sl. 5; seznam 5). Največ jih je bilo najdenih na Mostu na Soči, kjer so v tretjini grobov s takimi fibulami, odkritih v okviru Szombathyjevih izkopavanj, predstavljale edino vrsto zaponk.¹⁹¹

¹⁸⁸ von Eles Masi 1986, 226 s; Nascimbene 2009, Fig. 13; Wedenig 2003, 91; Nagy et al. 2012, Pl. 5: 5. Za podatek o neobjavljeni najdbi iz naselja Falkenberg pri Judenburgu pa se zahvaljujem G. Tiefengraberju.

¹⁸⁹ Glogović 2003, T. 48: 379–384.

¹⁹⁰ Truhelka 1904, T. 45: 19, 46: 15, 48: 16, 56: 9, 65: 16, 76: 11.

¹⁹¹ Gr. 644, 655, 714, 719, 749, 1137, 1490, 1694, 1921, 2092, 2110, 2210, 2235, 2240, 2274, 2295, 2310, 2314, 2327, 2353, 2366, 2386: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 127, 130, 141, 147, 204, 246, 278, 308, 332, 349, 354 s, 359, 362, 364 ss, T. 59C, 61E, 68D, 69B, 74E, 112F, 136D, 162D, 185F, 211B, 214C, 228G, 233D, 234C, 237E, 241E, 244B, 244A, 245B, 249A, 251C, 254F.

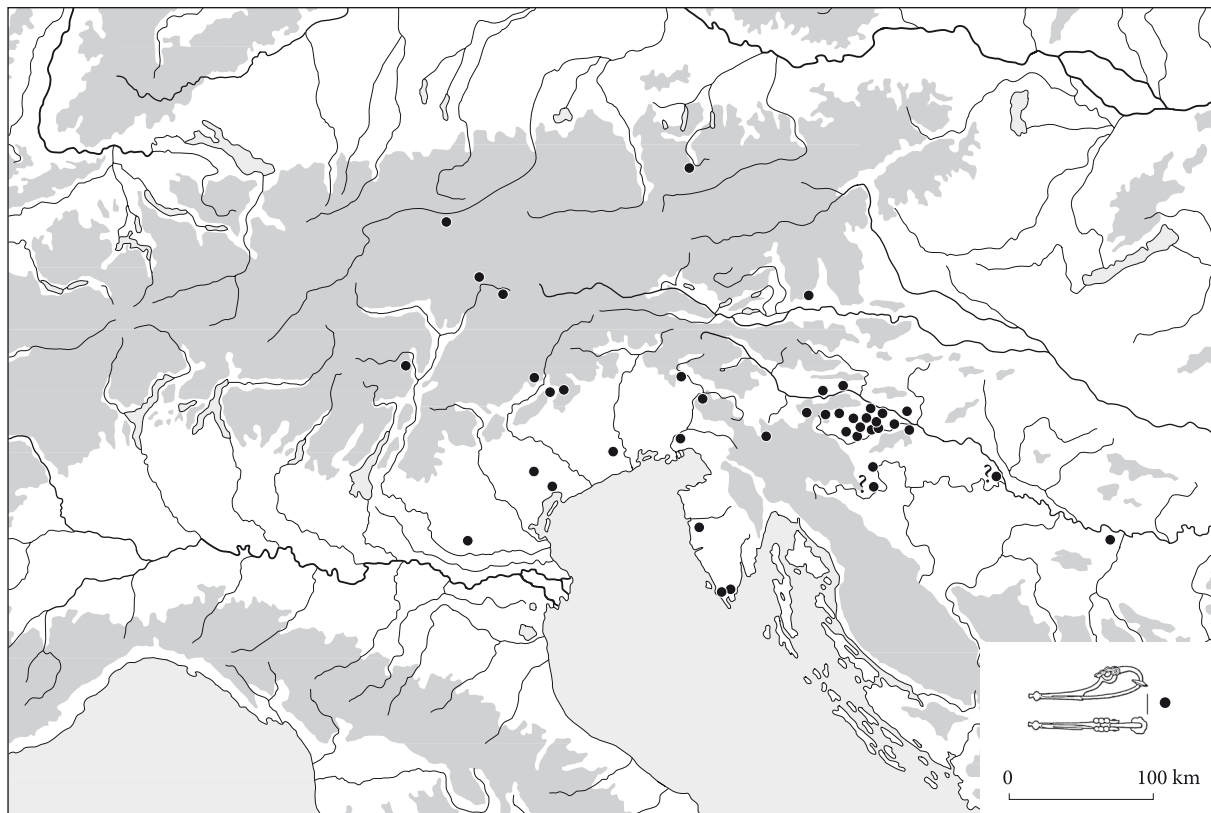
¹⁸⁴ Dular J. 1982, 25 ss, T. 5: 25–30, 13: 119–123, 14: 130, 15, 16, 19: 160, 161, 25: 244–246, 26: 248, 249, 258–263.

¹⁸⁵ Glunz 1997, Karte 17; Nascimbene 2009, Fig. 13, Tab. 3.

¹⁸⁶ Parzinger 1988, 153 s, Taf. 143.1: 2.

¹⁸⁷ Casa di Ricovero, gr. 217, 225; Villa Benvenuti, gr. 296; Carceri, gr. 30; Fondo Rebato; Fondo Nazari: Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, 455 ss, T. 143: 4, 154: 3, 292: 140–142; von Eles Masi 1986, 226 s, T. 174: 2355, 2356, 2358, 175: 2359, 2361–2364; Capuis, Chieco Bianchi 2006, 495 s, T. 214: 4.

Karta 8: Razprostranjenost kačastih fibul tipa V. Za najdišča v Sloveniji glej seznam 5.

Map 8: Distribution of serpentine fibulae Type V. For the sites in Slovenia see List 5.

(po / after Glogović 2003, T. 48: 390–396; Balen et al. 2003, 56, kat. br. 14; Nascimbene 2009, Fig. 15; Orlić 2011, sl. 6, 8, T. 1: 5)

V preostalih grobnih sestavih pogosto nastopajo s kačastimi fibulami tipov IV in VI in redkeje s tipoma III in VII.¹⁹² Tu in tam jih zasledimo še v kombinaciji z očalarko, dvozankasto, čolničasto ali rtastimi fibulami¹⁹³ in nekajkrat s svetolucijskimi (*t. 5: A, B*) in trakastimi fibulami.¹⁹⁴ Prav tako so bile najdene skupaj certoškimi I. (*t. 5: C*) in V. vrste in v enem primeru s pavkasto fibulo (*t. 5: D*).¹⁹⁵ Te kombinacije kažejo na dolgotrajno uporabo kačastih fibul tipa V, od stopnje Sv. Lucija Ic2 do

Iib.¹⁹⁶ Med grobnimi pridatki mestoma nastopajo še našlebljeni uhani svetolucijskega tipa, zapestnica s kačasto oblikovanimi zaključki ali pa nož. Med pridano lončenino so najpogostejši kelihii tipov 1 in 2 ter pitosi tipov 1 in 2, tu in tam se pojavljajo starejše oblike, kot so lonec z ного ali latvici tipov 1 in 2 po Dularjevi tipologiji,¹⁹⁷ pa tudi bronaste situle in cista.

V primerjavi s svetolucijskim krogom je na Dolenjskem delež grobov s takimi fibulami kot edino vrsto zaponk precej večji (ok. 56 %).¹⁹⁸ Pogosto

¹⁹² Gr. 660, 698, 1204, 1206, 1688, 1774, 1782, 1792, 1866, 2119, 2198, 2276, 2347: *ibid.*, 131, 137, 212 s, 277, 288, 289: sl. 127, *itd.*, T. 61D, 67A, 117G, 117I, 161D, 170E, 170G, 171G, 178C, 216F, 226D, 239A, 248C.

¹⁹³ Gr. 908, 1193, 1562, 2107, 2377: *ibid.*, 171, 211, 257 s, 334, 374, T. 91, 116E, 145B, 213A, 254A.

¹⁹⁴ Gr. 656, 706, 1141, 1634, 1738, 2178, 2367, 2375: *ibid.*, 130, 139, 205, 268, 284, 344, 372 ss, T. 57E, 68B, 112G, 152H, 164D, 225C, 252A, 253D.

¹⁹⁵ Gr. 271, 676, 2301, 2393: *ibid.*, 81, 134, 363, 376, T. 26E, 64F, 242D, 255D.

¹⁹⁶ Teržan, Trampuž 1973, 429, pril. 1, T. 11: 7–11; Teržan 1976 348 s, sl. 12: 4,5, 14: 1, pril. 1.

¹⁹⁷ Dular J. 1982, 93 ss, sl. 6: 1,2, 7: 11,15,16, 8: 27,29, 10: 1,2,11,15,16,27,29.

¹⁹⁸ *Brezje pri Trebelnem*, gr. 1/61, 7/23, 7/39: Kromer 1959, 56, 64 ss, T. 10: 1–6, 26: 1–8, 33: 3–8; Dular, Križ 1990, 539; *Libna – Glogovškova gom. I/gr. 7*: Guštin 1976, 23, T. 23: 12; *Mačkovec pod Trško goro*, gr. 1/9: Udovč, Leben Seljak 2009, 66 s; *Magdalenska gora – Preloge*, gr. 2/57, 13/88: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 44, 66, T. 50–52, 95B; *Podzemelj – Škrilje*, gr. II/11, II/45: Barth 1969, 156, 165, T. 35: 5, 41: 3,4; *Stična*, gr. 48/12, 5/10, 5/21–22, 5/25: Gabrovce

se pojavljajo še skupaj s tipom IV¹⁹⁹ in redkeje s trakasto ali čolničasto fibulo (*t.* 9) ter ježevko.²⁰⁰ Slednji dve sta značilni za stopnjo Stična 2, medtem ko kombinacije s certoškimi V. vrste in s samostrelno figuralno fibulo²⁰¹ govori, da so se kačaste fibule tipa V obdržale še v certoški stopnji. Skupaj z drugimi vrstami zaponk praviloma nastopajo v ženskih opravah, h katerim so običajno sodile jantarne ogrlice, narebren ali votel obročast nakit ter trakasti uhani s kvačico in uhani, izdelani iz trakaste žice z vzdolžno kaneluro in presegajočimi konci. V paru se pojavljajo v moških opravah (*t.* 10), skupaj z bronasto ali železno pravokotno pasno spono in orožjem (tulasto sekuro, sulicama in nožem in v enem primeru s skitsko puščico) ter s konjsko opremo in dvogrebenasto čelado.²⁰² Ta tip fibul je prišel v modo malce kasneje kot tip IIIa s pestiči, ki bi ga morebiti lahko šteli za njegovega predhodnika, in nemara tudi pozneje kot tip IV, kar nakazuje stratigrafski odnos med grobovi v gomili iz Volčjih Njiv.²⁰³ Med pridano lončenino so običajni ciboriji tipov 9, 11 (*t.* 10), 8, 6 (*t.* 9) in 3 po Dularjevi tipologiji, pojavljajo se tudi sklede z nagubanim ostenjem in v enem primeru situla z nogo. Posode so bile pogosto pokrite z glinenimi ali celo z bronastimi pokrovi.²⁰⁴

Kačaste fibule s krilci je zbrala in kartirala že Nascimbenejeva (*karta* 8).²⁰⁵ Orbito njihove razprostranjenosti zarisujejo redka najdišča v delti

reke Pad, v osrčju Alp in v Donji Dolini ob spodnjem toku Save. En primerek različice Va hrani romunski nacionalni muzej v Bukarešti, vendar gre verjetno za nakup.²⁰⁶

Tip VI. V jugovzhodnoalpskem prostoru imajo središče tudi kačaste fibule s ploščicami na loku (*sl.* 6; *seznam* 6; *karta* 9). V njih bi nemara lahko videli derivat tipa V, zlasti v različici VIa, ki ima podobno oblikovano zgornjo ploskev, kot jo imajo krilca pri tipu V. Oba tipa se v grobovih svetolucijske skupnosti pogosto pojavljata skupaj (*t.* 5: B); primerke z okrasnimi ploščicami zasledimo še v kombinaciji z različicama VIIb in VIc ali kot edino vrsto zaponk.²⁰⁷ Mestoma se povezujejo s čolničasto, trortasto (*t.* 5: B), svetolucijskimi in trakastimi fibulami (*t.* 6: B,C), prav tako s certoškimi fibulami vrst II in V ter s samostrelno fibulo s kvadratno okrasno nogo (*t.* 6: D).²⁰⁸ Na podlagi teh sestavov je moč sklepati, da se je ta tip kačastih fibul pojavil že v stopnji Sv. Lucija Ic2 in se obdržal še v stopnji Iib.²⁰⁹ Drugi pridatki v teh grobovih so redki, mednje spadajo nažlebljeni uhani svetolucijskega tipa, zapestnici z zaključki v obliki kačjih glav (*t.* 6: A), železna noža, šilo in bronaste situle z navzven izvihanim ustjem (*t.* 6: B,D) ter lončenina (lonec tipa 1 ali pitosi tipov 1 in 2 po Dularjevi tipologiji²¹⁰).

V dolenski skupnosti jih nikoli ne srečamo skupaj z bronastim posodjem, prav tako ne z drugimi vrstami fibul, razen s kačasto tipa IV (*t.* 11: A) in v enem primeru z dolgonožnima fibulama z narebrenim lokom. Dolenske ženske so jih nosile v kombinaciji z jantarnimi ogrlicami, nekatere so imele še narebrene masivne zapestnice in nanožnice ter uhane iz trakaste žice z vzdolžno kaneluro, ki označujejo dolensko žensko nošo v stopnji kačastih fibul. Da so jih uporabljali tudi moški, govori grobni sestav 7/32 s tulasto sekuro iz Brezja pri Trebelnem (*t.* 11: B).²¹¹

et al. 2006, 23, 139, 145 ss, T. 6–7, 115, 122–123, 124–126; *Vače – Apno, plan gr. 27*: Stare F. 1955a, 61, T. 95: 7–10; *Volčje Njive, gr. 1/4*: Gabrovec 1956, 83, T. 5: 1–4, 6: 1–5.

¹⁹⁹ *Brusnice, gr. 21/3*: Teržan 1974, 37, T. 16; *Libna – Glogovškova gom. I/gr. 19*: Guštin 1976, 40, T. 28: 3,4; *Magdalenska gora – Voselca, gr. 2/12*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 85, T. 134D; *Stična, gr. 48/136, 48/163*: Gabrovec et al. 2006, 98, 113, T. 78, 94.

²⁰⁰ *Brezje pri Trebelnem, gr. 7/33, 13/22*: Kromer 1959, 65, 70 s, T. 31: 1–8, 50: 1–9; Dular, Križ 1990, 539, 542; *Stična, gr. 48/179*: Gabrovec et al. 2006, 121 s, T. 103; *Veliki Vinji vrh – Ivanec, gr. 30/4*: Guštin, Križ 2007, 491 ss, Fig. 5–7.

²⁰¹ *Brezje pri Trebelnem, gr. 1/14, 7/2*: Kromer 1959, 52, 61 s, T. 3: 4–10, 47: 1–7; Dular, Križ 1990, 538; *Libna – Glogovškova gom. I/gr. 30*: Guštin 1976, 40, T. 27: 5–18.

²⁰² *Magdalenska gora – Preloge, gr. 2/57*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 44, T. 50–52; *Stična, gr. 48/12, 5/10, 5/21–22, 5/25*: Gabrovec et al. 2006, 23, 139, 145 ss, T. 6–7, 115, 122–123, 124–126. Za datacijo glej Dular J. 2003, 130 ss, sl. 76: A, 78.

²⁰³ Teržan 1976, 384, sl. 54: 10.

²⁰⁴ Dular J. 1982, 45 ss, T. 13: 119–120, 14: 130, 15: 137, 16, 18: 154–156, 19: 161, 24: 226, 25: 237, 240, 27: 268, 27: 269–280; id. 2003, sl. 78.

²⁰⁵ Nascimbene 2009, 76 ss, Fig. 15, 16, Tab. 4.

²⁰⁶ Bader 1983, T. 37: 368.

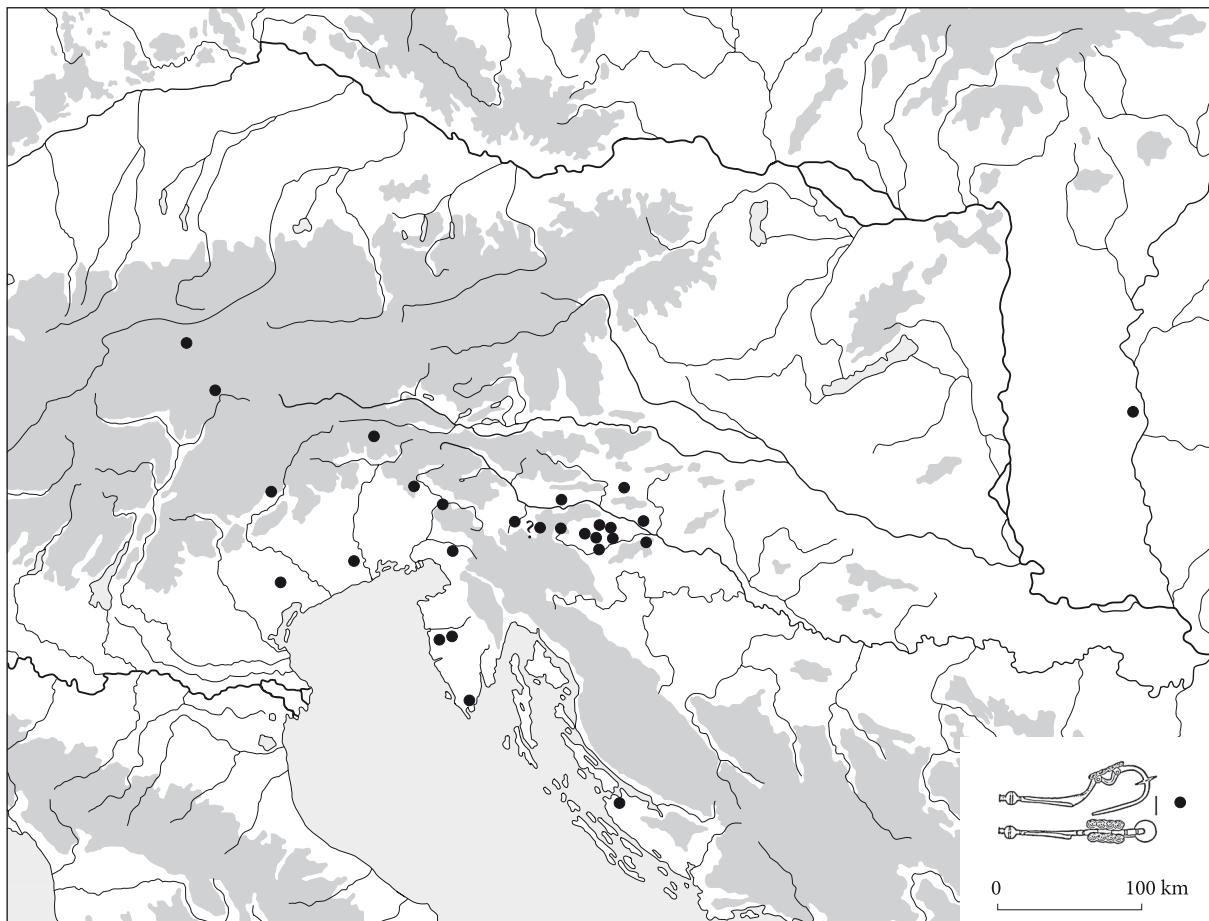
²⁰⁷ *Gr. 672, 699, 1096, 1206, 1792, 2119, 2165, 2198, 2347, 2379*: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž 1984–1985, 133, 137 s, 198 s, sl. 88, 213, 290 s, 336, 342 s, 347, 369, 375, T. 63D, 68A, 110F, 117I, 171G, 216F, 221E, 226D, 248C, 254B.

²⁰⁸ *Gr. 682, 1096, 1591, 2066, 2107, 2229, 2306*: *ibid.*, 135, 198 s, 263, 328, 334, 353, 364, T. 65A, 110F, 149G, 208D, 213A, 232A, 243E.

²⁰⁹ Teržan, Trampuž 1973, 424 ss, pril. 1; Teržan 1976, 348 ss, pril. 1; Gabrovec 1987, 128 ss, sl. 8: 7.

²¹⁰ Dular J. 1982, 93, 103, sl. 6: 1,2,5, 10: 1,2,5.

²¹¹ *Brezje pri Trebelnem, gr. 2/1, 7/32*: Kromer 1959, 59, 65, T. 19: 5–11, 30: 4–10; Dular, Križ 1990, 536, 539;

Karta 9: Razprostranjenost kačastih fibul tipa VI. Za najdišča v Sloveniji glej seznam 6.

Map 9: Distribution of serpentine fibulae Type VI. For the sites in Slovenia see List 6.

(po / after Teržan 1990, Karta 20; Glogović 2003, T. 48: 388,389,393,398,399; Nascimbene 2009, Fig. 18; Vinazza 2011, Sl. 67)

Ta oblika fibul ni bila tako priljubljena kot tipa IV ali V. Zahodno mejo njihove razprostranjenosti predstavlja reka Piave, posamični primerki so si utrli pot v osrčje Alp,²¹² v Istro in na območje Zadra (karta 9).²¹³ Na štajerskem Rifniku je bila najdena ena taka fibula v skeletnem grobu brez drugih pridatkov,²¹⁴ najvzhodnejše najdišče pa je Algyó v Potisju.²¹⁵

Magdalenska gora – Preloge, gr. 13/41: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 59, T. 78B; Rihpovec – Ostrvec, gr. I/5: Dular J. 2003, 198, T. 31: 1–5; Stična, gr. 48/129, 48/131, 48/147: Gabrovec et al. 2006, 95 s, 104 s, T. 75, 76, 85.

²¹² von Eles Masi 1986, 242, T. 188: 2525–2527; Nascimbene 2009, 88.

²¹³ Glogović 2003, 51 s, T. 48: 388,389,393,398,399.

²¹⁴ Bolta 1981, 37.

²¹⁵ Teržan 1990a, karta 20; Nascimbene 2009, 87 ss, Fig. 18, Tab. 6; Vinazza 2011, sl. 67; Orlić 2011, sl. 8.

Tip VII. Kačaste fibule tega tipa, ki je prepoznaven po tem, da ima lok speljan v zanko in disk na prehodu v iglo (sl. 7), odražajo svojevrsten razvoj in različno provenienco posameznih različic. V osnovni shemi so podobne različici IIIa1, le da nimajo dodanih okrasnih pestičev.

Različica VIIa (sl. 7: 1–3), ki zajema železne primerke, ni prav pogosta. Na Mostu na Soči je Szombathy naletel na železna primerka z bronastim diskom in jagodo na koncu noge skupaj s kačastima fibulama različice IIIa5 in dolgonožnima fibulama z nizkim narezanim lokom, z bronastim vedrom z navzven izvihanim ustjem in situlo (t. 3: A) v grobu, ki je datiran na začetek stopnje Sv. Lucija IIa.²¹⁶ Marchesetti pa je našel v celoti železna primerka menda skupaj z drugima dvema kačastima fibulama in kelihasto posodo.²¹⁷ Na Križni gori nastopa

²¹⁶ Teržan, Trampuž 1973, 428 s, pril. 1, T. 9: 8,9.

²¹⁷ Marchesetti 1893, 224, Tav. 18: 8.

taka fibula skupaj z očalarko, glinenim loncem in skledo v žganem grobu 18,²¹⁸ ki ga je Guštin uvrstil v stopnjo Notranjska IIb,²¹⁹ medtem ko jo v Stični zasledimo skupaj s kačasto fibulo tipa IV (*t. 7: C*) v skeletnem grobu,²²⁰ ki je kronološko opredeljen v stopnjo kačastih fibul na Dolenjskem.²²¹ V estenskih grobiščih se pojavljajo v časovnem razponu od Este IIIA do IIIC po Peroniju oz. od II srednje do III zgodnje po Freyu, spremljajoči pridatki pa kažejo, da so jih uporabljali tudi moški.²²² Tovrstne fibule so značilne predvsem za kulturo Golasecca, od koder so verjetno prišle na območje današnje Slovenije (*seznam 7; karta 10*). Parzinger jih predstavlja kot južnoalpsko različico v okviru fibul horizonta 6 (600–570/560 pr. n. št.) skupaj z bronasto različico VIIb in tipom IV.²²³

Bronasta različica **VIIb** (*sl. 7: 4,5*) je bila razširjena precej bolj kot železna. Značilna je za zahodnoahalštatski krog in za kulturo Golasecca.²²⁴ Številnimi primerki je zastopana tudi v estenskih grobovih, tako moških kot ženskih, ki so datirani v čas Este IIB2–IIIC po Peroniju oz. II/III–III zgodnje po Freyu.²²⁵ Znana je še iz etruščanske Popolonije,²²⁶ z območja jugovzhodnih Alp, iz Istre in Kvarnerja (Osor)²²⁷ ter Spodnje Šlezije in Slovaške (Chróstnik, Smolenice).²²⁸

Na ozemlju današnje Slovenije jih zasledimo v posoški, notranjski in dolenski regiji (*seznam 7; karta 10*). V največjem številu so zastopane na Mostu na Soči, kjer so v slabi polovici grobov s takimi fibulami predstavljale edino vrsto zaponk

in poleg lončenine tudi edini pridatek.²²⁹ V preostalih grobnih sestavih se pojavljajo v kombinaciji s kačastimi fibulami tipov IIIa in IV in redkeje s tipom V,²³⁰ povezujejo se še z drugimi vrstami fibul, kot so dvozankaste, čolničaste, rtaste, svetolucijske, t. i. protocertoške in dolgonožne z nizkim lokom.²³¹ Iz teh kombinacij je moč sklepati, da so bile kačaste fibule različice VIIb v uporabi v stopnjah Sv. Lucija Ic2 in IIa.²³² Med spremljajočimi najdbami nastopajo nažlebljeni uhani svetolucijskega tipa, košarasti obeski, igle raznih oblik, železna in vozlasta ovratnica (*t. 3: B*). Med lončenino prevladujejo kelih in situle z nogo,²³³ pojavljajo se tudi starejše oblike, denimo lonci z nogo in latvice,²³⁴ v bogatejših grobovih pa bronasto posodje z navzven izvihanim ustjem in lesena ali steklena skodela (*t. 2*) ter tu in tam tudi še nož ali šilo, ki sta bila morebiti moška pridatka.

V dolenski skupnosti ta tip kačastih fibul ni prišel v širšo uporabo. Najstarejši primerek sodi v čas stopnje Stična, kot kaže bogata oprava vodilne predstavnice stiške srenje (grob 48/27), v kateri nastopa skupaj z raznimi drugimi fibulami (čolničasto, kačasto tipa IIIa in fibulo z jantarno oblogo).²³⁵

Matično območje različice **VIIc**, za katero je značilen trakast oz. sploščen lok in kroglast zaključek noge s čepastim podaljškom (*sl. 7: 6–8*), je moč iskati v kulturi Golasecca (*karta 11*). Parzinger jih je opredelil kot Tessiner Typus,²³⁶ njihovo širjenje

²¹⁸ Urleb 1974, T. 4: 10–13.

²¹⁹ Guštin 1979, 27, sl. 8.

²²⁰ *Stična, gr. 48/157*: Gabrovec et al. 2006, 109, T. 90: 1–7.

²²¹ Dular J. 2003, 130 ss, sl. 76: B.

²²² *Casa di Ricovero, gr. 145, 150, 180, 188, 232*: Frey 1969, T. 26: 29,30; Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, 77 ss, 99 ss, 157 ss, 164 ss, 264 ss, T. 25–26, 49–51A, 93–94, 97–97A, 173–180.

²²³ Parzinger 1988, 154, Taf. 143.2: 2; Ettl 1996, 307, Taf. 237.

²²⁴ Mansfeld 1973, 161 ss, Listen 25–39; Parzinger 1988, 154, Taf. 143.2: 1.

²²⁵ *Franchini, gr. 26; Casa di Ricovero, gr. 188, 189, 204, 225, 232; Villa Benvenuti, gr. 90, 124*: Frey 1969, Abb. 7: 6,9, T. 22: 12,13, 26: 35–39; Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, 164 ss, 191 ss, 239 ss, 264 ss, T. 97–101, 118–121, 154, 173–180; Capuis, Chieco Bianchi 2006, 158 ss, 294 ss, T. 75–76, 162–166.

²²⁶ Guzzo 1972, T. 15: GG I.

²²⁷ Glogović 2003, 49 s, T. 47: 364–374.

²²⁸ Gedl 2004, T. 55: 255; Novotná 2001, T. 22: 253,254.

²²⁹ *Szombathyjeva izkopavanja, gr. 641, 1578, 1614, 1829, 1863, 1868, 2007, 2028, 2129, 2135, 2177, 2188, 2209, 2230, 2232, 2254, 2272, 2305, 2336, 2388-1, 2432*: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 126, 261, 265 s, 274, 295, sl. 128, 300 s, 321, 324, 337, 338, 344, 345, 349, 353, 357, 358, 363 s, 368, 375 s, 381, T 56A, 147B, 151A, 176F, 176H, 179E, 203A, 204C, 217F, 217H, 224B, 227D, 228E, 233B, 233E, 236C, 237C, 244D, 246D, 255B, 259C.

²³⁰ *Szombathyjeva izkopavanja, gr. 149, 698, 1880, 2008, 2063, 2204, 2213, 2221, 2222 b, 2293, 2359, 2408, 2431, 2436, 2439*: *ibid.*, 64, 137, 302, 321, 328, 348 ss, T. 15E, 67A, 181A, 202B, 208C, 226E, 228A, 230A, 230C, 241B, 250B, 257A, 259D, 260–262, 263A.

²³¹ *Szombathyjeva izkopavanja, gr. 2083, 2149, 2194, 2215, 2239, 2273-2, 2370, 2408, 2436, 2439*: *ibid.*, 330, 340, 346, 349, 354 s, 359, 373, 378, 381, 382, T. 210C, 220A, 227A, 229C, 234A, 238B, 253A, 257A, 260–262, 263A.

²³² Teržan, Trampuž 1973, 428, Pril. 1, T. 13: 5.

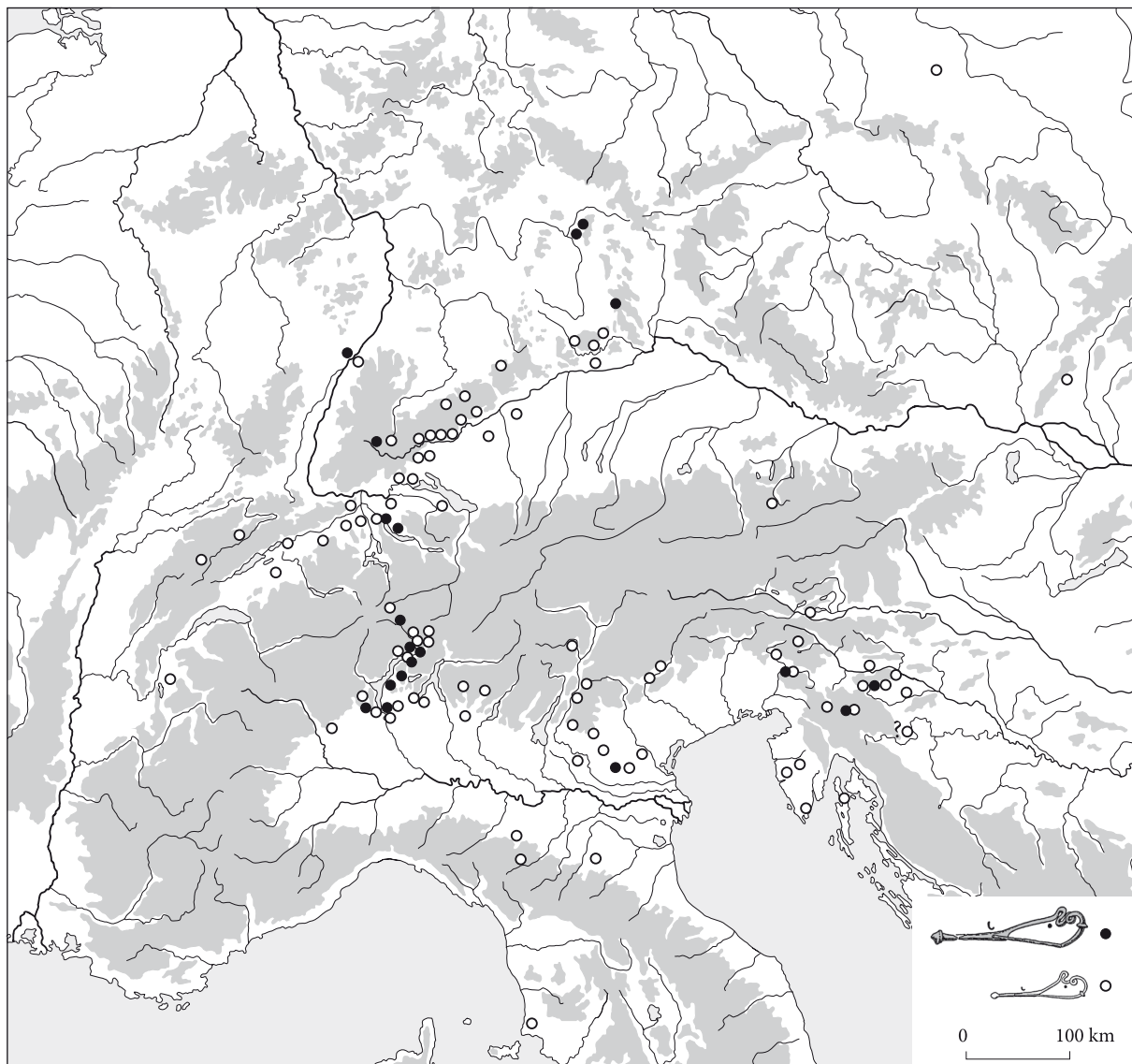
²³³ Dular J. 1982, 97 ss, sl. 7: 12–18, 10: 12–18,

²³⁴ *Ibid.*, 95 ss, sl. 7: 11, 8: 29, 10: 11.

²³⁵ *Gr. 48/27*: Gabrovec et al. 2006, 32 ss, T. 16–23.

²³⁶ Parzinger 1988, 156, Taf. 146.2: 4. K temu tipu, ki mu risba v legendi na njegovi karti razprostranjenosti ne ustreza, je pripisal še nekatere primerke mlajše različice VIIe oz. tipa Fraore, denimo z najdišč Cademario, Ca'Morta,

Karta 10: Razprostranjenost kačastih fibul različic VIIa (●) in VIIb (○). Za najdišča v Sloveniji glej seznam 7.
 Map 10: Distribution of serpentine fibulae Variants VIIa (●) and VIIb (○). For the sites in Slovenia see List 7.
 (po / after Guzzo 1972, T. 15; Mansfeld 1973, Listen 26, 34, 36, 38, 39; von Eles Masi 1986, T. 166–170; Parzinger 1988, T. 143.2: 1,2; Glunz 1997, Karte 20; Ettl 1996, T. 237; Novotná 2001, T. 22: 253,254; Tomedi 2002, T. 56: 1,2; Glogovič 2003, T. 47: 364–373; Gedl 2004, T. 55: 255)

na vzhod nakazujejo središča v Padski nižini, kot so Padova, Bologna in Este, kjer so zabeležene v kontekstih iz časa Este IIIC–IIID2 po Peroniju oz. III zgodnje do III pozno po Freyu, tj. od 6. do 4. st. pr. n. št.²³⁷ De Marinis je daljše in gracilnejše primerke (sl. 7: 8) poimenoval kot tip Benvenuti

111 po enem izmed estenskih grobov, ki je med drugim vseboval *kylix* s črnim premazom iz sredine 5. st. pr. n. št.; krajše in masivnejše izdelke (sl. 7: 7) pa je označil kot tip Brembate Sotto po najdišču iz kulturnega kroga Golasecca in jih postavil v približno isti čas.²³⁸

Libna, Most na Soči (Sveta Lucija), in en primerek različice IIIa7 iz Porze.

²³⁷ Costa Martini, gr. 42; Casa Alfonsi, gr. 1; Villa Benvenuti 111, 112, 124; Frey 1969, Abb. 10: 1,2; Peroni et al. 1975, 146 ss, Fig. 50: 6; Chieco Bianchi, Calzavara

Capuis 1985, 374 s, T. 252; Capuis, Chieco Bianchi 2006, 229 ss, 294 ss, T. 116–120, 162–166.

²³⁸ De Marinis 1981, 215, Fig. 3; Teržan 1976, 355, sl. 21: 2.

V jugovzhodnih Alpah se take fibule niso širše uveljavile (*seznam 7*). Na Mostu na Soči jih srečamo v kombinacijah s čolničasto, svetolucijsko, trakasto, kačastimi različicami IIIa5, IIIb2, IVb in VIb ali s samostrelno figuralno fibulo; v teh grobovih razen fibul in posodja, denimo lonca z nogo, keliha, pitosa, situle z nogo²³⁹ in še ene bronaste situle, ni bilo drugih pridatkov.²⁴⁰ V dolenski skupnosti se kačaste fibule različice VIIc pojavljajo s trortasto fibulo tipa VII po Ogrinovi ali certoško fibulo II. vrste ter z valjastimi uhani in votlimi zapestnicami in nanožnicami (*t. 11: C*),²⁴¹ vse te prvine pa so značilne za nošo te pokrajine v certoški stopnji.²⁴² Na Magdalenski gori je bila taka kačasta fibula najdena skupaj s svinčeno ovratnico, nakit iz svinčeve zlitine pa je v tem okolju značilen predvsem za negovsko stopnjo.²⁴³ Da so jih nosili tudi moški, lahko sodimo po kombinacijah z orožjem ter s pravokotno pasno spono in pasnimi jezički z obročki (*t. 12*).²⁴⁴

Primerki različice **VIIId**, za katero je značilen velik disk s kapico (*sl. 7: 9–11*), so v jugovzhodnih Alpah še redkejši, najdeni so bili le na Mostu na Soči, Vačah in Medvedjeku (*seznam 7*). V svetolucijskem grobišču so zabeležene v skromnih grobovih s posodo in v kombinaciji s kačastimi fibulami tipa IV.²⁴⁵ Na Dolenskem je bil najden par takih fibul v gomili na Medvedjeku in je pripadal moški opravi skupaj z železno tulasto sekiro in sulico (grob 1/39).²⁴⁶ Konteksti najdb z Vač niso znani, primerek z valovitim lokom (*sl. 7: 10*) pa je sploh edini te vrste v

²³⁹ Dular J. 1982, 93 ss, sl. 6: 2, 7: 11, 14, 15, 10: 11, 14, 15.

²⁴⁰ *Marchesettijeva izkopavanja, gr. 314, 2694*: Marchesetti 1893, 11, 119, Tav. 18: 5, 6, 20: 12; *Szombathyjeva izkopavanja, gr. 1096, 1207, 1228, 1901, 2165, 2328, 2354*: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 198 s, 213, 215, 305, 342 s, T. 110F, 117J, 120A, 181B, 221E, 245G, 248B.

²⁴¹ *Boštanj – Kosmatec pri Preski, gr. 10*: Guštin 1974, 90, T. 13: 1–15; *Mačkovec pod Trško goro, gr. 10*: Udovč, Leben Seljak 2009, 72 s, kat. št. 65; *Magdalenska gora – Preloge, gr. 13/152, Voselca, gr. 2/7*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 76, 84, T. 118–119, 132C; *Novo mesto – Znančeve njive, gr. 4/2*: Knez 1986, 88, T. 29: 6–11, 72; *Roje pri Trebelnem, l. 1899*: Dular J. 2003, 196 s, T. 29.

²⁴² Teržan 1976, 349 ss, pril. 1; Ogrin 1998, 125, sl. 37; Dular J. 2003, 135 s, sl. 80: A; Tecco Hvala 2007, 482 ss, Fig. 6: B, 7, 9; ead. 2012, 313 ss, sl. 116.

²⁴³ Tecco Hvala 2012, 275 ss, 323 ss, sl. 102: 6, 119.

²⁴⁴ *Magdalenska gora – Preloge, gr. 2/46, 2/62*: Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 41, 46, T. 41–44A, 57A; *Stična, gr. 48/34, 48/54*: Gabrovec et al. 2006, 32 ss, T. 27, 34.

²⁴⁵ *Marchesettijeva izkopavanja, gr. 2831*: Marchesetti 1893, 126, Tav. 4: 13, 18: 4; *Szombathyjeva izkopavanja, gr. 1955*: Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, 312, T. 190B; *Pucarjev rob, gr. 15*: Mlinar 2008, T. 6: 4.

²⁴⁶ Za podatek se zahvaljujem Danilu Breščaku.

obravnovanem prostoru in ima najbližje primerjave v Este iz časa Este IIID1 po Peroniju oz. III srednje po Freyu,²⁴⁷ tj. stopnja certoških fibul na Dolenskem.²⁴⁸ Kačaste fibule različice VIIId s klobučastim diskom, ki nimajo valovitega loka, so bile razširjene predvsem v severnoalpskem prostoru (*karta 11*),²⁴⁹ nekaj jih je znanih še z Moravske (Doubravice)²⁵⁰ in zahodne Poljske (Datyń, Korytnica).²⁵¹

Poslednjo izvedbo kačastih fibul predstavlja različica **VIIe** (*sl. 7: 12*), poimenovana kot tip Fraore po najdišču blizu Parme. Tamkajšnji izdelki so iz srebra, enako kot primerki iz Este, medtem ko je iz Bologne znan pozlačeni izdelek. V bronasti izvedbi je ta različica značilna za kulturo Golasecca (*karta 12*), kjer je izpričana v grobovih z bronastim vrčem, t. i. *Schnabelkanne*, z negovsko čelado, s predrto pasno spono zgodnjelatenske sheme in latenskim mečem.²⁵² V kombinaciji z bronasto posodo *kyathos* in rdečefiguralnima *kylixes* je bila menda najdena v skeletnem grobu v Bibbianu,²⁵³ znana je tudi iz Montebella Vicentina.²⁵⁴ V Este nastopa med drugim s certoškimi fibulami IX. vrste²⁵⁵ in predrto pasno spono zgodnjelatenske sheme v grobu Capodaglio 31, ki ga je Frey uvrstil med predstavnike stopnje Este III pozno.²⁵⁶ Tej različici so zelo podobne srebrne fibule iz Spine, ki jih je De Marinis opredelil kot tip Valle Pega 136 A; zanj je značilen še večji disk in kroglast zaključek noge, ki se nadaljuje v vrat in zaključuje s konično razširitvijo. V grobovih Valle Pega v Spini se pojavljajo skupaj z rdečefiguralno keramiko iz druge četrtine 4. st. pr. n. št. K temu tipu je pripisal še srebrni primerek iz estenskega groba Villa Benvenuti 123, ki je med drugim vseboval certoške fibule X. vrste,²⁵⁷ pa tudi fibule srednjelatenske sheme ter orožje (plavutaste sekire, latenski meč in umbo); ta grob je datiran v čas 250–100 pr. n. št.²⁵⁸

²⁴⁷ *Pela, gr. 10; Casa di Ricovero, gr. 217*: Frey 1969, T. 30: 5; Peroni et al. 1975, 144 ss, Fig. 49: 3; Chieco Bianchi, Calzavara Capuis 1985, 224 ss, 143–144.

²⁴⁸ Teržan 1976, 391 s, sl. 59; Gabrovec, Čović 1987, 903.

²⁴⁹ Parzinger 1988, Taf. 143.2: 3; Glunz 1997, Karte 20.

²⁵⁰ Říhový 1993, 187, T. 16: 187.

²⁵¹ Gedl 2004, T. 55: 256, 257.

²⁵² De Marinis 1981, 216 s, Fig. 3, T. 29–31, 36, 43: 8–15, 44, 45.

²⁵³ Damiani et al. 1992, 232, T. 63: 963, 53: 751, 760, M: 545, N: 546.

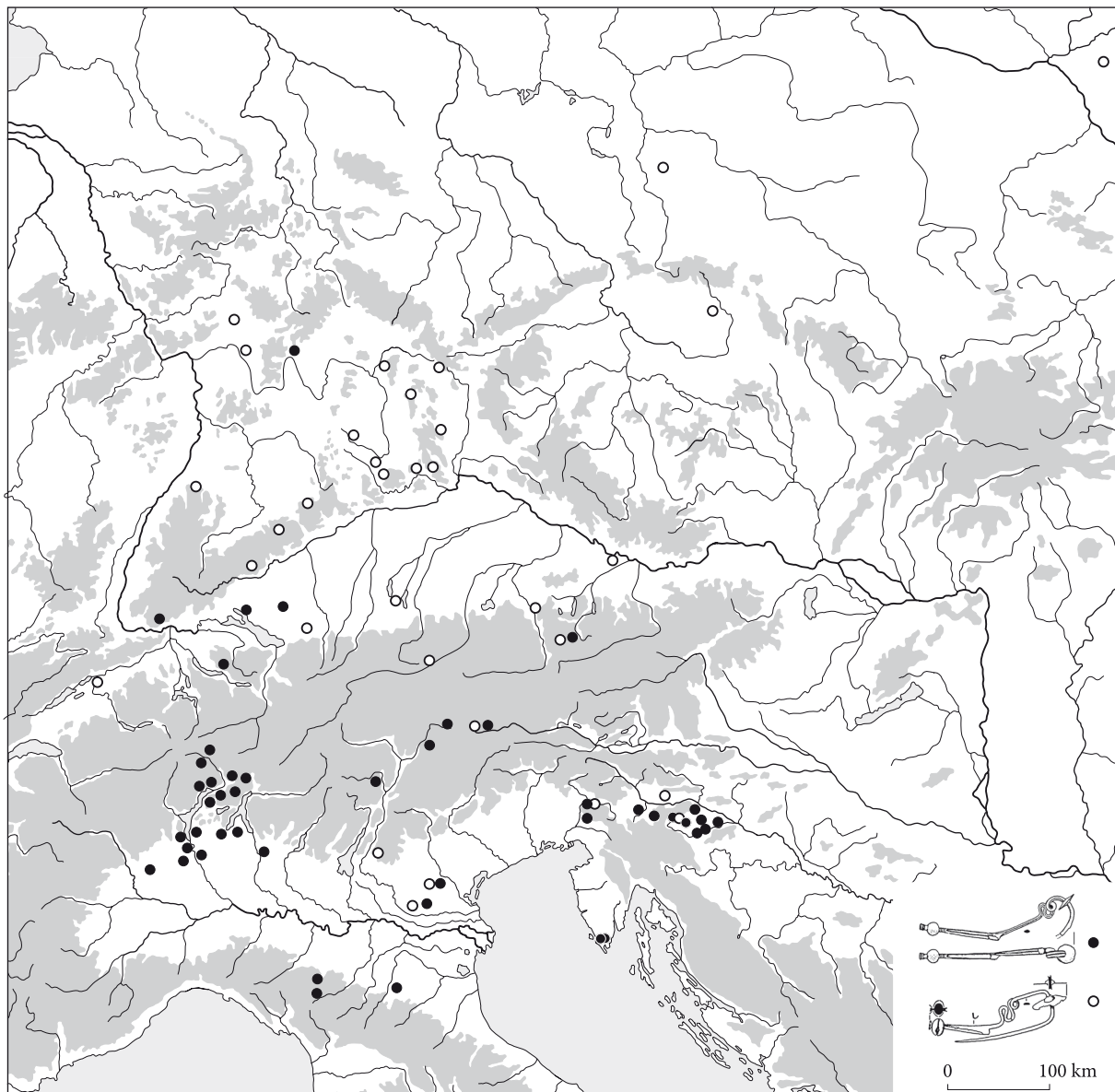
²⁵⁴ Bondini 2005, 228, T. 7: 35.

²⁵⁵ Teržan 1976, 355, 373, pril. 1.

²⁵⁶ Frey 1969, T. 33: 5.

²⁵⁷ Teržan 1976, 355, pril. 1, 2.

²⁵⁸ Capuis, Chieco Bianchi 2006, 289, T. 158: 83.

Karta 11: Razprostranjenost kačastih fibul različic VIIc (●) in VIId (○). Za najdišča v Sloveniji glej seznam 7.

Map 11: Distribution of serpentine fibulae Variants VIIc (●) and VIId (○). For the sites in Slovenia see List 7.

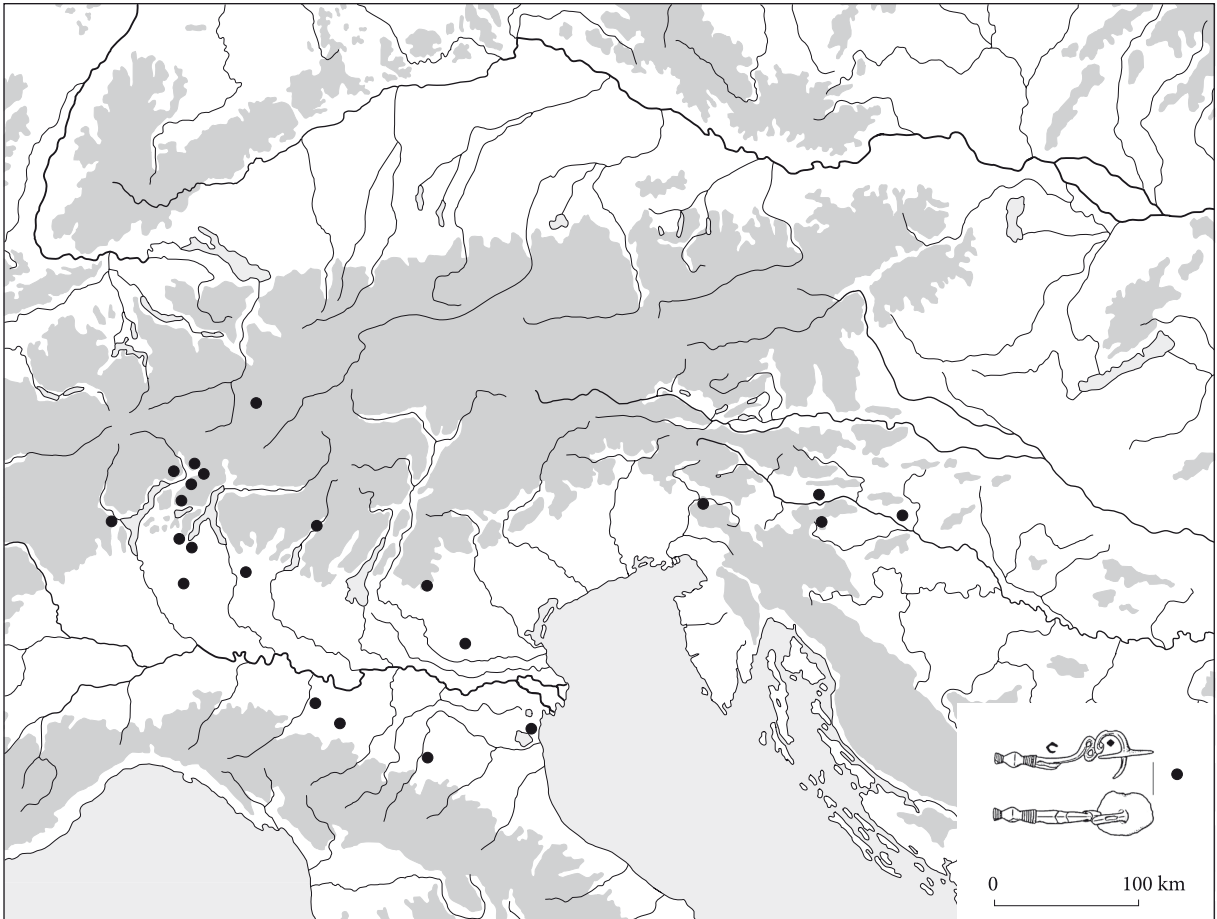
(po / after Kossack 1959, Abb. 4: 10, 11: 32, T. 93: 7; Primas 1970, T. 18: A3,B4, 19: D4–6; 22: D4, 26: 13, 27: A11, 32: A,B2,F2, 40: A3–5,C3–6,D3–4, 43: A4, 44: A1,D2, 46: C3; Mansfeld 1973, Listen 23, 24, 27, 40–42; Lunz 1974, T. 54: 2; von Eles Masi 1986, T. 170–174; Damiani et al. 1992, T. 63: 957,960; Říhový 1993, T. 16: 187; Glunz 1997, Karte 20, 21; Mihovilić 2001, T. 54: 13,15–20; Gedl 2004, T. 55: 257; Orlič 2011, sl. 5, T. 1: 2,4)

Vzhodno mejo pojava različice VIIe označujejo najdišča na ozemlju današnje Slovenije (seznam 7; karta 12). Na Mostu na Soči so bili med Szombathyjevimi izkopavanji odkriti trije primerki, eden je predstavljal edini pridelek v grobu, druga dva sta bila najdena skupaj s fragmentom certoške fibule X. vrste v grobu 2318, ki je časovno opredeljen

v stopnjo Sv. Lucija IIc.²⁵⁹ Bogatejša sta grobna sestava, ki ju je na Mostu na Soči izkopal Mlinar, kronološko zgovoren pa je zlasti inventar groba 1 s Pucarjevega roba. Ta grob je poleg para kačastih fibul različice VIIe vseboval še eno certoško vrsto VIIa,²⁶⁰ zaklepni nož ali britev s koščenim okrašenim

²⁵⁹ Teržan 1976, 364, sl. 34.

²⁶⁰ Ibid., 385 ss, pril. 1.

Karta 12: Razprostranjenost kačastih fibul različice VIIe. Za najdišča v Sloveniji glej seznam 7.
 Map 12: Distribution of serpentine fibulae Variant VIIe. For the sites in Slovenia see List 7.
 (po / after De Marinis 1981; Damiani et al. 1992, T. 63: 963; Bondini 2005, T. 7: 35)

ročajem, glineno kelihasto posodo svetolucijskega tipa in uvožen atiški *skyphos* (t. 13),²⁶¹ ki dajejo oporo za časovno opredelitev pokopa v stopnjo Sv. Lucija IIc. V kakšnih kontekstih so bile odkrite na dolenskih najdiščih, ni znano, glede na analogije drugod pa bi jih lahko postavili na konec starejše železne dobe, tj. v čas negovskih čelad.²⁶²

SKLEP

Po zbranih podatkih je bilo na teritoriju Slovenije najdenih približno 1500 kačastih fibul, od tega je v tipološko analizo vključenih 1025 primerkov, ki sem jih razvrstila v sedem osnovnih tipov in več različic (sl. 9). Zabeležene so na številnih najdiščih

v zahodnem in osrednjem delu Slovenije, medtem ko se dlje proti vzhodu očitno niso razširile (karta 1). Večina jih izvira iz grobov, od tega kar dve tretjini iz nekropole na Mostu na Soči, nekaj primerkov je bilo najdenih v naselbinah,²⁶³ pet ali šest jih pripada depojskim sestavam,²⁶⁴ trije pred-

²⁶³ Griže – Sv. Mihael (tip IV): Guštin 1979, T. 6: 1 (Štorje); Most na Soči (tipa V in VI): Svöljšak 1983, 203; Cunja, Mlinar (ur.) 2010, Kat. št. 47; Dragomelj? (frag. loka): neobjavljeno, NMS P 22891; Podbočje – Stari grad (tip V): neobjavljeno, NMS P 27409; Rifnik (tip IV in neopredeljeni fragmenti): neobjavljeno, PM Celje; Stari grad nad Uncem (tip V): neobjavljeno, NMS 19844; Štanjel (tip VI): Vinazza 2011, T. 1: 13; Zagorje – Čepna (različica IIIb3): Guštin 1979, T. 3: 1.

²⁶⁴ Mušja jama pri Škocjanu (italski tip s spiralno nogo): Szombathy 1912, 159, Fig. 152; Šempeter pri Gorici (različice IIIa5, IVb, VIIb): Furlani 1996, sl. 4: 6–8; Mengeš – Gobavica (fragm. noge): neobjavljeno, NMS P 21702;

²⁶¹ Mlinar 2008, 28, T. 2: 4,5.

²⁶² Gabrovec, Čović 1987, 903.

stavlja vodne najdbe,²⁶⁵ za nekatere pa podatkov o okoliščinah odkritja ali o najdišču nimamo.²⁶⁶

Pojavu kačastih fibul na tem prostoru lahko sledimo v daljšem časovnem razponu, ki sega od pozne bronaste dobe (Ha B) do konca starejše železne dobe. Najzgodnejši primerki so redki (sl. 8: 1–3) in verjetno predstavljajo import ali lastnino prišlekov iz daljnih krajev, bodisi iz japonskega kulturnega okolja ali iz Italije. Večji prodor kačastih fibul je v jugovzhodnoalpskem svetu zaznaven v sredini 7. st. pr. n. št., v stopnjah Sv. Lucija Ic = Notranjska IIIb = Stična,²⁶⁷ ko so se tu pojavile oblike s kroglastima stranskima izrastkoma na loku (sl. 8: 4) ali s pestiči in zanko različice IIIa1 (sl. 3a: 1,2; karta 3), ki imajo korenine na Apeninskem polotoku in markirajo čezjadransko pot iz južne in srednje Italije. Bolj ali manj sočasno s slednjimi sta se pojavila tip I s središčem v Poadižju (sl. 1; karta 2) in tip II, ki pa je številnejše zastopan na območju Slovenije (sl. 2; karta 2). V ta čas sodi tudi prvi pojav različice VIIb (sl. 7: 4,5; karta 10), ki je bila razširjena v zahodnohalštatskem krogu in v Padski nižini.

V 6. st. pr. n. št., tj. ob koncu stopenj Sv. Lucija Ic2 oz. Stična 2 in v Sv. Lucija IIa oz. v stopnji kačastih fibul, so se tod razmahnile umetelno izdelane zaponke, ki jih krasijo pestiči in rozete, včasih tudi figurice ptic. Posebej so bile priljubljene v svetolucijski noši, kjer naletimo tudi na redkejši različici IIIa2 in IIIa3 (sl. 3a: 3,4); prva se navezuje na estenski krog, druga pa na kulturni krog Golasecca (karta 3). Poleg tega je v zapuščini svetolucijske skupnosti tudi nekaj izjemnih primerkov z okraski in oblogo iz jantarja, ki jih lahko primerjamo s filigranskimi izdelki iz etruščanskega prostora. Običajnejšo izvedbo predstavljata različici IIIa4 in IIIa5 (sl. 3a: 5–10), ki jima lahko sledimo od Padske nižine do severnega obrobja Alp, z največjo gostoto najdišč na območju kulture Golasecca (karta 4). V slednjem kulturnem okolju lahko iščemo korenine železnih primerkov različice VIIa (sl. 7: 1–3; karta 10). Stike s skupnostmi v Padski nižini in alpskem svetu prav

tako odraža različica IIIb2 (sl. 3b: 3–5; karta 6); podobne izdelke je ustvarila notranjska skupnost, ki pa se izven njenega teritorija niso razširili (sl. 3b: 6,7; karta 6), medtem ko imajo gracilni primerki z Libne primerjavo tudi v Panoniji (sl. 3b: 1,2; karta 6). Produkt jugovzhodnoalpskega delavniškega kroga so kačaste fibule tipov IV–VI (sl. 4–6; karte 7–9), ki so tipične tako za svetolucijsko kot dolensko nošo v času stopenj Sv. Lucija IIa oz. kačastih fibul po kronološki shemi za dolensko halštatsko skupnost.²⁶⁸

Konec 6. in v prvi polovici 5. st. pr. n. št., tj. v času Sv. Lucija IIb oz. stopnje certoških fibul v jugovzhodnoalpskem svetu,²⁶⁹ so jih postopno izpodrinile t. i. certoške fibule. Med kačastimi fibulami, ki so se obdržale še v tem času, je nova različica IIIa7 (sl. 3a: 13; karta 5), poimenovana kot tip Cerinasca d'Arbedo, ki je izšel iz kulturnega kroga Golasecca. Tudi tip VII se je razvil v novi različici, to sta VIIc in VIId s trakastim lokom in zanko ter profiliranim zaključkom noge in širokim diskom (sl. 7: 6–11; karta 11). Različica VIId je na ozemlju Slovenije slabo zastopana in je odraz širjenja kulturnih vplivov s severnega obrobja Alp. Poreklo različice VIIc oz. Tessiner Typus po Parzingerju pa je moč iskati v kulturi Golasecca, enako kot za različico VIIe (sl. 7: 12; karta 12), ki predstavlja najmlajšo izvedbo kačastih fibul. Slednjo lahko datiramo v čas Sv. Lucija IIc oz. stopnjo negovskih čelad na Dolenskem;²⁷⁰ pojavlja se še v 4. st. pr. n. št., iz središč v Padski nižini so znani primerki iz dragocenih kovin, medtem ko so v prostoru kulture Golasecca običajno izdelane iz bronu.

S kačastimi fibulami so povezane še nekatere novosti v noši in oblikovanju. Bile so prve fibule, ki so jih pričeli nositi tudi moški; ti so za spenjanje oblačil poprej uporabljali igle, poslej pa v glavnem le fibule. Pri dolenskih opravah je to očitneje zaradi kombinacij z orožjem, medtem ko je v svetolucijski skupnosti moško nošo težje prepoznati, ker tam niso imeli navade prilagati orožja v grob. Kljub temu bi moške pokope lahko slutili v primerih, ko so bile take fibule najdene v kombinaciji z iglo, nožem ali šilom, ter v tistih grobovih, v katerih so kačaste fibule edini pridelek poleg posodja.

V funkcionalnem smislu predstavlja novost disk ali gumb na prehodu iz loka v iglo, ki ga zasledimo še pri nekaterih mlajših vrstah fibul, denimo pri

Stari trg pri Ložu – Ulaka? (različica IVb): neobjavljeno, NMS P 21349.

²⁶⁵ Ljubljana (različica IIIa7, VIc, VIIb): Turk et al. (ur.) 2009, 220–221: 28g,i,j.

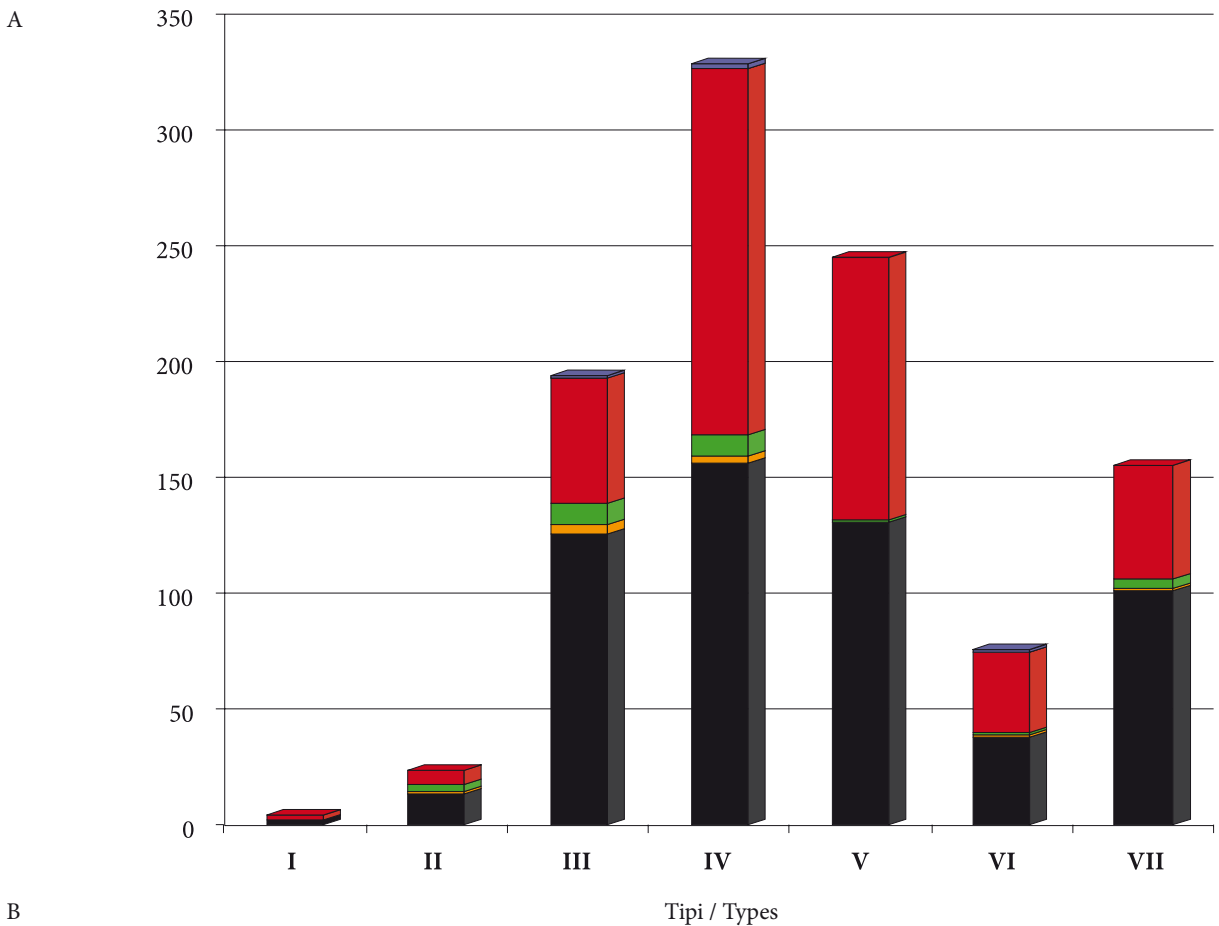
²⁶⁶ Laknice (različica Va): neobjavljeno, NMS P 1649, 1650; Log – Špičasti hrib (različica IVb): neobjavljeno, NMS P 1645; iz neznanih najdišč (različice IIIb, IIIa, IVb): neobjavljeno, NMS P 13184, 13185 / 1–3.

²⁶⁷ Primerjalna kronološka tabela: Gabrovec, Čović 1987, 903.

²⁶⁸ Gabrovec 1987, 78, 134; Gabrovec, Čović 1987, 903.

²⁶⁹ Teržan, Trampuž 1973, 436: sl. 5; Teržan 1976, 392: sl. 59; Gabrovec, Čović 1987, 903; Dular 2003, 99 ss, sl. 51.

²⁷⁰ Glej op. 271.

B

Skupine / Groups	I	II	III	IV	V	VI	VII
Sv. Lucija	2	14	126	156	131	38	101
Gorenjska		1	4	3		1	1
Notranjska-Kras		3	9	10	1	1	4
Dolenjska	2	6	54	158	113	35	49
Štajerska			1	2		1	

C

Stopnje / Phases	Tipi / Types							Stopnje / Phases
SV. LUCIJA	I	II	III	IV	V	VI	VII	DOLENJSKA
Ic		IIa	IIIa1				VIIb	Stična
IIa		IIb	IIIa2-IIIa5				VIIa	Kačaste fibule Serpentine Fibulae
IIb			IIIa7				VIIc VIId	Certoške fibule Certosa Fibulae
IIc							VIIe	Negovske čelade Negova Helmets

Sl. 9: A – Kvantitavno razmerje med posameznimi tipi kačastih fibul z območja Slovenije; B – številčna zastopanost posameznih tipov po kulturnih skupinah; C – časovni razpon pojavljanja posameznih tipov.

Fig. 9: A – Quantitative ratio of individual types of serpentine fibulae from the territory of Slovenia; B – frequency of individual types in relation to cultural groups; C – chronological span of individual types.

trakastih in certoških II. vrste; tudi te so značilne za obravnavani prostor in zrcalijo ustvarjalnost jugovzhodnoalpskih delavnic.²⁷¹

Tipokronološka analiza je na splošno pokazala, da so kačaste fibule ne le pomemben kronološki, temveč tudi kulturni indikator, ki odraža mrežo stikov in povezav ter različna vplivna območja. V njihovi idejni zasnovi bi lahko videli splošni modni trend, ki je zajel predvsem Apeninski polotok in Alpe.

²⁷¹ Teržan 1976, 348 ss, pril. 1; Parzinger 1988, 110, Taf. 144.1: 1, 144.2: 1.

Zahvala

Za podatke o kačastih fibulah v muzejskih zbirkah se najlepše zahvaljujem Almi Bavdek (Notranjski muzej Postojna), Saši Djura Jelenko (Koroški pokrajinski muzej Slovenj Gradec), Barbari Jerin (Narodni muzej Slovenije), Ani Kruh (Goriški muzej Kromberk – Nova Gorica), Darji Pirkmajer (Pokrajinski muzej Celje), Ireni Šinkovec (Mestni muzej Ljubljana), Janji Železnikar (Medobčinski muzej Kamnik), Radovanu Cunji (Pokrajinski muzej Koper), Danilu Breščaku (Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto), Borutu Križu (Dolenjski muzej Novo mesto) in Mihi Mlinarju (Tolminski muzej Tolmin) ter Georgu Tiefengraberju (Institut für Südostalpine Bronze- & Eisenzeitforschung, Graz). Za oblikovanje kart dolgujem zahvalo Mateji Belak (Inštitut za arheologijo ZRC SAZU), za koristne pripombe k članku pa Bibi Teržan (Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani) ter Janezu Dularju in Draganu Božiču, sodelavcema Inštituta za arheologijo ZRC SAZU.

- BADER, T. 1983, *Die Fibeln in Rumänien*. – *Prähistorische Bronzefunde* 14/6.
- BALEN, J. et al. (ur. /eds.) 2003, *Na tragovima vremena: iz arheološke zbirke Mateja Pavletića*. – Arheološki muzej Zagreb, Katalog izložbe (2004), Zagreb.
- BARTH, F. E. 1969, *Die hallstattzeitlichen Grabhügel im Bereiche des Kutscher bei Podsemel (Slowenien)*. – *Antiquitas Reihe* 3, Bd. 5.
- BATOVIĆ, Š. 1976, Le relazioni culturali tra le sponde adriatiche nell'età del ferro. – V / In: *Jadranska obala u protohistoriji. Kulturni i Etnički problemi*, 11–93, Zagreb.
- BEINHAEUER, K. W. 1985, *Untersuchungen zu den eisenzeitlichen Bestattungsplätzen von Novilara (Provinz Pésaro und Urbino, Italien)*. *Archäologie – Anthropologie – Demographie; Methoden und Modelle*. – Frankfurt am Main.
- BLEČIČ, M. 2007, Reflections of Picens Impact in the Kvarner Bay. – V / In: M. Guštin et al. (ur. / eds.), *Piceni ed Europa*, *Archeologia di frontiera* 6, 109–122.
- BOLTA, L. 1981, *Rifnik pri Šentjurju. Poznoantična naselbina in grobišče / Rifnik – spätantike Siedlung und Gräberfeld*. – Katalogi in monografije 19.
- BONDINI, A. 2005, I materiali di Montebello Vicentino. Tra cultura veneto-alpina e civiltà di La Tène. – V / In: D. Vitali (ur. / ed.), *Studi sulla media e tarda età del ferro nell'Italia settentrionale*, *Studi e scavi* 12, 215–324.
- CAPUIS, L., A. M. CHIECO BIANCHI 2006, *Este 2. Le necropoli di Villa Benvenuti*. – *Monumenti antichi* 64, Serie monografica 7.
- CHIECO BIANCHI, A. M., L. CALZAVARA CAPUIS 1985, *Este 1. Le necropoli Casa di Ricovero, Casa Muletti Proscodimi e Casa Altonsi*. – *Monumenti antichi* 51, Serie monografica 2.
- CUNJA, R., M. MLINAR (ur. / eds.) 2010, *S fibulo v fibulo. Fibule iz Istre, s Krasa, iz Notranjske in Posočja med prazgodovino in zgodnjim srednjim vekom / Con la fibula nella storia. Fibule dall'Istria, dal Carso, dalla Carniola Interna e dall'Isontino tra preistoria e alto medioevo*. Katalog razstave. – Koper.
- DAMIANI, I., A. MAGGIANI, E. PELLEGRINI, A. C. SALTINI, A. SERGES 1992, *L' Età del ferro nel Reggiano. I materiali delle collezioni dei Civici Musei di Reggio Emilia*. – Comune di Reggio Emilia, *Cataloghi dei Civici Musei* 12.
- DE MARINIS, R. 1981, Il periodo Gloasecca IIIA in Lombardia. – *Studi archeologici* 1, 41–282, Bergamo.
- DOBIAT, C. 1982, *Funde aus der Sammlung Mecklenburg*. – *Kleine Schriften aus dem Vorgeschichtlichen Seminar Marburg* 12.
- DREKSLER BIŽIČ, R. 1962, Japodske dvodelne fibule tipa Prozor (Zweiteilige Japodische Fibeln vom Typus Prozor). – *Arheološki radovi i rasprave* 2, 295–312.
- DULAR, J. 1982, *Halštatska keramika v Sloveniji. Prispevek k proučevanju halštatske grobne keramike in lončarstva na Dolenjskem (Die Grabkeramik der älteren Eisenzeit in Slowenien)*. – *Dela* 1. razreda SAZU 23.
- DULAR, A. 1991, *Prazgodovinska grobišča v okolici Vinjega vrha nad Belo Cerkvijo / Die vorgeschichtlichen Nekropolen in der Umgebung von Vinji Vrh oberhalb von Bela Cerkev*. – Katalogi in monografije 26.
- DULAR, J. 1978, *Podzemelj*. – Katalogi in monografije 16.
- DULAR, J. 2003, *Halštatske nekropole Dolenjske / Die hallstattzeitlichen Nekropolen in Dolenjsko*. – *Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 6.

- DULAR, J., B. KRIŽ 1990, Železnodobno naselje in grobišče v Brezjah pri Trebelnem (Die eisenzeitliche Siedlung und Nekropole in Brezje bei Trebelno). – *Arheološki vestnik* 41, 531–556.
- VON ELES MASI, P. 1986, *Le fibule dell'Italia settentrionale*. – *Prähistorische Bronzefunde* 14/5.
- EROI E REGINE = EROI E REGINE. *Piceni Popolo d'Europa* 2001. – Roma.
- ETTEL, P. 1996, *Gräberfelder der Hallstattzeit aus Oberfranken*. – *Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte* 72.
- FREY, O.-H. 1969, *Die Entstehung der Situlenkunst. Studien zur figürlich verzierten Toreutik von Este*. – *Römisch-Germanische Forschungen* 31.
- FURLANI, U. 1996, Šempeter. – V / In: B. Teržan (ur. / ed.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 2 / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia 2*. – Katalogi in monografije 30, 89–124.
- GABROVEC, S. 1956, Ilirska gomila v Volčjih njivah (The illyrian tumulus at Volčje njive). – *Arheološki vestnik* 7, 62–130.
- GABROVEC, S. 1964–1965, Halštatska kultura v Sloveniji (Die Hallstattkultur Sloweniens). – *Arheološki vestnik* 15/16, 21–64.
- GABROVEC, S. 1966, Zagorje v prazgodovini (Zagorje in der Vorgeschichte). – *Arheološki vestnik* 17, 19–50.
- GABROVEC, S. 1970, Dvozankaste ločne fibule. Doprinos k problematiki začetka železne dobe na Balkanu in v jugovzhodnih Alpah (Die Zweischleifige Bogenfibeln. Ein Beitrag zum Beginn der Hallstattzeit am Balkan und in den Südalpen). – *Godišnjak* 8, *Centar za balkanološka ispitivanja* 6, 5–67.
- GABROVEC, S. 1974, Halštatske nekropole v Bohinju (Die Hallstattnekropolen in Bohinj). – *Arheološki vestnik* 25, 287–318.
- GABROVEC, S. 1976, Železnodobna nekropola v Kobaridu. – *Goriški letnik* 3, 44–64.
- GABROVEC, S. 1976–1977, La necropoli dell'età del ferro di Caporetto. – *Atti dei Civici musei di storia ed arte di Trieste* 9, 27–52.
- GABROVEC, S. 1987, Jugoistočnoalpska regija sa zapadnom Panonijom (Uvod, Dolenjska grupa, Svetolucijska grupa, Notranjska grupa, Ljubljanska grupa). – V / In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, 25–182, Sarajevo.
- GABROVEC, S., B. ČOVIĆ 1987, Zaključna razmatranja. – V / In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, 901–928, Sarajevo.
- GABROVEC, S., K. MIHOVIĆ 1987, Istarska grupa. – V / In: *Praistorija jugoslavenskih zemalja* 5, 293–338, Sarajevo.
- GABROVEC, S., A. KRUIH, I. MURGELJ, B. TERŽAN 2006, *Stična 2/1. Gomile starejše železne dobe / Grabhügel aus der älteren Eisenzeit*. – Katalogi in monografije 37.
- GEDL, M. 2004, *Die Fibeln in Polen*. – *Prähistorische Bronzefunde* 14/10.
- GENTILI, G. V. 2003, *Verucchio Villanoviana. Il sepolcreto in località Le Pegge e la necropoli al piede della Rocca Malatestiana*. – *Monumenti antichi* 59.
- GLOGOVIĆ, D. 2003, *Fibeln im kroatischen Küstengebiet (Istrien, Dalmatien)*. – *Prähistorische Bronzefunde* 14/13.
- GLUNZ, B. E. 1997, *Studien zu den Fibeln aus dem Gräberfeld von Hallstatt*. – *Linzer Archäologische Forschungen* 25.
- GUŠTIN, M. 1973, *Kronologija notranjske skupine (Cronologia del gruppo preistorico della Notranjska (Carniola Interna))*. – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 461–506.
- GUŠTIN, M. 1974, *Gomile starejše železne dobe iz okolice Boštanj (Die eisenzeitlichen Grabhügel aus der Umgebung von Boštanj)*. – V / In: *Varia archaeologica*, Posavski muzej Brežice 1, 87–119.
- GUŠTIN, M. 1976, *Libna*. – Posavski muzej Brežice 3.
- GUŠTIN, M. 1979, *Notranjska. K začetkom železne dobe na severnem Jadranu / Zu den Anfängen der Eisenzeit an der nördlichen Adria*. – Katalogi in monografije 17.
- GUŠTIN, M., T. KNIFIC 1973, *Halštatske in antične najdbe iz Javorja (Funde aus Hallstatt- und Römerzeit in Javor)*. – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 831–847.
- GUŠTIN, M., B. KRIŽ 2007, *Lady and her attire: reflections of status and cult in grave 30/4 from Ivanec near Družinska vas*. – V / In: *Scripta Praehistorica in Honorem Biba Teržan*, Situla 44, 491–503.
- GUZZO, P. G. 1972, *Le fibule in Etruria dal VI al I secolo*. – *Studi e materiali di etruscologia e antichità italiane* 11.
- HENCKEN, H. 1978, *The Iron Age Cemetery of Magdalenska gora in Slovenia*. – *Mecklenburg Collection Part 2, American School of Prehistoric Research, Bulletin* 32.
- JABLONKA, P. 2001, *Die Gurina bei Dellach im Gailtal. Siedlung, Handelsplatz und Heiligtum*. – *Aus Forschung und Kunst* 33.
- JERIN, B. 2001, *Čolničaste fibule v Sloveniji*. – Neobjavljeno diplomsko delo / Unpublished graduate thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- KNEZ, T. 1986, *Novo mesto 1. Halštatski grobovi / Hallstattzeitliche Gräber*. – *Carniola Archaeologica* 1.
- KNEZ, T. 1993, *Novo mesto 3. Kapiteljska njiva. Knežja gomila / Fürstengrabhügel*. – *Carniola Archaeologica* 3.
- KOS, P. 1973, *Koritnica ob Bači (Koritnica an der Bača)*. – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 848–873.
- KOSSACK, G. 1959, *Südbayern während der Hallstattzeit*. – *Römisch-Germanische Forschungen* 24.
- KRIŽ, B. 1997, *Novo mesto 4. Kapiteljska njiva. Gomila II in gomila III*. – *Carniola Archaeologica* 4.
- KRIŽ, B. 2000, *Novo mesto 5. Kapiteljska njiva. Gomila IV in gomila V*. – *Carniola Archaeologica* 5.
- KRIŽ, B. 2013, *Novo mesto 7. Kapiteljska njiva. Gomile I, XIV in XV / Barrows I, XIV and XV*. – *Carniola Archaeologica* 7.
- KRIŽ, B., P. STIPANČIČ, A. ŠKEDELJ-PETRIČ 2009, *Arheološka podoba Dolenjske. Katalog stalne arheološke razstave Dolenjskega muzeja Novo mesto / The archaeological image of Dolenjska. Catalogue of the permanent archaeological exhibition at the Dolenjski muzej Novo mesto*. – Novo mesto.
- KROMER, K. 1959, *Brezje*. – *Arheološki katalogi Slovenije* 2.
- KRUH, A. 2008, *Gomila 5 ali Tratarjeva gomila / Grabhügel 5 oder Tratar-Grabhügel*. – V / In: S. Gabrovec, B. Teržan, *Stična 2/2. Gomile starejše železne dobe. Razprave (Grabhügel aus der älteren Eisenzeit. Studien)*, Katalogi in monografije 38 (2010), 69–131.
- LOLLINI, D. G. 1976, *Sintesi della civiltà picena*. – V / In: *Jadranska obala u protohistoriji. Kulturni i Etnički problemi*, 117–153, Zagreb.

- LO SCHIAVO, F. 2010, *Le fibule dell'Italia meridionale e della Sicilia dall'età del bronzo recente al VI secolo a. C.* – *Prähistorische Bronzefunde* 14/14.
- LUNZ, R. 1974, *Studien zur End-Bronzezeit und älteren Eisenzeit im Südalpenraum.* – Origines, Firenze.
- MANSFELD, G. 1973, *Die Fibeln der Heuneburg 1950–1970. Ein Beitrag zur Geschichte der Späthallstattfibeln.* – *Römisch-Germanische Forschungen* 33.
- MARCHESETTI, C. 1885, La necropoli di S. Lucia. – *Bollettino della Società adriatica di scienze naturali in Trieste* 9, 94–162.
- MARCHESETTI, C. 1893, Scavi nella necropoli di S. Lucia presso Tolmino. – *Bollettino della Società adriatica di scienze naturali in Trieste* 15, 1–334.
- MARCHESETTI, C. 1903, *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia.* – Società per la preistoria e protostoria della Regione Friuli-Venezia Giulia, Quaderno 3, 1981, Trieste.
- MIHOVIČIĆ, K. 2001, *Nezakcij: prapovijesni nalazi 1900.–1953. (Nesactium: prehistoric finds 1900–1953).* – Monografije i katalozi 11.
- MLINAR, M. 2002, Nove zanke svetolucijske uganke. Arheološke raziskave na Mostu na Soči: 2000 do 2001 / Sveta Lucija – new stigma to the enigma. Archaeological excavations at Most na Soči: 2000–2001. – Tolmin.
- MLINAR, M. 2008, Most na Soči (Sv. Lucija). Izkopavanja na grobišču 2000–2002. – Neobjavljeno magistrsko delo / Unpublished master thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- MLINAR, M. 2009–2010, Železnodobno grobišče pri Srpenci na Bovškem. – *Goriški letnik* 3/34 (Marušičev zbornik), 137–153.
- MONTELIUS, O. 1895, *La civilisation primitive en Italie depuis l'introduction des métaux. Ptie: Italie septentrionale.* – Stockholm.
- MOSER, K. 1900, Fund einer Schlangenfibel in Karfreit. – *Mittheilungen der K. K. Central-Commission* 26, 206.
- NAGY, M., P. SÜMEGI, G. PERSAITS, S. GULYÁS, T. TÖRŐCSIK 2012, The Iron Age hoard found at Ikervár (Vas county, Hungary) in the western region of the Carpathian basin. – V / In: Berecki, S. (ur. / ed.), *Iron Age rites and rituals in the Carpathian basin. Proceedings of the international colloquium from Târgu Mureș, 7–9 October 2011.* – Bibliotheca Musei Marisiensis, *Seria archaeologica* 5, 31–64.
- NASCIMBENE, A. 2009, *Le Alpi Orientali nell'età del ferro (VII–V) secolo a. C.* – Collana "L'Album" 15.
- NOVOTNÁ, M. 2001, *Die Fibeln in der Slowakei.* – *Prähistorische Bronzefunde* 14/11.
- OGRIN, M. 1998, Trortasta fibula v Sloveniji (Die Dreiknopffibel in Slowenien). – *Arheološki vestnik* 49, 101–132.
- ORLIČ, L. 2011, Željeznodobne fibule s nalazišta Četvrt Sv. Teodora u Puli / Iron Age Fibulae from the site of St. Theodore's Quarter at Pula. – *Histria Archaeologica* 42, 2012, 185–215.
- PARE, Ch. F. E. 1998, Beiträge zum Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit in Mitteleuropa. Teil I: Grundzüge der Chronologie im östlichen Mitteleuropa (11.–8. Jahrhundert v. Chr.). – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 45/1, 293–433.
- PARZINGER, H. 1988, *Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatène-Zeit. Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save.* – Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provincialrömischen Archäologie 4.
- PARZINGER, H. 1988–1989, Hallstattzeitliche Grabhügel bei Dobrnič (Halštatske gomile pri Dobrniču). – *Arheološki vestnik* 39–40, 529–635.
- PATEK, E. 1968, *Die Urnenfelderkultur in Transdanubien.* – *Archaeologia Hungarica* 44.
- PERONI, R. et al. 1975, *Studi sulla cronologia delle civiltà di Este e Golasecca.* – Origines, Firenze.
- PRELOŽNIK, A. 2007, Fibule picene e lucane nel Caput Adriae orientale. – V / In: M. Guštin et al. (ur. / eds.), *Piceni ed Europa*, *Archeologia di frontiera* 6, 123–134.
- PRIMAS, M. 1970, *Die südschweizerischen Grabfunde der älteren Eisenzeit und ihre Chronologie.* – Monographien zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz 16.
- PUŠ, I. 1982, *Prazgodovinsko žarno grobišče v Ljubljani (Das vorgeschichtliche Gräberfeld in Ljubljana).* – *Razprave* 1. razreda SAZU 13/2.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1993, *Die Fibeln in Mähren.* – *Prähistorische Bronzefunde* 14/9.
- RUARO LOSERI, L., G. STEFFÈ DE PIERO, S. VITRI, G. RIGHI 1977, *La necropoli di Brežec presso S. Canziano del Carso: scavi Marchesetti 1896–1900.* – *Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste. Monografie di preistoria* 1.
- SAPOUNA-SAKELLARAKIS, E. 1978, *Die Fibeln der griechischen Inseln.* – *Prähistorische Bronzefunde* 14/4.
- SPINDLER, K. 1973, Die Ausgrabungen am Magdalenenberg bei Villingen in Schwarzwald. – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 637–659.
- SPITZER, G. 1973, Ein hallstattzeitlicher Tumulus von Dragatuš (Halštatska gomila iz Dragatuša). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 780–830.
- STARE, F. 1955a, *Vače.* – *Arheološki katalogi Slovenije* 1.
- STARE, F. 1955b, Dva nova prazgodovinska grobova z Vač (Two more prehistoric burials at Vače). – *Arheološki vestnik* 6, 287–290.
- STARE, F. 1957, Polmesečne britve iz Jugoslavije (Halbmondförmige Rasiermesser aus Jugoslawien). – *Arheološki vestnik* 8, 204–234.
- STARE, V. 1960–1961, Prazgodovinske Malence (The Prehistoric Malence). – *Arheološki vestnik* 11–12, 50–87.
- STARE, V. 1962–1963, Prazgodovinske gomile iz Rovišča (Die urzeitlichen Hügelgräber aus Rovišče). – *Arheološki vestnik* 13–14, 435–467.
- STARE, V. 1964–1965, Železnodobne gomile na Vinkovem vrhu (Eisenzeitliche Grabhügel auf Vinkov vrh). – *Arheološki vestnik* 15–16, 215–257.
- STARE, V. 1962–1964, Orle pri Ljubljani. – *Varstvo spomenikov* 9 (1965), 173.
- STARE, V. 1973, *Prazgodovina Šmarjeta / Der vorgeschichtliche Komplex von Šmarjeta.* – Katalogi in monografije 10.
- STARE, V. 1980, *Kranj. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev.* – Katalogi in monografije 18.
- SUNDWALL, J. 1943, *Die älteren italischen Fibeln.* – Berlin.
- SVOLJŠAK, D. 1983, Most na Soči. – *Varstvo spomenikov* 25, 202–203.

- SZOMBATHY, J. 1912, Altertumsfunde aus Höhlen bei St. Kanzian im österreichischen Küstenlande. – *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission* 2/2 (1913), 127–190.
- ŠKVIOR JERNEJČIČ, B. 2011, Starejšeeželeznodobno grobišče Veliki Nerajec pri Dragatušu v Beli krajini / The Early Iron Age cemetery of Veliki Nerajec near Dragatuš in Bela krajina. – *Arheološki vestnik* 62, 165–230.
- TAMBURINI-MÜLLER, M. E. 2006, *La necropoli Campo del Tesoro-Lavatoio di Verucchio (RN)*. – Cataloghi delle collezioni, Museo Civico di Bologna, Bologna.
- TECCO HVALA, S. 2007, Women from Magdalenska gora. – V / In: *Scripta Praehistorica in Honorem Biba Teržan*, Situla 44, 477–490.
- TECCO HVALA, S. 2012, *Magdalenska gora. Družbena struktura in grobni rituali železnodobne skupnosti / Magdalenska gora. Social structure and burial rites of the Iron Age community*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 26.
- TECCO HVALA, S., J. DULAR, E. KOCUVAN 2004, *Železnodobne gomile na Magdalenski gori / Eisenzeitliche Grabhügel auf der Magdalenska gora*. – Katalogi in monografije 36.
- TERŽAN, B. 1974, Halštatske gomile iz Brusnic na Dolenjskem / Die hallstattzeitlichen Grabhügel aus Brusnice bei Novo mesto. – V / In: *Varia archaeologica*, Posavski muzej Brežice 1, 31–66.
- TERŽAN, B. 1976, Certoška fibula (Die Certosafibel). – *Arheološki vestnik* 27, 317–443.
- TERŽAN, B. 1987, The Early Iron Age chronology of the central Balkans: a review from the viewpoint of the southeastern Alpine Hallstatt. – *Archaeologia Iugoslavica* 24, 7–27.
- TERŽAN, B. 1990a, *Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem / The Early Iron Age in Slovenian Styria*. – Katalogi in monografije 25.
- TERŽAN, B. 1990b, Polmesečaste fibule. O kulturnih povezavah med Egejo in Caput Adriae (Die Halbmondfibeln. Über die Kulturverbindungen zwischen der Ägäis und dem Caput Adriae). – *Arheološki vestnik* 41, 49–88.
- TERŽAN, B. 1996, Sklepna beseda / Conclusion. – V / In: B. Teržan (ur. / ed.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 2 / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia 2*, Katalogi in monografije 30, 243–258.
- TERŽAN, B. 2008, Stiške skice / Stična – Skizzen. – V / In: S. Grabovec, B. Teržan, *Stična 2/2. Gomile starejše železne dobe. Razprave / Grabhügel aus der älteren Eisenzeit. Studien*, Katalogi in monografije 38 (2010), 189–325.
- TERŽAN, B. 2009, Japodska nevesta iz okolice Novega mesta / A Iapodian bride from the vicinity of Novo mesto. – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3. ser. 42, 213–230.
- TERŽAN, B., N. TRAMPUŽ 1973, Prispevek h kronologiji svetolucijske skupine / Contributo alla cronologia del gruppo preistorico di Santa Lucia. – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 416–460.
- TERŽAN, B., F. LO SCHIAVO, N. TRAMPUŽ-OREL 1984–1985, *Most na Soči (S. Lucia) 2. Szombathyjeva izkopavanja / Die Ausgrabungen von J. Szombathy*. – Katalogi in monografije 23/1, 2.
- TOMEDI, G. 2002, *Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Frög. Die Altgrabungen von 1883 bis 1892*. – *Archaeolingua* 14.
- TORELLI, M. (ur. / ed.) 2000, *The Etruscans*. – Milano.
- TRUHELKA, Č. 1904, *Der vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebette bei Donja Dolina (Bezirk Bosnisch-Gradiška)*. Bericht über die Ausgrabungen bis 1904. – Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina 9.
- TURK, P. 1996, Daticija poznobronastodobnih depojev / The Dating of Late Bronze Age Hoards. – V / In: B. Teržan (ur. / ed.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem 2 / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia 2*. – Katalogi in monografije 30, 89–124.
- TURK, P., J. ISTENIČ, T. KNIFIC, T. NABERGOJ (ur. / eds.) 2009, *Ljubljana: kulturna dediščina reke*. – Ljubljana (= TURK, P., J. ISTENIČ, T. KNIFIC, T. NABERGOJ [ur. / eds.] 2009, *The Ljubljana – a River and its Past*. – Ljubljana).
- UDOVIČ, K., P. LEBEN SELJAK 2009, *Mačkovec pri Novem mestu*. – Zbirka Arheologija na avtocestah Slovenije 8 (http://www.zvkds.si/media/images/publications/008_Mackovec_pri_Novem_mestu.pdf).
- URLEB, M. 1974, *Križna gora pri Ložu: halštatska nekropola / Hallstattzeitliches Gräberfeld Križna gora*. – Katalogi in monografije 11.
- URLEB, M. 1975, Jelšane. – V / In: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana, 153.
- VINAZZA, M. 2011, *Prazgodovinski Štanjel na Krasu – izkopavanja 2010*. – Neobjavljeno diplomsko delo / Unpublished graduate thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- WEDENIG, R. 2003, Vorbericht über die Ausgrabungen 2001 und 2002 im hallstattzeitlichen Gräberfeld von Führholz in Unterkärnten. – *Carinthia I*/193, 73–102.
- WELLS, S. P. 1981, *The Emergence of an Iron Age Economy. The Mecklenburg Grave Groups from Hallstatt and Stična*. – American School of Prehistoric Research, Bulletin 33.

Serpentine fibulae from Slovenia

Summary

According to the data gathered, the territory of Slovenia yielded roughly 1500 serpentine fibulae. They were recorded on numerous sites in western and central Slovenia, but apparently did not spread further to the east (*Map 1*). The different forms of serpentine fibulae form part of various typologies and are known in the literature under descriptive names or under codes, while some also bear site names. (*Fns. 2–4*).

In this contribution, a uniform nomenclature is proposed for the formal spectre of the serpentine fibulae from Slovenia with a division into seven basic types and subdivision into several variants (*Figs. 1–7; Lists 1–7*). The typological analysis included the published as well as several unpublished examples, primarily kept in the Slovenian museums. The analysis did not include the serpentine fibulae from the Most na Soči cemetery excavated by Marchesetti in 1884–1893, which are kept in the Civico Museo di Storia ed Arte in Trieste and for the most part unpublished. The serpentine fibulae from Slovenia also include forms represented with either a single or with two examples (*Fig. 8*). (*Fns. 5–67*)

The earliest known examples of serpentine fibulae from Slovenia were found in the cave of Mušja jama and in the cemetery Brežec near Škocjan, in the hinterland of the north Adriatic (*Fig. 8: 2*), and at Prečna near Novo mesto in the Dolenjska region (*Fig. 8: 3*). The hoard at Mušja jama had been accumulating through several centuries, from Bronze Age D/Ha A1 to the late seventh century BC. Its contents are of a varied provenance, whereby the serpentine fibula with a spiral foot (*Fig. 8: 1*) has the closest analogy in a hoard find from Limone near Livorno, dating to Ha B. The cemetery at Brežec yielded a pin with a globular head and a disc on a perforated neck (*Fig. 8: 2*), which could be attributed to a two-piece serpentine fibula *per analogiam* with the examples on the Apennine Peninsula and the hinterland of the north-eastern Adriatic coast. The closest parallels for the fragment from Brežec are the fibulae with such pins from Kompolje and Grižane, dated to the 10th/9th century BC. Another two-piece serpentine fibula was found in a grave at Prečna near Novo mesto, of which only a saddle-shaped bow widened to form a leaf is preserved (*Fig. 8: 3*). Teržan compared it to the fibulae from the Iapodic areas, dating to Ha

B–C, which formed part of the Adriatic *koine* in their basic idea. The find from Prečna near Novo mesto is a foreign object in Dolenjska. A similar example was unearthed at Sághegy in Pannonia, which attests to long-distance trading. In regard to function, such fibulae were supposedly used to tie the hair or to attach a head-covering. (*Fns. 68–75*).

Another foreign object can be seen in the fibula (*Fig. 8: 4*) with two lateral spherical protrusions on the bow (*fibula serpeggiante con testa dell'arco radoppiata* or Type Cales) from Podzemelj. Its closest analogies come from Picenum, Etruria and south Italy, the latter from inhumation graves in Campania, and date to the second half of the seventh century BC. The context of the Podzemelj find is unknown, but the fibula may nevertheless be considered as an important witness of the contacts between the Apennine Peninsula and the south-eastern Alps. (*Fns. 76–79*)

Type I (*Fig. 1; List 1; Map 2*). More numerous in Slovenia than those above are the serpentine fibulae with two loops and an elbow. The leading cemetery of the Sveta Lucija community, at Most na Soči, revealed the iron (**Ia**) as well as the bronze variant (**Ib**), which formed part of modest burials with pottery that do not allow for the sex of the wearers to be determined. An example of Variant Ib was found together with a footed ceramic situla of Type 1 according to Dular (*Pl. 1: B*), which was most frequent in the Sv. Lucija Ic phase. A bronze example also came to light on the territory of the Dolenjska community. It was found in an urn grave under a tumulus at Magdalenska gora (*Pl. 1: A*) together with a pair of spiral wire earrings such as were worn by women until the Stična phase, but very rarely later. Another fibula of Variant Ia could be identified among the iron fragments from Vače, as yet unpublished. (*Fns. 80–84*)

The findspots of these fibulae concentrate in the area between the Adige and Piave rivers (*Map 2*). They are most numerous documented at Este, where both variants appear, in one grave they were even found together. Most of the graves with these fibulae are richer than those of the Sveta Lucija community. They were predominantly burials of women dated to Este IIIA–IIIC after Peroni (= Este II-Mitte – III-früh after Frey), i.e. from the mid-seventh to the

sixth century BC. Individual examples also came to light south of the Po (Bologna), in the area of the Golasecca culture, and even beyond the Danube Bend in Slovakia, where such a fibula formed part of the Abraham hoard. (*Fns.* 85–90)

Type II (*Fig. 2; List 2; Map 2*). Serpentine fibulae with a wavy bow were documented in the Soča Valley, Notranjska-Kras and Dolenjska regions. Variant **IIa** with a loop at the bow-to-pin transition from Most na Soči predominantly formed parts of grave groups containing pottery, more precisely footed jars and situlae of Types 1, 2 and 3, a cup of Type 3 (*Pl. 1: D*) or a bowl of Type 2 (*Pl. 1: E*) according to Dular's typology. All these ceramic forms appeared frequently in the Sv. Lucija Ic phase, except the footed situla of Type 3, which was more popular in Sv. Lucija Iia. In addition, some graves contained a fibula with a split bow shaped as a double arc (*Pl. 1: F*) and two so-called proto-Certosa fibulae (*Pl. 1: E*), dated to Sv. Lucija Ic2. In some cases the grave goods included an iron knife and a dress pin (*Pl. 1: D,E*), which point to the male costume. Variant **IIb** with a disc guard was documented together with a bronze situla (*Pl. 1: C*); such situlae with an everted rim are characteristic of Sv. Lucija Iia. (*Fns.* 91–96)

In Dolenjska, there are no known serpentine fibulae of Type II from reliable or preserved contexts. In the Notranjska-Kras region, one example of Variant **IIa** was unearthed in the cemetery at Križna gora, though not in a grave, while Variant **IIc** with a smooth bow-to-pin transition was documented in a grave of the Brežec cemetery near Škocjan, which also contained a plain bronze bracelet and remains of sheet bronze. Guštin and Gabrovec attributed these finds of Type II serpentine fibulae to Notranjska IIIB (= Sv. Lucija Ic or Stična phase), though without providing firm evidence for it. Another example of Variant **IIc** fibula is known from Nesactium and dates to the Istria III phase. (*Fns.* 97–100)

Serpentine fibulae of Type II appear in the north-east of Italy in the graves dated to Este II-spät – III-früh after Frey. Although their distribution is limited to the area between the Adige and Sava rivers (*Map 2*), the shape of the bow is related to some of the fibulae from Picenum that Lollini dates to Phase VI A. Further similar fibulae can be found in the Aegean and Caucasus (Koban), though the bow on these has more waves and goes into the pin via a loop, while the other end is hammered into a short foot. Moreover, the fibulae from the Aegean are much earlier, dated from the Submi-

noan to the Protogeometric period. This brings up the question of whether the shape of the bow indicates a transmission of the idea from the East and its gradual spread to the Apennine Peninsula and the south-eastern Alps, or whether the Picene and south-eastern Alpine examples could be seen as original. (*Fns.* 101–104)

Type III (*Figs. 3a and 3b; Lists 3a and b; Maps 3, 4*). The spread and transmission of ideas is better illustrated by the serpentine fibulae with ornaments in the shape of antennae and rosettes, also known as dragon fibulae, which in Slovenia appear in a number of variants. Variant **IIIa1** (*Fig. 3a: 1,2*) was only documented in Dolenjska (*Map 3*), though the only such fibula with a known context was found in a grave at Libna that further revealed a fibula of Variant **IIIa6**, two-looped fibulae of Type 8 after Gabrovec and boat fibulae with reticular bands on the bow (*Pl. 7: A*), the latter in use in the Stična 2 phase. Apart from Slovenia, this fibula variant also appears in south Italy, Etruria and Picenum. At Picene Novilara, it is particularly common in male graves of the seventh century BC, the same at Verucchio, while an example found at Nin on the east coast of the Adriatic possibly indicates maritime contacts (*Map 3*). They were also found in the Po Plain and sporadically in the Alpine world. Those from the cemeteries at Este can be attributed to Este IIIB1–B2 after Peroni or II-Mitte and II/III after Frey. (*Fns.* 105–115)

Variants **IIIa2** and **IIIa3** (*Fig. 3a: 3,4*) are documented in Slovenia only in the Soča Valley and even there not in great numbers (*List 3a; Map 3*). A Variant **IIIa2** fibula was found at Most na Soči in Grave 2439 (*Pl. 2*), unearthed during Szombathy's excavation, which revealed representative grave goods of the Sv. Lucija Iia phase, more precisely of its younger sub-phase (*Pl. 2*). Several examples of Variant **IIIa2** were documented in the graves at Este, dated to Este III-früh after Frey, i.e. the sixth century BC. Further examples are known from other sites in north-eastern Italy and in Etruria (Vetulonia), while Variant **IIIa3** fibulae appear in the circle of the Golasecca culture and in the northern outskirts of the Alps, one is also known from Zebrzydowa in south-western Poland. At Most na Soči, serpentine fibulae of Variant **IIIa3** were found in modest graves with pottery only, more precisely with a footed ceramic situla of Type 3 or a footed jar and a cup of Type 2 according to Dular's typology; the latter was most frequent in Sv. Lucija Ic, while Type 3 situla appeared more frequently in Iia. One of these graves

also contained a Variant IIIb2 fibula, and another one male attributes, such as a multi-knobbed pin and an iron knife. (*Fns. 116–122*)

The variants most widely spread on the territory of Slovenia were those of **IIIa4** and **IIIa5** (*Fig. 3a: 5–10; List 3a; Map 4*). The serpentine fibulae of Variant **IIIa4**, with one pair of antennae riveted to the bow and the other pair fused to it (*Fig. 3a: 5–7*), can be traced to the West Hallstatt and Venetic areas, where they were in use in Este IIIB2–IIIC after Peroni or II/III – III-früh after Frey, i.e. at the end of the seventh and in the sixth century BC. Parzinger attributed them to his Horizon 5 with a time span of 620–600 BC. In the south-eastern Alps, they were worn in the Sveta Lucija and Dolenjska groups (*List 3a; Map 4*). In the main Sveta Lucija cemetery at Most na Soči, more than a third of all the graves with Variant IIIa4 fibulae revealed these as the only fibulae of any shape; they sometimes appeared alongside multi-knobbed pins with a trumpet guard, which point to the male costume. In the remaining two thirds, the variant is combined with Variants IIIa2, IIIa5, IIIb2, VIIb, VIIc or Types IV and V. They are also combined with a three-knobbed, a long-footed fibula with a low bow or a proto-Certosa fibula characteristic of Sv. Lucija Ic2. Pottery from these graves comprises footed situlae of Types 1 and 3, a cup of Type 1 with a high handle decorated with bronze studs, a jar of Type 4, a bowl of Type 2, pithoi of Type 2 and goblets of Types 1 and 2 according to Dular's typology. The majority of these ceramic forms were most frequent in the Sv. Lucija Ila phase, except Types 1 of footed situlae and cups as well as bowls of Type 2, which appeared already in the previous phase. On the territory of the Dolenjska Early Iron Age community, Variant IIIa4 fibulae were among the jewellery of the leading representative (Grave 48/27) of the Stična 2 phase and her contemporaries at Libna and Vače. (*Fns. 123–130*)

A similar distribution and time-span can be established for the serpentine fibulae of Variant **IIIa5** (*Fig. 3a: 8–10; List 3a*) with riveted rosettes or calyces/wheels that replace the second pair of antennae. For now, the easternmost site with such a fibula is Rifnik in the Štajerska region (*Map 4*). The graves at Most na Soči revealed most of these as the only type of fibulae, sometimes appearing together with a multi-knobbed pin, but very often as the only good alongside pottery. The ceramic repertory includes characteristic forms of the Sv. Lucija Ic phase (a jar with a conical neck of Type 1, footed situlae and bowls of Types 1 and 2) or Phase

Ila (footed situlae of Type 3, a pithos of Type 2, a goblet of Type 1) according to Dular's typology. Some of these graves also contained bronze vessels (*Pl. 3: A*), which appeared in Phase Ila. Only in a third of the graves are such fibulae combined with other variants (IIIa4, IIIb2, IV, VIIa), but also with two- and three-knobbed fibulae, long-footed fibulae with a low bow and proto-Certosa fibulae and the Sv. Lucija type, while the most beautiful examples of Variant IIIa5 fibulae with amber ornaments were found in combination with two band bow fibulae in Grave 1002. The bulk of these fibulae is indicative of Sv. Lucija Ic2, except the band bow and Type Sv. Lucija fibulae, which first appeared in Phase Ila. In Dolenjska, Variant IIIa5 fibula is documented in inhumation graves with rich female jewellery and in connection with a three-knobbed fibula (*Pl. 7: B*) or a fibula with amber inlays, dated to Stična 2. (*Fns. 131–138*)

Serpentine fibulae with two pair of rosettes or antennae riveted to the bow, marked as Variant **IIIa6** (*Fig. 3a: 11,12*), are known primarily from Most na Soči. Their contemporaneity with Variant IIIa5 is evidenced by Grave 2446 from Szombathy's excavations that contained fibulae of both variants. The grave also contained a bronze situla and a glass cup. Fibulae of Variant IIIa6 appeared in some other female graves, unearthed by Marchesetti, together with a glass cup, a bronze situla and even a bronze dolium. Such bronze and glass vessels appeared towards the end of Phase Ila. One of these graves reportedly contained as many as eight serpentine fibulae that included two of Variant IIIa6, while another grave contained fourteen serpentine fibulae, two with amber ornaments. Similar examples are known from various sites in the Alpine area, while gold filigree examples from the end of the seventh and beginning of the sixth century BC are known from the Etruscan world; analogies for the serpentine fibulae with amber ornaments and an overlay can also be found at Verucchio. In Dolenjska, fibulae of Variant IIIa6 were documented in graves at Stična and Libna (*Pl. 7: A*), dated to the Stična 2 phase. (*Fns. 139–146*)

Serpentine fibulae of Variant **IIIa7** (*Fig. 3a: 13*) probably came to the south-eastern Alps from the area of the Golasecca culture, where they represented the typical fibula form in the first half of the fifth century BC. Their distribution has been studied by Primas, whereby her list was supplemented by De Marinis, who also named the variant Type Cerinasca d'Arbedo after a hoard find. The findspots of these fibulae in the Po plain serve as signposts of their

eastward expansion. The example from the River Ljubljana represents one of the easternmost finds (*List 3a; Map 5*). The fragments from Grave 48/76 at Stična could possibly be ascribed to this variant, forming part of the male outfit together with remains of spears, a rectangular belt clasp and belt attachments, while other goods included the handle of a bronze cist, a footed ceramic bowl of Type 10, a bowl with foot of Type 2 and two bowls of Type 4, according to Dular's typology. All these items support the Certosa date of the burial. At Most na Soči, a pair of Variant IIIa7 fibulae was found in combination with Type V; another such fibula is recorded in Grave 1349 from Marchesetti's excavations, which reportedly also contained a bronze situla and five Certosa fibulae, the latter clearly dating the grave to Sv. Lucija IIB. (*Fns. 147–153*)

The one-piece type of serpentine fibulae with antennae and openings in the bow, i.e. Type IIIb (*Fig. 3b; List 3b*), was already studied by Kossack, who proposed the name of Type Vače-Uffing. Guštin divided them into Types Este-Vače-Uffing (*Fig. 3b: 3–5*) and Tržišče, the latter bearing the name of a site in the Notranjska region (*Fig. 3b: 6,7*), while Glunz particularly analyzed the small examples (*Fig. 3b: 1,2*) and marked them as Form D. Examples of the latter, here marked as Variant IIIb1, are known from Slovenia only from Libna (*List 3b; Map 6*). One of these was found in a grave unearthed in 1889 in Deržanič's Tumulus 3, which also contained a plain bronze bracelet with overlapping ends, a band hair-ring and a footed jar of Type 2 according to Dular's typology and dated to the Stična phase. This variant of serpentine fibula has parallels at Hallstatt, at Sághegy in Pannonia and at Bologna to the west. (*Fns. 154–159*)

Variant IIIb2 (*Fig. 3b: 3–5*) appears in the west Alpine area and the Po Plain, but also within the Sveta Lucija and Dolenjska communities (*List 3b; Map 6*); one example was also found at Nin on the eastern coast of the Adriatic. In the Este circle, they date to Este IIIC after Peroni or III-früh after Frey. At Most na Soči, they appear predominantly together with serpentine fibulae (Variants IIIa3, IIIa4, IIIa5, IVb, VIIb, VIIc), bow fibulae with a long foot and with forms of pottery most frequently used in Phases Sv. Lucija Ic (Types 1 of a footed situla and a bowl) or IIa (a pithos of Type 2 and a footed situla of Type 1). At Rovišče in Dolenjska, one such fibula was found together with ribbed ring jewellery, an amber necklace and earrings of flat wire with a longitudinal groove and overlapping ends (*Pl. 8: A*), which in this milieu represents a jewellery set

typical of the Serpentine Fibulae phase. Variant IIIb3 (*Fig. 3b: 6,7*) is a markedly local product of the Notranjska community (*List 3b; Map 6*), dated to around 600 BC. (*Fns. 160–167*)

Type IV (*Fig. 4; List 4; Map 7*). The most frequent serpentine fibulae on the territory of Slovenia, appearing at sites from the Soča Valley to Štajerska, are those with a simple saddle-shaped bow. The primacy in quantity goes to the leading Sveta Lucija cemetery at Most na Soči, where almost half of all the graves with this fibula type excavated by Szombathy revealed it as the only fibula in the grave (47%), often also as the only grave good apart from pottery (37%). In the other half of the graves, the type is combined with serpentine fibulae of Types III, V, VI and VII (*Pl. 2*), but also the Sveta Lucija and band bow fibulae. They were rather rarely found either with earlier fibulae, such as spectacle, two-looped (*Pl. 3: C*), boat as well as two- and three-knobbed fibulae (*Pl. 4*), even those with five knobs on the bow, and with later, i.e. Certosa fibulae of Type II (*Pl. 3: D*). These combinations reveal the long-term use of Type IV serpentine fibulae into the Sv. Lucija Ic2–IIB phases. They were often found together with grooved earrings, characteristic of the Sveta Lucija female costume in Phase IIa, and sometimes with male attributes (spear, awl or knife). Rich grave groups include bronze situlae (*Pl. 2*) and a glass or a wooden cup, while the poor graves usually include a ceramic goblet (*Pl. 3: D*) or a pithos; these vessels are typical of Phase IIa. Type IV fibula was further documented in combination with Sveta Lucija pottery forms in cremation graves at Jereka (with a goblet of Type 2) and Ljubljana (with a footed situla of Type 3). (*Fns. 168–177*)

In Dolenjska, these fibulae appear in different contexts; they were found in inhumation graves under tumuli with the exception of an urn grave unearthed in a tumulus at Magdalenska gora, which represents the earliest context with this fibula type in the region as evidenced by the ceramic grave goods (a pithos of Type 4 and a jar of Type 5 after Dular). Of the preserved grave groups with this fibula type, 70% appear as the only fibulae, while in the remaining 30% they are mostly combined with serpentine fibulae of Types V, VI or VII (*Pl. 7: C, 9, 11: A*). In individual graves, the fibulae from Dolenjska appear together with a boat (*Pl. 9*), a leech, an Alpine two-knobbed, a small bow fibula with a pistil-shaped knob at the end of the foot, a band bow (*Pl. 8: B*), a proto-Certosa and a figural fibula. Contrary to the Sveta Lucija circle, they never appear together

with Type III serpentine or with Certosa fibulae. A further difference is in the costume, because Type IV serpentine fibulae were often worn with an amber necklace, ribbed bracelets and anklets as well as earrings of flat wire with a longitudinal groove and overlapping ends, which represent typical jewellery items of the women in Dolenjska in the Serpentine fibulae phase. The Sveta Lucija grave groups also differ from those of Dolenjska in vessel repertory: the latter predominantly comprise footed bowls of Type 9 but also of Types 8, 6 (*Pl. 9*) and 3, jars with a conical neck of Types 4 and 3, bowls of Types 4 and 1 after Dular (*Pl. 9*), and very rarely a footed situla and an imitation of an Apulian *krater*, but no bronze vessels. (*Fns. 178–184*)

The area of origin for the serpentine fibulae of Type IV should be sought in the territory of Slovenia (*Map 7*). Parzinger marked them as the leading south-eastern Alpine type of Horizon 6, spanning from 600 to 570/560 BC. The type seems to have appeared in the Sveta Lucija community earlier than in Dolenjska. Some examples were also found in the cemeteries at Este, dated to Este IIIC–D1 after Peroni or Este III-früh – III-Mitte after Frey, i.e. the sixth century BC. Further examples came to light elsewhere in the north Adriatic hinterland, the eastern Alpine and Pannonian regions, traceable further to the south to Istria (Nesactium, Picugi) and Nin, but also to Donja Dolina along the lower reaches of the River Sava. (*Fns. 185–190*)

Type V (*Fig. 5; List 5; Map 8*). Another product of the south-eastern Alpine workshops is the serpentine fibulae with wings. The greatest number of them was unearthed at Most na Soči, where it represented the sole fibula in a third of all the graves with this type of fibulae unearthed by Szombathy. In the remaining graves they appeared alongside serpentine fibulae of Types IV and VI, less frequently with Types III and VII. They were sometimes found in combination with a spectacle, two-looped, boat and three-knobbed fibulae or examples with five knobs on the bow, but also with Sveta Lucija (*Pl. 5: A,B*) and band bow fibulae, Types I (*Pl. 5: C*) and V Certosa fibulae and in one case with a kettledrum fibula (*Pl. 5: D*). These combinations indicate a long-term use of Type V serpentine fibulae, from Sv. Lucija Ic2 to Iib. Other grave goods include grooved earrings of the Sveta Lucija type, a bracelet with snake-head terminals, a knife and vessels. The latter mostly consist of goblets and pithoi of Types 1 and 2, some graves also revealed earlier forms (footed jars and bowls of Types 1 and 2 according

to Dular's typology), but also bronze situlae and a cist. (*Fns. 191–197*)

In comparison to the Sveta Lucija circle, the share of graves with these fibulae as the only fibula type is considerably greater in Dolenjska (roughly 56%). They also often appear with Type IV and less frequently with a band bow or a boat fibula (*Pl. 9*), or with a fibula with a spiky glass overlay. The latter two fibula types are characteristic of the Stična phase, while the combinations with Type V Certosa fibulae and a figural crossbow fibula indicate that serpentine fibulae of Type V persisted into the Certosa phase. They were usually found together with other forms of fibulae as parts of the female costume, which further included amber necklaces, ribbed or hollow ring jewellery as well as band earrings with a hook and earrings of flat wire with a longitudinal groove and overlapping ends. They appear in pairs as part of the male outfit (*Pl. 10*), together with either a bronze or an iron rectangular belt clasp, weapons (socketed axe, pairs of spears and a knife, in one case also a Scythian arrow), horse gear and a double-crested helmet. This fibula type came into fashion somewhat later than Type IIIa with antennae, which might also be considered as its predecessor. It possibly appeared later than Type IV, as suggested by the stratigraphic relationship between the graves in the tumulus at Volčje Njive. Pottery in these graves often includes footed bowls of Types 9, 11 (*Pl. 10*), 8, 6 (*Pl. 9*) and 3 after Dular, as well as bowls with indented walls and, in one case, a footed situla. Vessels were frequently covered by ceramic or bronze lids. (*Fns. 198–204*)

A list of all the serpentine fibulae with wings together with a distribution map was provided by Nascimbene (*Map 8*). The boundary of its distribution area is traced by the rare sites in the Po Delta, in the heart of the Alps and at Donja Dolina along the lower reaches of the Sava. An example of a Type Va serpentine fibula is also kept in the National Museum in Bucharest, though it was probably purchased abroad. (*Fns. 205, 206*)

Type VI (*Fig. 6; List 6; Map 9*). The eastern Alpine area is also the centre of serpentine fibulae with plates on the bow. They could be seen as the derivative of Type V, which is particularly true of Variant VIa with the upper surface of the plates shaped similarly to that on the wings of Type V. The two types often appear together in the graves of the Sveta Lucija community (*Pl. 5: B*). Furthermore, the fibulae with decorative plates were found in combination with Variants VIIb and VIIc or they

appeared as the only type of fibula. They are sometimes found alongside boat, three-knobbed (*Pl. 5: B*), Sveta Lucija and band bow fibulae (*Pl. 6: B,C*), but also with Types II and V Certosa fibulae and a crossbow fibula with a square decorative foot (*Pl. 6: D*). These combinations show that the serpentine fibulae of Type VI already appeared in Sv. Lucija Ic2 and persisted to Phase IIb. Other goods in such groups are rare and include a bracelet with snake-head terminals (*Pl. 6: A*), grooved earrings of the Sveta Lucija type, two iron knives, an awl and bronze situlae with an everted rim (*Pl. 6: B,D*), as well as pottery (a jar of Type 1 and pithoi of Types 1 and 2 according to Dular's typology). (*Fns. 207–210*)

In Dolenjska, they never appear alongside bronze vessels, but neither with other forms of fibulae with the exception of the serpentine fibulae of Type IV (*Pl. 11: A*) and in one case a pair of long-footed fibulae with a ribbed bow. The women of Dolenjska wore them in combination with amber necklaces; some also wore solid ribbed bracelets and anklets as well as earrings of flat wire with a longitudinal groove; all of them represent typical elements of the Dolenjska female costume in the Serpentine fibulae phase. They were also worn by men, as indicated by Grave Group 7/32 with a socketed axe from Brezje pri Trebelnem (*Pl. 11: B*). (*Fn. 211*)

These fibulae were not as popular as those of Types IV or V. The west boundary of their distribution is marked by the Piave river, while individual examples found their way into the heart of the Alps, into Istria and the area of Zadar (*Map 9*). In Štajerska, one such fibula was found in an inhumation grave at Rifnik with no other grave goods, while the easternmost site with these fibulae is Algyő in the Tisza river basin. (*Fns. 212–215*)

Type VII (*Fig. 7; List 7; Maps 10–12*). The serpentine fibulae of Type VII are characterized by a loop in the bow and a disc guard at the bow-to-pin transition. The variants show varied provenance and a particular development. In their basic scheme, they are close to Variant IIIa1, but without the decorative antennae.

Variant **VIIa** (*Fig. 7: 1–3; Map 10*), comprising iron examples, is not very common. At Most na Soči, two examples with a bronze disc guard and a knob at the end of the foot were found in Grave 2113 from Szombathy's excavations, in combination with two serpentine fibulae of Variant IIIa5 and two long-footed fibulae with a low bow, but also a bronze bucket with an everted rim and situla (*Pl. 3: A*). The grave is dated to the beginning

of Sv. Lucija IIa. Two examples made entirely of iron were found in Grave 2911, unearthed during Marchesetti's excavations, in combination with two other serpentine fibulae and a goblet-like vessel. At Križna gora, such a fibula was found together with a spectacle fibula, a ceramic jar and bowl in a cremation grave (Gr. 18), dated by Guštin to the Notranjska IIIb phase, while at Stična it appeared with a serpentine fibula of Type IV (*Pl. 7: C*) in an inhumation grave, which is attributed to the Serpentine fibulae phase in Dolenjska. In the cemeteries at Este, they appeared within a time span of Este IIIA–IIIC after Peroni or II-Mitte – III-früh after Frey, where the associated grave goods show that they were worn by both men and women. Such fibulae are characteristic primarily of the Golasecca culture, whence they probably arrived to the area of present-day Slovenia (*List 7; Map 10*). Parzinger considers them as a south Alpine variant within the fibulae of Horizon 6 (600–570/560 BC) together with bronze Variant VIIb and Type IV. (*Fns. 216–223*)

Bronze Variant **VIIb** (*Fig. 7: 4,5; Map 10*) has a considerably wider distribution area than the iron variant. It is primarily characteristic of the West Hallstatt circle and the Golasecca culture. Numerous examples were found in the graves at Este, both male and female, dated to Este IIB2–IIIC after Peroni or II/III – III-früh after Frey. They are also known from Etruscan Populonia, in the north-eastern Adriatic (Istria and Kvarner), the south-eastern Alps, as well as from Lower Silesia and Slovakia (Chrótnik, Smolenice). (*Fns. 224–228*)

On the territory of present-day Slovenia, they were found in the Soča Valley, Notranjska-Kras and Dolenjska (*List 7; Map 10*). The greatest number of them comes from Most na Soči, where they represent the only grave goods alongside pottery in almost half of the graves with this fibula type. The remaining graves revealed them in combination with serpentine fibulae of Types IIIa, IV, rarely with Type V, but also with other fibulae such as two-looped, boat, two- and three-knobbed, Sveta Lucija, proto-Certosa and long-footed fibulae with a low bow. These combinations suggest the use of the fibula type in the Sv. Lucija Ic2 and IIa phases. Other associated goods consist of grooved earrings of the Sveta Lucija type, basket-shaped pendants, dress pins of various shapes, an iron and a knobbed torque (*Pl. 3: B*). Pottery mostly consists of goblets and footed situlae, but also includes earlier forms, such as footed jars and bowls. Rich graves contained bronze vessels and a wooden or a glass cup (*Pl. 2*). Some of the fibulae were found with

a knife or an awl, which may be male attributes. This fibula type was not widely used in the Dolenjska community. The earliest example dates to the Stična phase, as evidenced by the rich grave goods of the leading female representative of the Stična community (Grave 48/27), in which such a fibula appears alongside boat and Type IIIa serpentine fibulae as well as fibulae with either an amber or a bone overlay. (*Fns.* 229–235)

The area of origin for Variant **VIIc** fibulae, characterized by a band or flat bow as well as a spherical foot terminal with a protrusion (*Fig. 7: 6–8; Map 11*), can be sought in the area of the Golasecca culture. Parzinger determined these as Tessiner Typus, their eastward spread being indicated by the finds in the centres in the Po Plain such as Bologna, Este and Padova, where they appear in the time span of Este IIIc–IIID2 after Peroni or III-früh – III-spät after Frey, i.e. from the sixth to the fourth century BC. De Marinis subdivided them, marking the long and slender examples (*Fig. 7: 8*) as Type Benvenuti 111, after one of the Este graves that also contained a black-glazed *kylix* from the mid-fifth century BC, and the short and massive examples (*Fig. 7: 7*) as Type Brembate Sotto, after a site of the Golasecca culture, noting that the time frame for the two was roughly the same. (*Fns.* 236–238)

These fibulae were not in wide use in the south-eastern Alps (*List 7*). At Most na Soči, they were found in combination with a boat, a Sveta Lucija, band bow, serpentine fibulae of Variants IIIa5, IIIb2, IVb and VIb, but also a figural crossbow fibula; these graves revealed only fibulae and vessels, more precisely a footed jar, a goblet, a pithos and a ceramic or a bronze situla. In Dolenjska, such fibulae appear in combination with a three-knobbed fibula of Type VII after Ogrin or a Type II Certosa fibula, but also with cylindrical earrings and hollow bronze bracelets and anklets (*Pl. 11: C*); all these items represent typical elements of the Dolenjska costume in the Certosa phase. One such serpentine fibula was found at Magdalenska gora together with a lead torque, with lead-alloy jewellery in this milieu being primarily characteristic of the Negova phase. These fibulae were also worn by men, as suggested by combinations including weapons, a rectangular belt clasp and belt attachments with rings (*Pl. 12*). (*Fns.* 239–244)

Examples of Variant **VIIId**, with a large hat-like disc guard (*Fig. 7: 9–11*), are rare finds in the south-eastern Alps, coming to light only at Most na Soči, Vače and Medvedjek (*List 7; Map 11*). At the former site, they were documented in modest graves

containing a vessel and combined with serpentine fibulae of Type IV. At Medvedjek in Dolenjska, a pair of such fibulae was found in a tumulus and formed part of the male outfit together with an iron socketed axe and a spear (Grave 1/39). The grave groups of the finds from Vače are not known, whereby the example with a wavy bow (*Fig. 7: 10*) is the only one of its kind in the south-eastern Alps and is best comparable with fibulae from Este dated to Este IIID1 after Peroni or III-Mitte after Frey, i.e. Certosa fibulae phase in Dolenjska. Serpentine fibulae of Variant **VIIId** with a hat-like disc guard and without a wavy bow were most common in the north Alpine area (*Map 11*); some are also known in Moravia (Doubravice) and west Poland (Datyń, Korytnica). (*Fns.* 245–251)

The last version of serpentine fibulae is that of Variant **VIIe** (*Fig. 7: 12; Map 12*), also known as Type Fraore after a site in the vicinity of Parma. The examples from that area are made of silver, also the example from Este, while a gilded example is known from Bologna. The variant in bronze is known from the Golasecca culture (*Map 12*), where it was found in graves together with a bronze jug, so-called *Schnabelkanne*, a Negova helmet, an openwork belt clasp of the Early La Tène scheme and a La Tène sword. Such a fibula was reportedly found in combination with a bronze *kyathos* and two red-figure *kylixes* in an inhumation grave at Bibbiano; another one is known from Montebello Vicentino. At Este, it was found alongside Type IX Certosa fibulae and an openwork belt clasp of the Early La Tène scheme in Grave Capodaglio 31, which Frey considers as a representative of his Este III-spät phase. Very similar to this variant are the silver fibulae from Spina, which De Marinis determined as Type Valle Pega136 A, characterized by an even larger disc guard and a spherical foot terminal that extends into a conical protrusion. The Valle Pega graves at Spina revealed such fibulae together with red-figure pottery from the second quarter of the fourth century BC. De Marinis also attributed the silver example from Grave Villa Benvenuti 123 at Este to this type, the grave further containing Type X Certosa fibulae, fibulae of the Middle La Tène scheme and weapons (winged axes, La Tène sword and shield boss) and dating to 250–100 BC. (*Fns.* 252–258)

The eastern boundary of Variant **VIIe** is marked by sites in the area of present-day Slovenia (*List 7; Map 12*). At Most na Soči, three examples came to light during Szombathy's excavations; one was the only good in the grave and the other two were found

together with a fragment of a Type X Certosa fibula in Grave 2318, dated to Sv. Lucija IIc. Richer grave groups were excavated at Most na Soči by Mlinar. Of those, the goods from Grave 1 at Pucarjev rob are particularly well datable: a pair of serpentine fibulae of Variant VIIe, a Type VIIb Certosa fibula, a two-piece folding knife or razor with a decorated bone handle, a ceramic goblet-like vessel of the Sveta Lucija type and an imported Attic *skyphos* (Pl. 13), all of which date the grave to Sv. Lucija IIc. For Dolenjska, the contexts of such fibulae are not known, but could be dated *per analogiam* to the end of the Early Iron Age, i.e. the Negova helmet phase. (Fns. 259–262)

***

The serpentine fibulae on the territory of Slovenia span a long period of time, from the Late Bronze Age (Ha B) to the end of the Early Iron Age. The earliest variants are rare (Fig. 8: 1–3) and probably represent either imports or personal possessions of foreigners from distant places. They indicate connections with Italy and a maritime route from the western to the eastern Adriatic coast. Serpentine fibulae penetrated the south-eastern Alpine world in greater numbers in the mid-seventh century BC, i.e. in Phases Sv. Lucija Ic = Notranjska IIIb = Stična (Fns. 269). In that time, the forms with lateral spherical protrusions on the bow (Fig. 8: 4) and with antennae and a loop of Variant IIIa1 (Fig. 3a: 1,2; Map 3) appeared, all of which have Apennine roots. Appearing more or less contemporaneously were the serpentine fibulae of Type I with its centres in the Adige Valley (Fig. 1; Map 2) and Type II, most numerous represented in the area of Slovenia (Fig. 2; Map 2), as well as Variant VIIb (Fig. 7: 4,5; Map 10), which was spread in the West Hallstatt circle and in the Po Plain.

Ornate examples of serpentine fibulae with antennae and rosettes, sometimes even birds, became widespread on the territory of Slovenia in the sixth century BC, i.e. at the end of Sv. Lucija Ic2 or Stična 2 and in Sv. Lucija IIa or the Serpentine Fibula phases. These were a particularly popular item of the Sveta Lucija costume, which also included the rarer Variants IIIa2 and IIIa3 (Fig. 3a: 3,4); the first is tied to the Este circle and the second to the Golasecca cultural milieu (Map 3). Apart from these, the legacy of the Sveta Lucija community includes several exceptional examples with ornaments and an amber overlay that are comparable to the filigree examples from the Etruscan area. Variants IIIa4 in

IIIa5 (Fig. 3a: 5–10) are more numerous and can be traced from the Po Plain to the northern fringes of the Alps, with the greatest concentration in the area of the Golasecca culture (Map 4). The roots of Variant VIIa (Fig. 7: 1–3; Map 10) can also be sought in latter cultural milieu. Ties between the communities in the Po Plain and the Alps are also indicated by Variant IIIb2 (Fig. 3b: 3–5; Map 6); similar products were created by the Notranjska community, though these were not spread outside its territory (Fig. 3b: 6,7; Map 6), while the slender examples from Libna have parallels as far away as Pannonia (Fig. 3b: 1,2; Map 6). The serpentine fibulae of Types IV–VI are products of the workshops in the south-eastern Alpine area (Figs. 4–6; Maps 7–9). They are typical of both the Sveta Lucija and the Dolenjska costumes during the Sv. Lucija IIa or Serpentine Fibula phase. (Fn. 268)

Toward the end of the sixth and in the first half of the fifth century BC, i.e. in the Sv. Lucija IIb or the Certosa Fibula phases (Fn. 269), serpentine fibulae were gradually ousted by the so-called Certosa types in the south-eastern Alpine area. The serpentine fibulae that remained in use include the new Variant IIIa7 (Fig. 3a: 13; Map 5), also known as Type Cerinasca d'Arbedo, which originated in the Golasecca culture. Type VII also developed into new variants, namely VIIc and VIId with a band bow and a loop as well as a hat-like disc guard (Fig. 7: 6–11; Map 11). Variant VIId, poorly represented in Slovenia, reflects the spread of cultural influences from the northern fringes of the Alps. The origin of Variant VIIc or Tessiner Typus after Parzinger can, on the other hand, be sought in the Golasecca culture. The same is true of Variant VIIe (Fig. 7: 12; Map 12), which represents the latest version of the serpentine fibula. It can be dated to Sv. Lucija IIc or Negova Helmet phase (Fn. 270), though it continues to be used in the fourth century BC. Examples of this variant from the centres in the Po Plain were made of precious metals, while those from the Golasecca culture area were usually made of bronze.

The serpentine fibulae brought about several novelties in costume and design. They were the first fibulae to have been worn by men, who had previously worn dress pins to fasten their clothing; afterwards, men switched to predominantly wearing fibulae. This is more apparent in Dolenjska, because male outfit is easier to be identified through the inclusion of weapons in graves. The Sveta Lucija community did not have the habit of laying weapons in graves; male burials could be identified in the graves that revealed serpentine fibulae together

with a dress pin, a knife or an awl, but also in the graves with serpentine fibulae and pottery as the sole goods in graves.

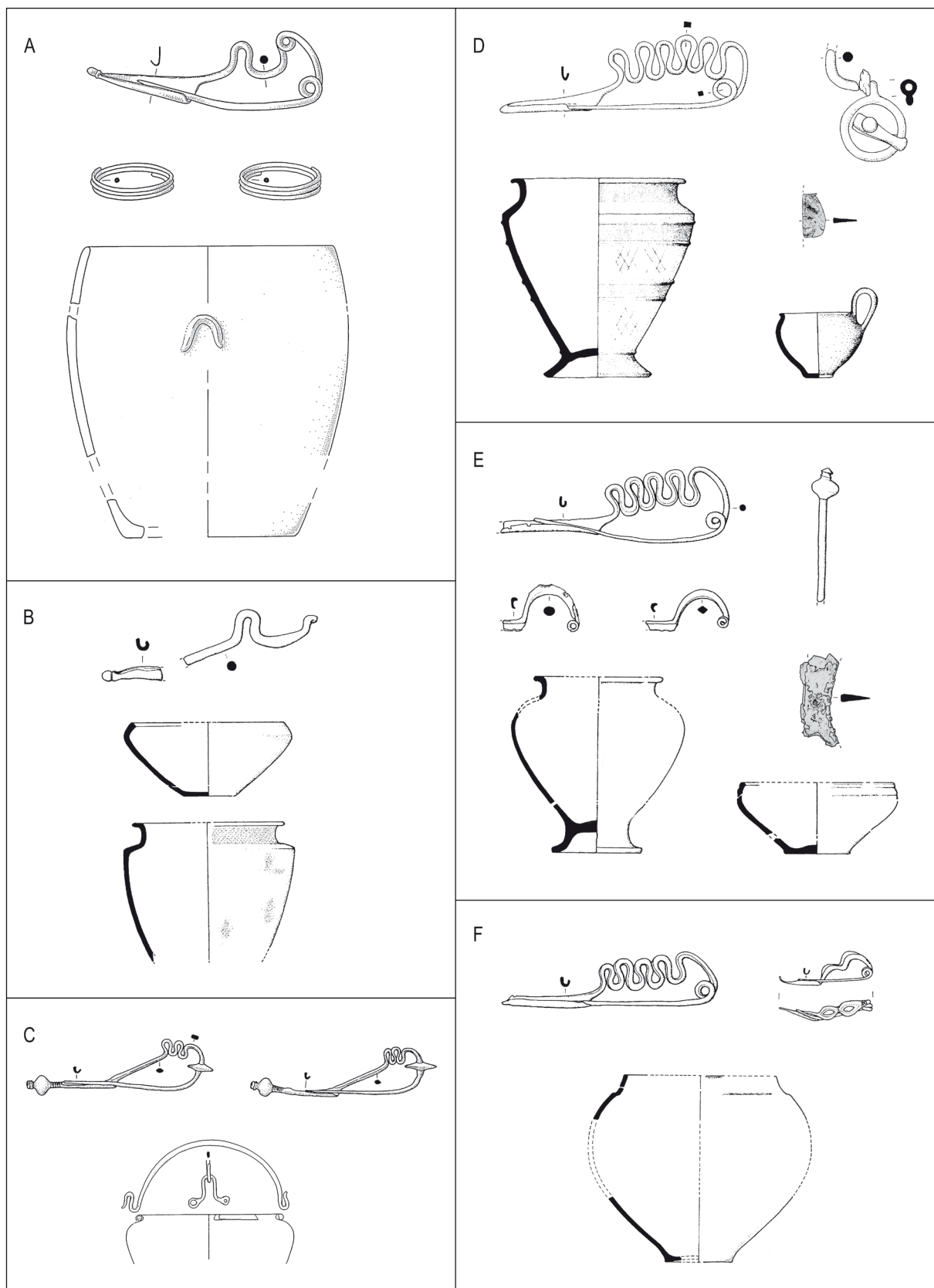
Another novelty, in the functional sense, is the disc or knob guard placed at the bow-to-pin transition. This element appears in other late types of fibulae, for example in band bow and Type II Certosa fibulae, which are also typical of the south-eastern Alps and represent an expression of the creativity of the workshops in the area.

The typo-chronological analysis has shown the serpentine fibulae to be not only important chronological, but also cultural indicators, revealing a network of contacts between various regional communities. Moreover, the analysis has shown

that their design represents a very popular fashion trend that primarily spread across the Apennine Peninsula and the Alps.

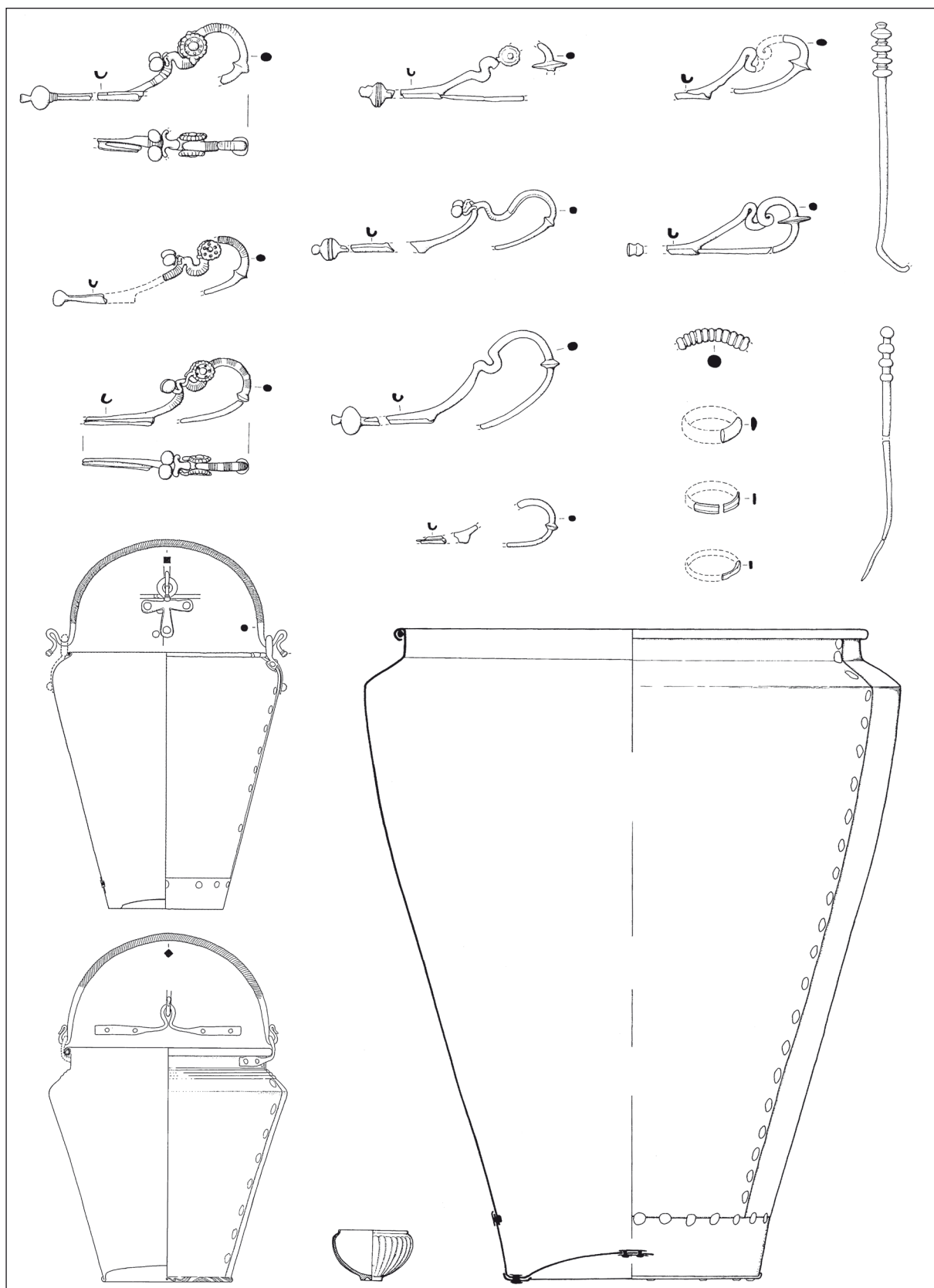
Translation: Andreja Maver

Sneža Tecco Hvala
Znanstvenoraziskovalni center SAZU
Inštitut za arheologijo
Novi trg 2
SI-1000 Ljubljana
tecco@zrc-sazu.si

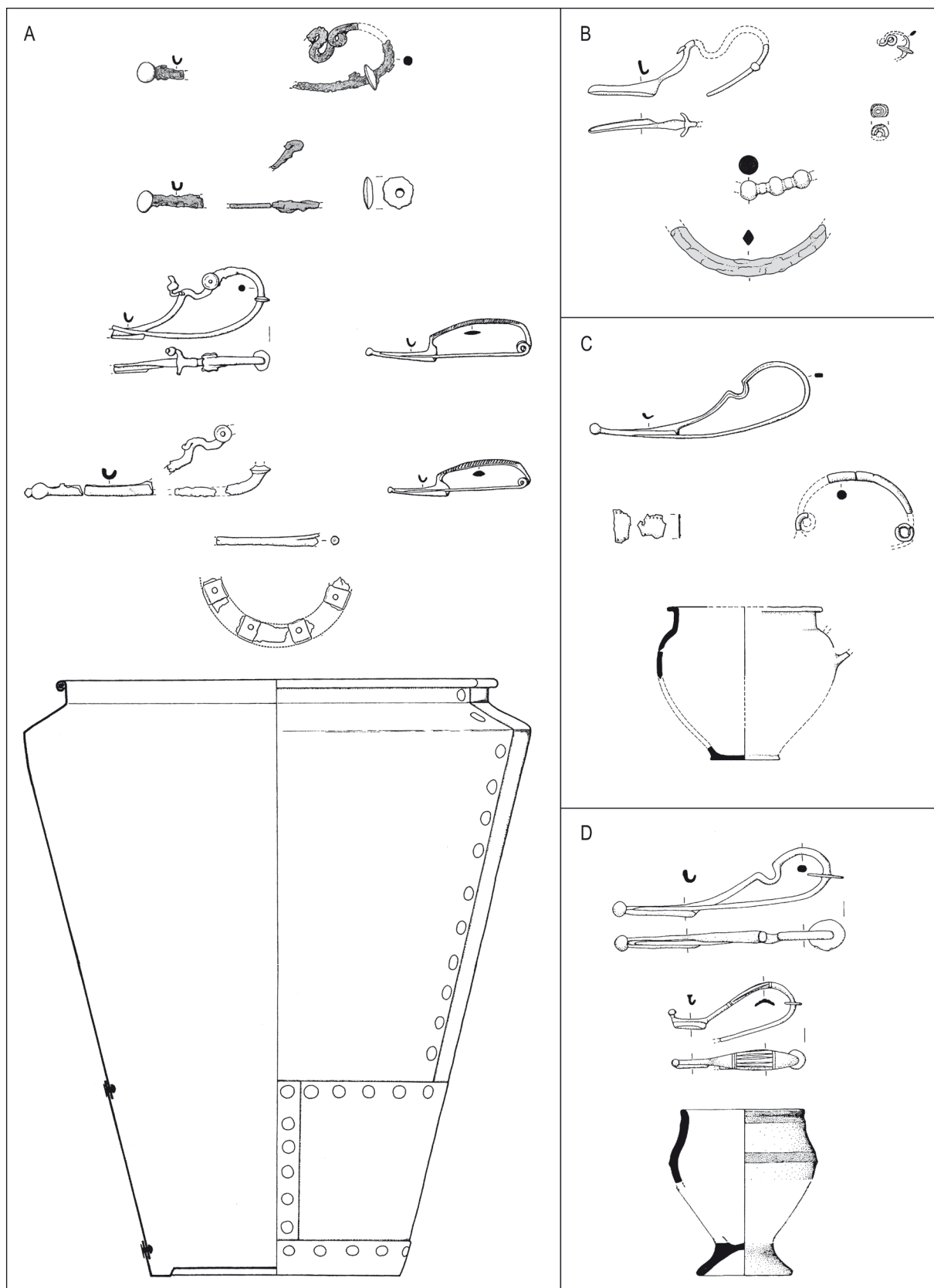

T. / Pl. 1: A – Magdalenska gora – Preloge, gr. 13/158 (po / after Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 121A); B–F – Most na Soči: B – gr. 2055; C – gr. 2340-1; D – gr. 852; E – gr. 2027; F – gr. 1463 (po / after Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 84C, 133F, 205A, 208A, 247B). M. / Scale = 1:6 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

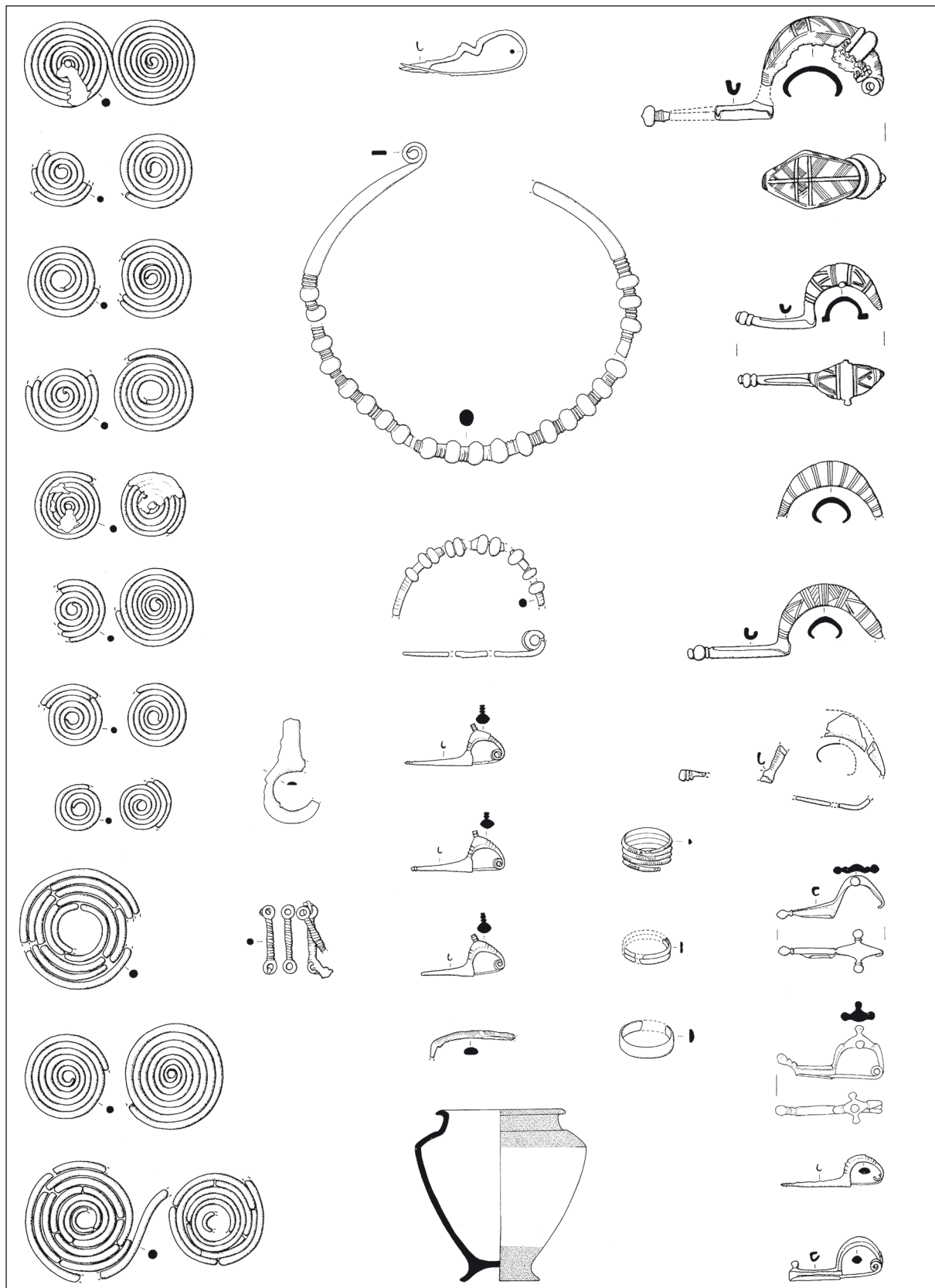

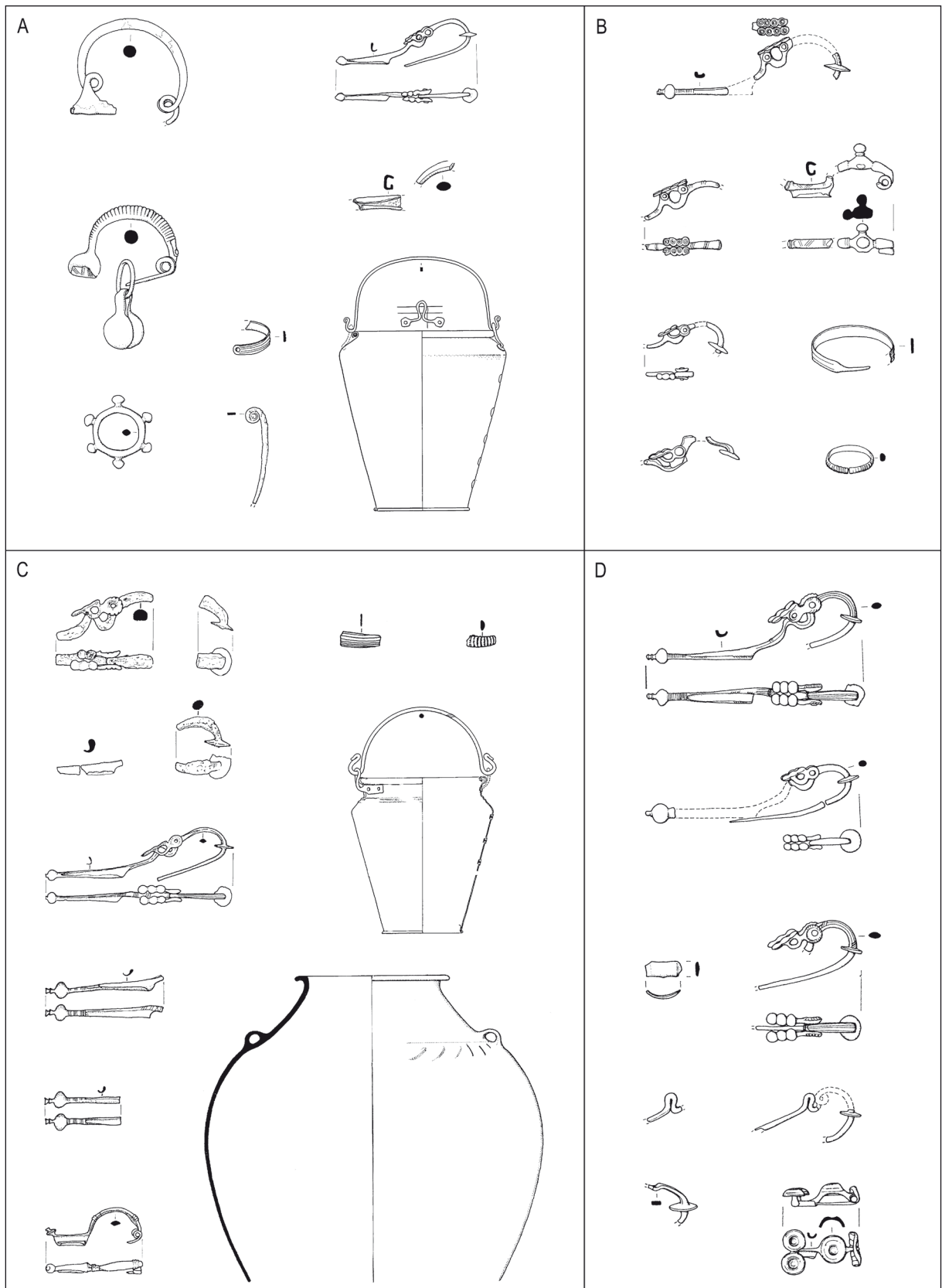
T. / Pl. 2: Most na Soči, gr. 2439 (po / after Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 260–262). M. / Scale = 1:6
posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

T. / Pl. 3: Most na Soči. A – gr. 2113; B – gr. 149; C – gr. 1103; D – gr. 698 (po / after Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 15E, 67B, 110H, 215A). M. / Scale = 1:6 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

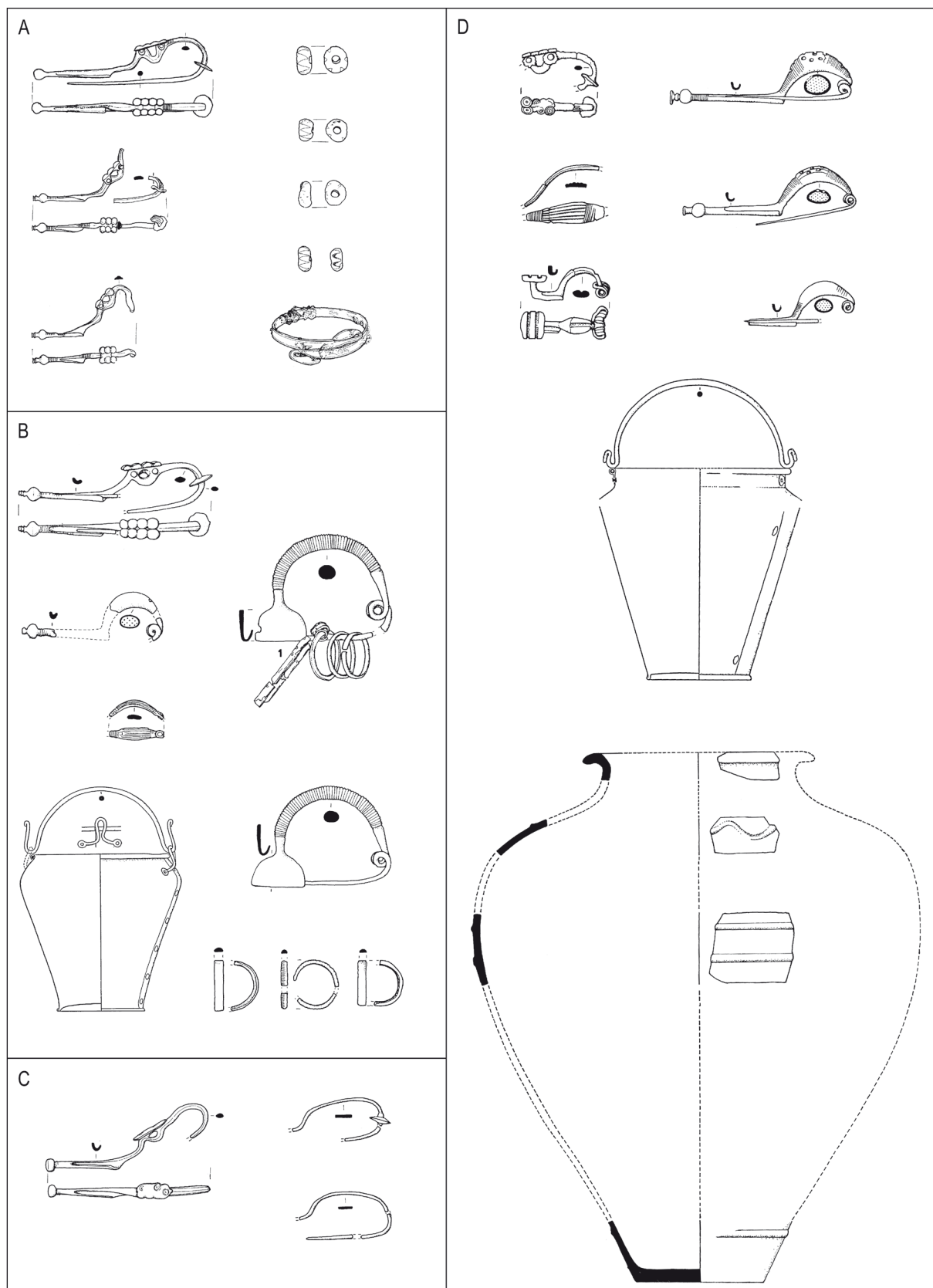

T. / Pl. 4: Most na Soči, gr. 1974 (po / after Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 195A, 196B). M. / Scale = 1:6 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

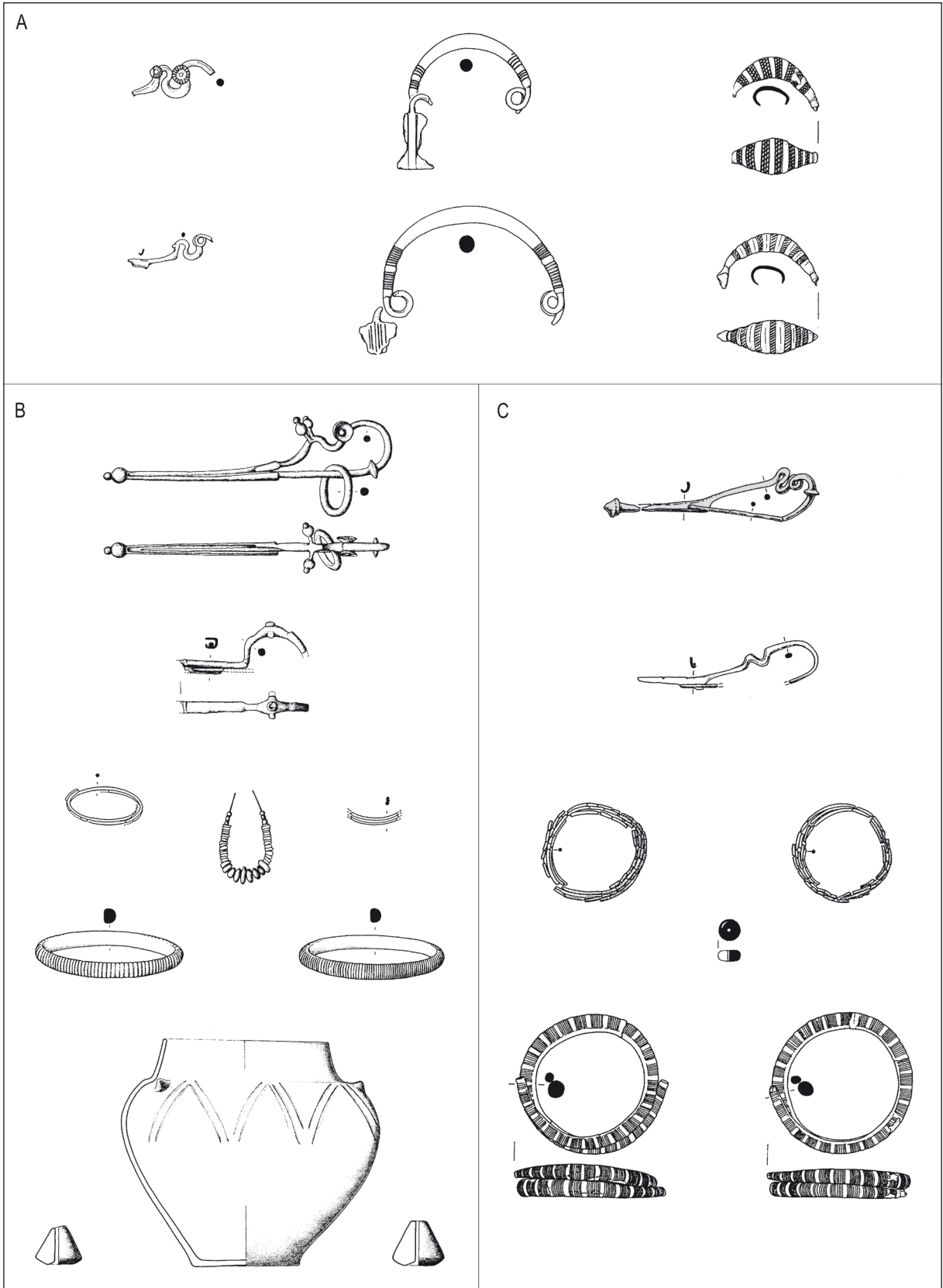

T. / Pl. 5: Most na Soči. A – gr. 1193; B – gr. 2107; C – gr. 9-1957; D – gr. 2393 (po / after Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 116E, 213A, 255D, 284A). M. / Scale = 1:6 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

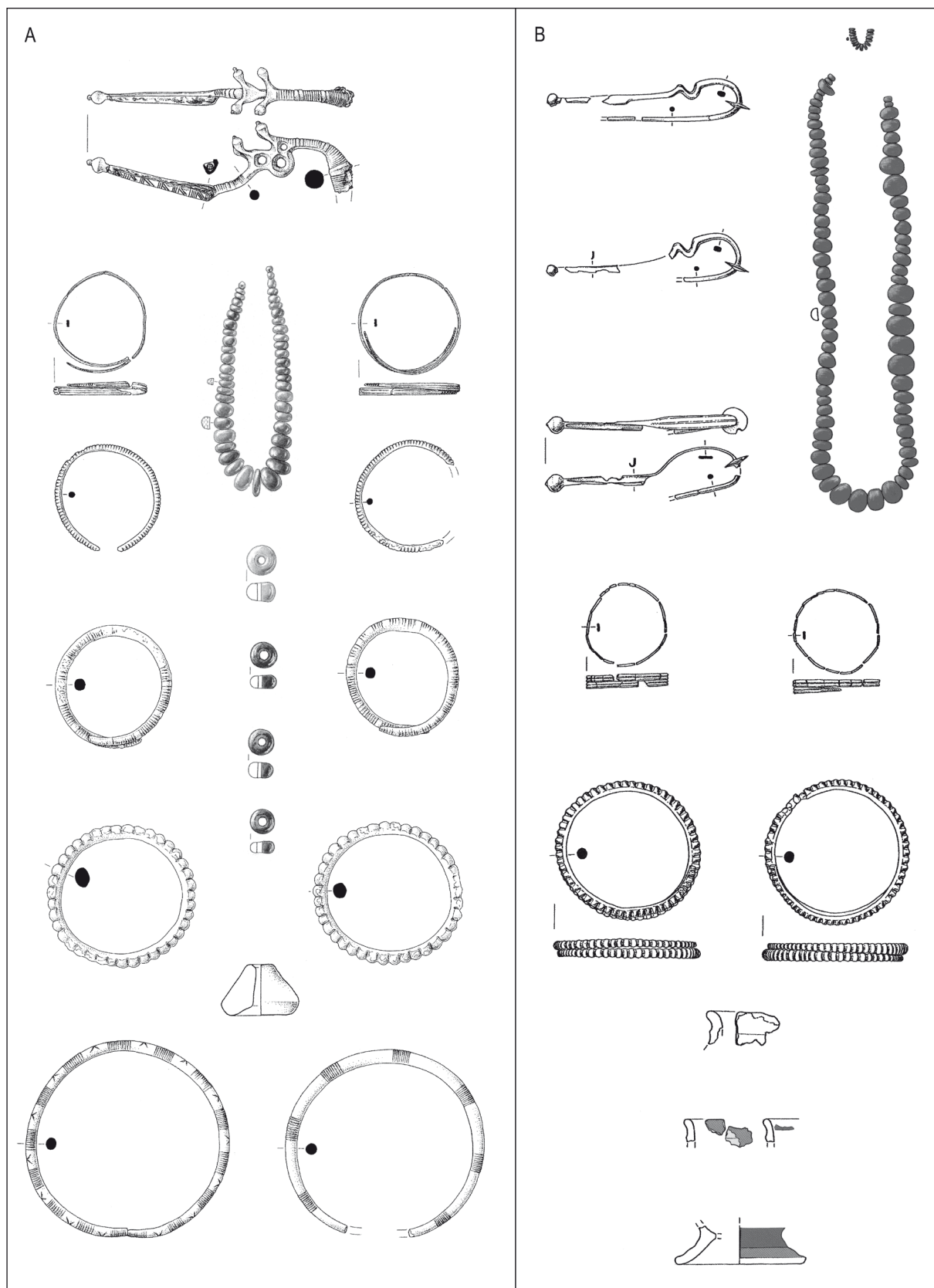

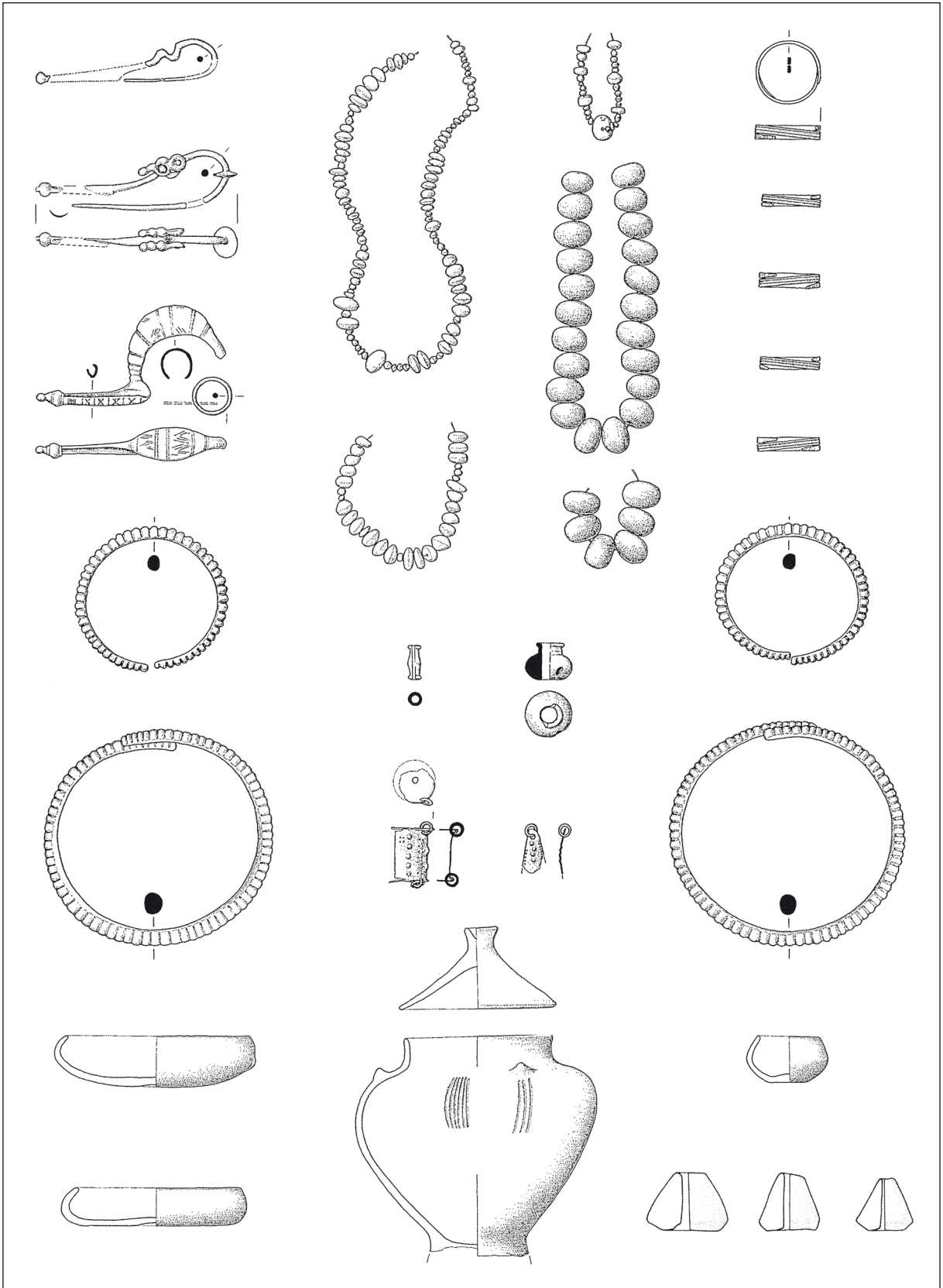
T. / Pl. 6: Most na Soči. A – gr. 2119; B – gr. 682; C – gr. 2306; D – gr. 2229 (po / after Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984–1985, T. 65A, 216F, 232A, 243E). M. / Scale = 1:6 M. / Scale = 1:6 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

T. / Pl. 7: A – Libna – Deržaničeva gom./gr. C (po / after Guštin 1976, T. 59: 1-6); B – Novo mesto – Kapiteljska njiva, gr. 1/26 (po / after Knez 1993, T. 25); C – Stična, gr. 48/157 (po / after Gabrovec et al. 2006, T. 90). M. / Scale = 1:6 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

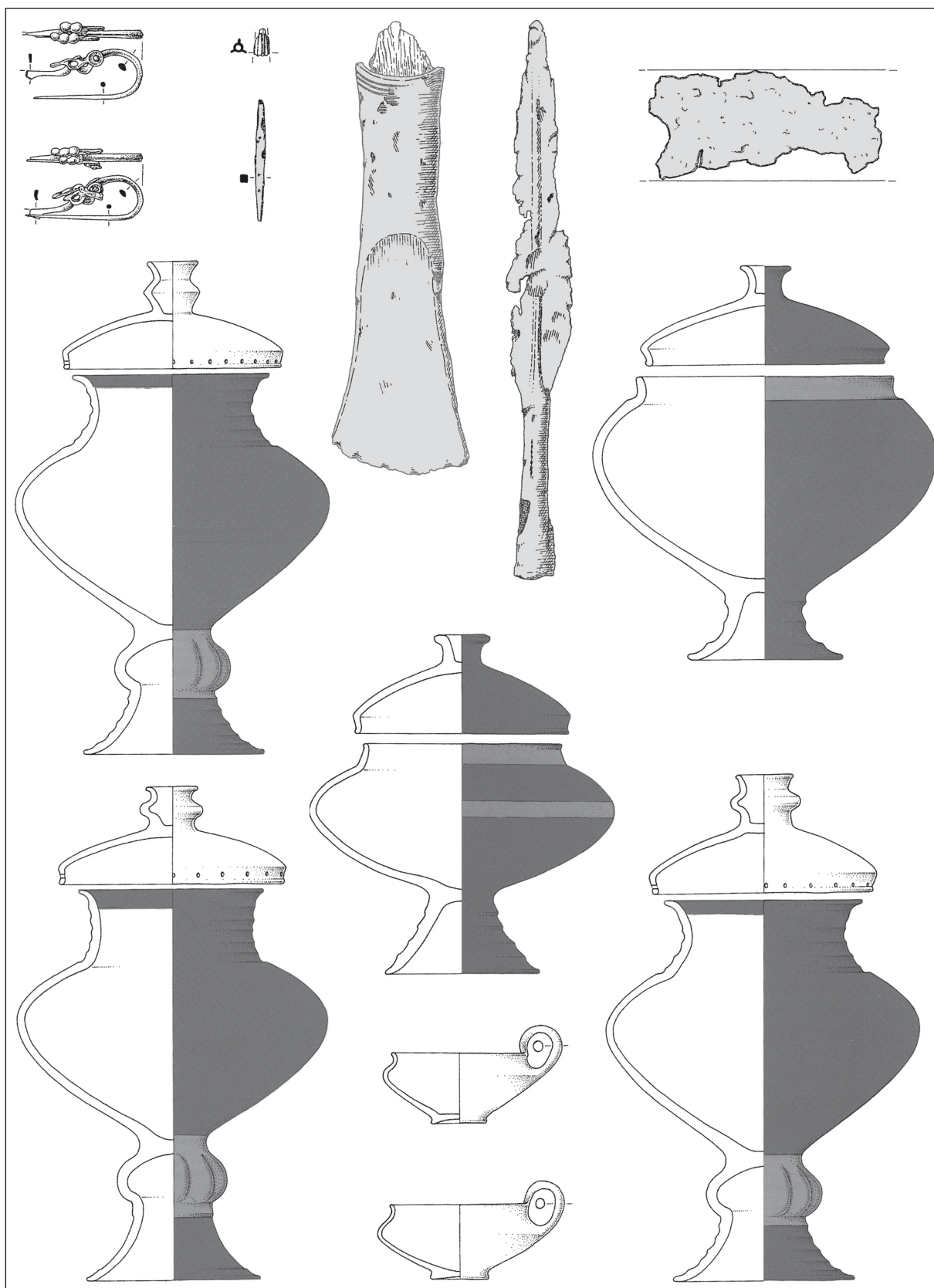

T. / Pl. 8: A – Rovišče, gr. 2-1884/1 (po / after Dular 2003, T. 75, 76: 1–4); B – Stična, gr. 48/138 (po / after Gabrovec et al. 2006, T. 79). M. / Scale = 1:6 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

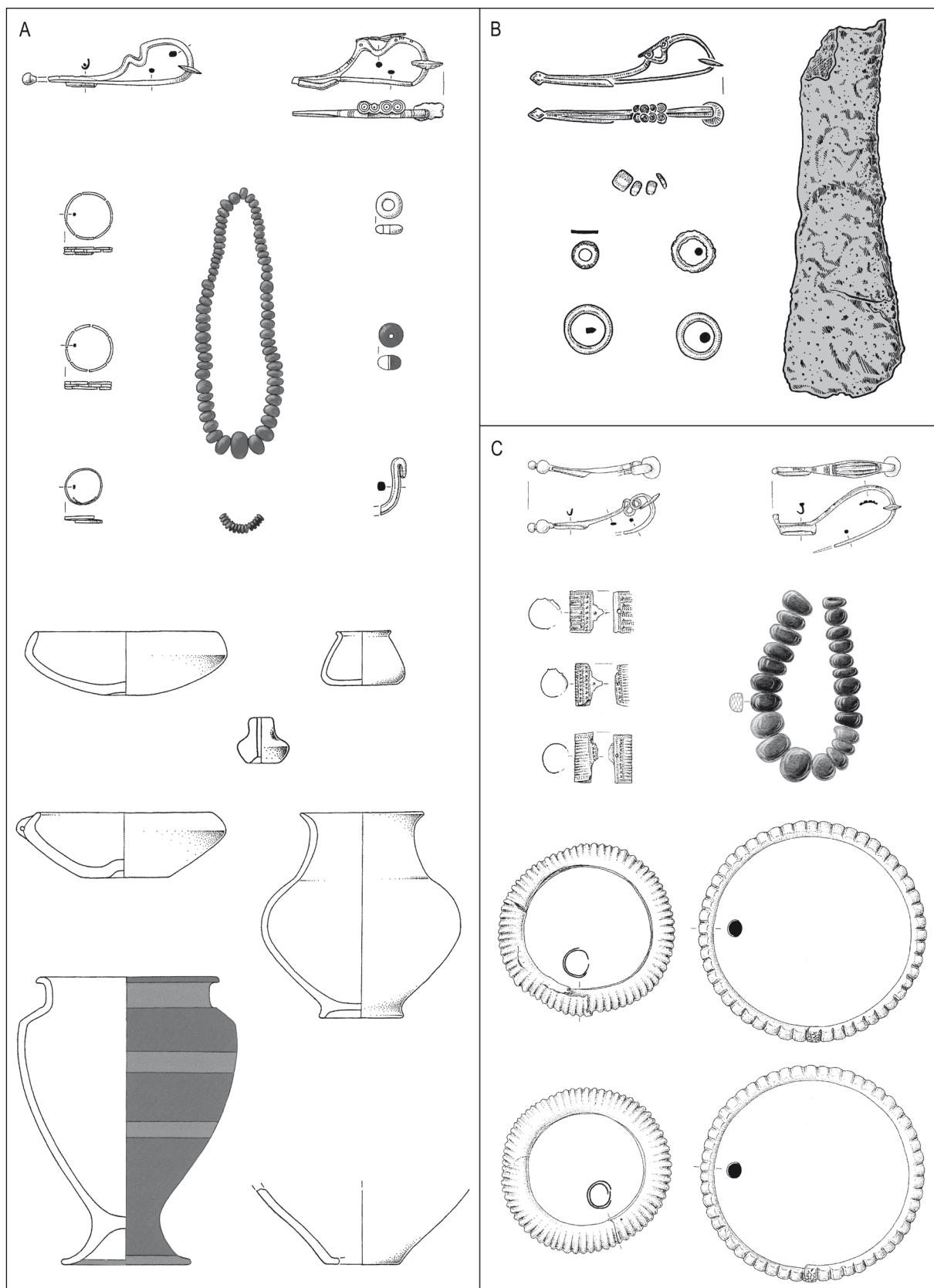

T. / Pl. 9: Veliki Vinji vrh – Ivanec pri Družinski vasi, gr. 30/4 (po / after Guštin/Križ 2007, Fig. 5–7). M. / Scale = 1:6
 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

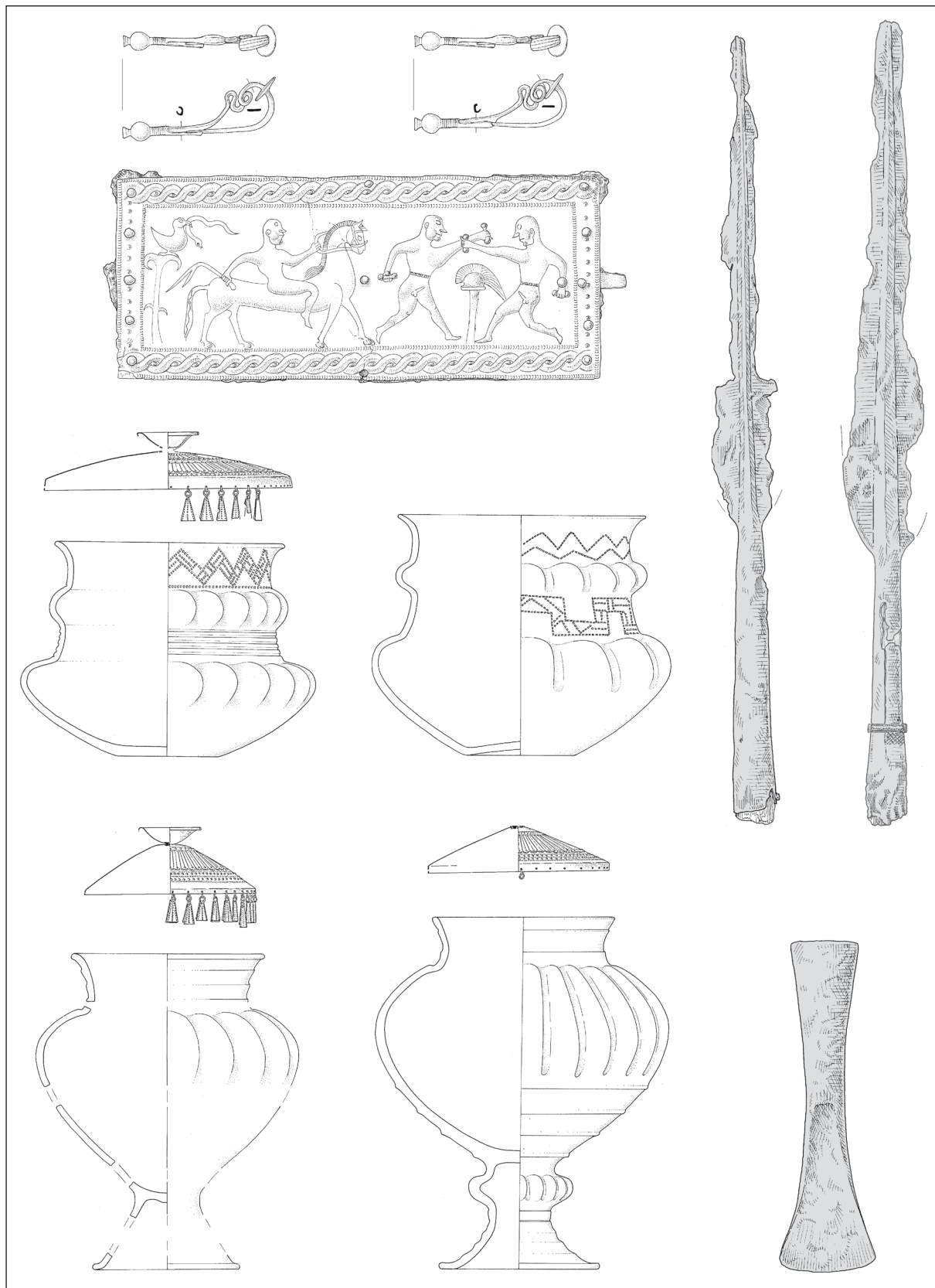

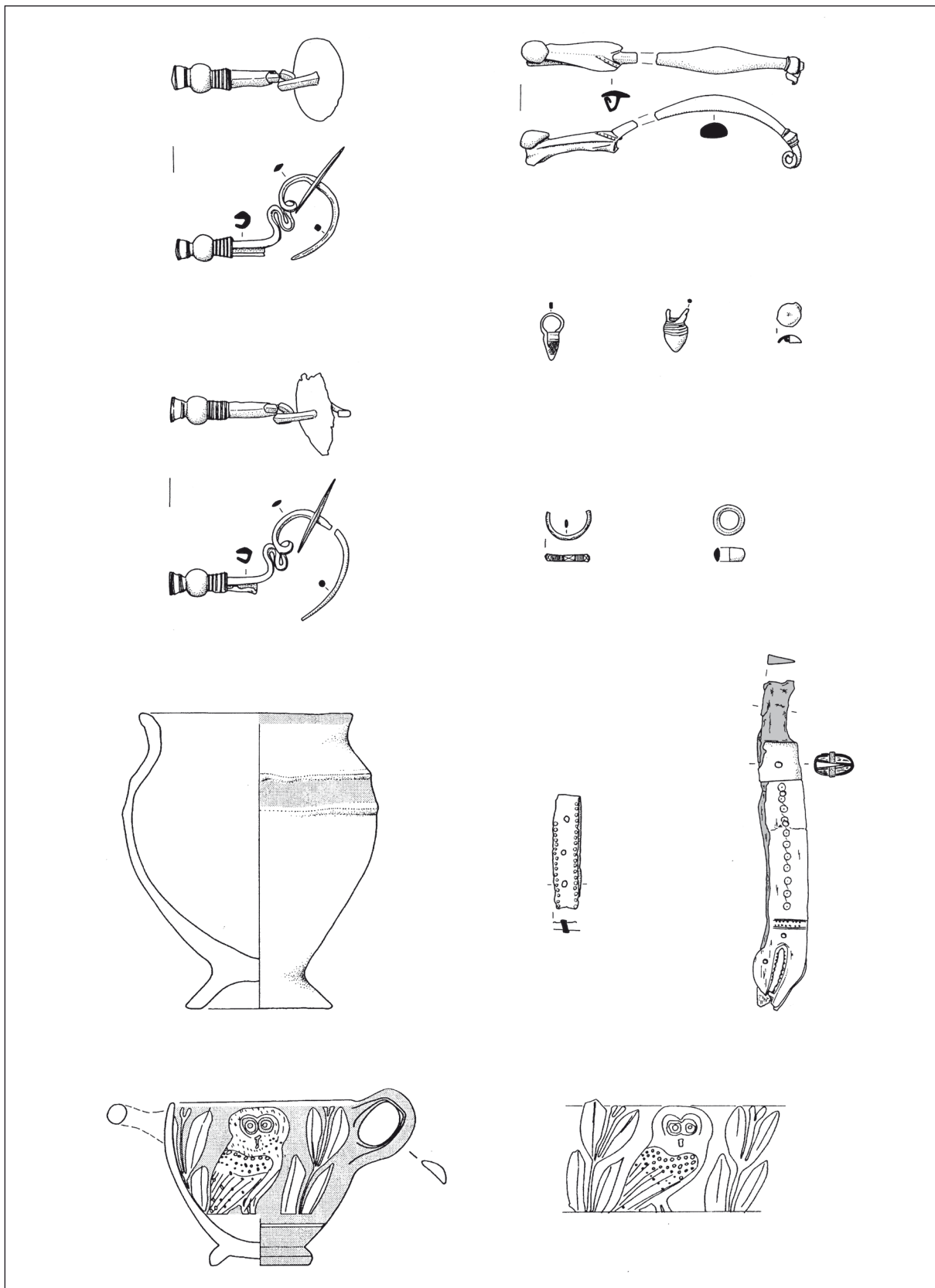
T. / Pl. 10: Stična, gr. 5/25 (po / after Gabrovec et al. 2006, T. 124–126). M. / Scale = 1:6 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

T. / Pl. 11: A – Stična, gr. 48/147 (po / after Gabrovec et al. 2006, T. 85); B – Brezje pri Trebelnem, gr. 7/32 (po / after Kromer 1959, T. 30: 4–10); C – Roje pri Trebelnem, gr. l. 1899 (po / after Dular 2003, T. 29). M. / Scale = 1:6 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

T. / Pl. 12: Magdalenska gora – Preloge, gr. 2/46 (po / after Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, T. 41–44). M. / Scale = 1:6 posodje / vessels; 1:3 ostalo / other.

T. / Pl. 13: Most na Soči – Pucarjev rob, gr. 1 (po / after Mlinar 2008, T. 2). M. / Scale = 1:3.